

ความสุข

Whom do you love?

ความสูง

ความสูง ความสูง
9 ครั้ง จาก คน, ขอม, เหนือ มีเสียง
"แกกสูง, มีนกีสูง, จากเวลา"
แต่สูงแล้ว ๓.๕ นิ้ว ปี ๑๙๖๕

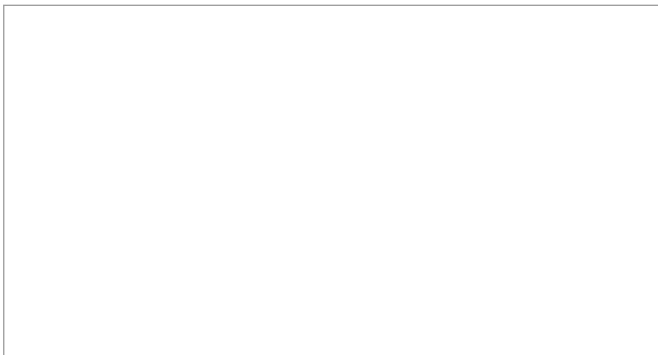
ที่เวลา ๑๖.๓๐ น. ก็นั่งสูง,
ที่มันเวลา เกอ "สูง" น้อยกว่า
ความสูง สูงเพื่อ! อย่างน้อย
มีสูงเย็น หรือ สูงใหม่ 4 นิ้ว ๑๖ ๕

Phonetic Signature

พุทธทาสธรรม (๑๒)

ความสุข

พุทธทาสภิกขุ

พิมพ์ครั้งแรก กรกฎาคม ๒๕๔๗

พิมพ์และจัดจำหน่ายโดย

สายส่งสุขภาพใจ

บริษัท บুদ্ধใหม่ จำกัด

๑๔/๓๗๐ หมู่ ๑๐ ถ.พระราม ๒ (ซอย ๓๘) แขวงบางมด เขตจอมทอง กทม. ๑๐๑๕๐

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๕-๒๖๒๑, ๐-๒๔๑๕-๖๕๐๗, ๐-๒๔๑๕-๖๗๙๗

โทรสาร ๐-๒๔๑๖-๗๗๔๔

พิมพ์ที่ : ฝ่ายโรงพิมพ์ บริษัท ตตต่า พับลิเคชั่น จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๕-๓๒๙๔

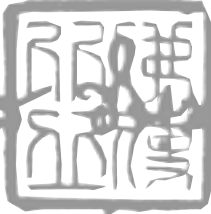
ราคา ๑๒๐ บาท

ความสุข

Whom? 2010-2011

สุขภาพใจ

Wang, J. Wang, J.

สารบัญ

ความสุขของฆราวาส	๑
โลกธรรม กับ คนเรา	๒๕
อตั้มยตา กับ สันติสุข	๖๗

ภาคผนวก

- ฟัาสางทางโลกียสุข	๘๗
- ฟัาสางทางโลกุตตรสุข	๙๓
- ความสุข คือ ความทุกข์	๑๐๒
- สัจธรรมทางโลก หรือ ทางธรรม สิ่งไหนยิ่งใหญ่กว่ากัน	๑๑๐
- ปัญหาที่ต้องเผชิญหน้าอยู่ทุกวัน	๑๑๘

ความสุขของฆราวาส

จาก ธรรมโมษณ์ของพุทธทาส “ฆราวาสธรรม”
หมวดที่ ๒ ปกกรณ์พิเศษ อันดับที่ ๑๗.ก บนพื้นแถบสีแดง

สำ

หรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว ในวันนี้จะได้กล่าวถึง ความสุขของฆราวาส เป็นหัวข้อสำหรับบรรยาย. ลองนึกทบทวนมาตั้งแต่ต้น ถึงเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับฆราวาส ที่ได้พูดมาแล้ว : นับตั้งแต่ อารัมภกถาคือเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไป เราถือว่ามนุษย์โดยทั่วไปเป็นฆราวาส มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ซึ่งจะต้องมีทั้งความรู้และกำลัง สำหรับปฏิบัติตามความรู้ จนเรียกว่าชีวิตนี้ต้องเทียมด้วยควายสองตัว เพื่อให้เจริญไปตามลำดับ จนถึงวัตถุประสงค์ ที่มีอยู่ว่า มนุษย์นี้เกิดมาทำไม ? เกิดมาเพื่อทำอะไร ? และก็ารู้เรื่องประพตติธรรมะ ทั้งที่เป็นตัวธรรมปฏิบัติ และที่เป็นเครื่องมือให้สำเร็จประโยชน์ ในการปฏิบัติ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อครั้งสุดท้าย. ที่นี้ผลที่จะได้รับก็คือ ความสุข

ของฆราวาส หรือจะเรียกว่า ความสุขของคุณหัสถ์ก็ตาม. แต่แล้วก็มีปัญหาเกิดขึ้น ตรงที่ภาษาพูดเป็นสิ่งที่ทำความยุ่งยาก.

เมื่อเราพูดว่าความสุขของคุณหัสถ์ อย่างนี้มันมีปัญหาตรงที่ว่า คุณหัสถ์นี้ได้แก่บุคคลจำพวกไหน ? ถ้าถือเอาตามตัวหนังสือมันก็ไปอย่างหนึ่ง. ถ้าถือเอาตามความหมายของตัวหนังสือ มันก็กว้างออกไปมากกว่านั้นอีกมาก, และถ้าถือเอาตามข้อเท็จจริง ที่เป็นอยู่จริง ๆ แล้ว มันพูดยากที่สุด ที่เกี่ยวกับภาษาไทย ว่าพวกไหนเป็นฆราวาส ? คุณอาจจะยังไม่เคยคิด แต่อย่างผมนี้ ต้องคิดจนชิน; เพราะว่ามันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น ในการที่จะปฏิบัติธรรม หรือสั่งสอนธรรม. คุณลองคิดดูอย่างนี้ก็แล้วกันว่า คนที่เป็นคุณหัสถ์ ไม่ใช่บรรพชิต มันมีอยู่หลายชนิด : คนอันธพาลก็เป็นคุณหัสถ์, ชาวบ้านที่ตีก็ตีเป็นคุณหัสถ์, ชาวบ้านที่เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ ฉลาดสามารถ ก็เป็นคุณหัสถ์, พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี ที่เป็นคุณหัสถ์ก็ยังมี. คุณอาจจะไม่ทราบ เพราะไม่เคยอ่านเรื่องราวเหล่านี้. ถ้าเคยได้ยินชื่อ มหาอุบาสิกาวิสาขา หรืออนาถปิณฑิก เศรษฐีก็ขอให้รู้เถอะว่า นั่นเป็นพระโสดาบัน เป็นพระอริยบุคคล; แต่ท่านเหล่านั้นเป็นฆราวาส อยู่บ้านอยู่เรือน มีบุตร ภรรยาสามี, อยู่กับลูกกับหลานกับเหลน, แล้วยังมีอีกจำนวนร้อยจำนวนพัน ที่เป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกิทาคามีในครั้งนั้น. ทีนี้ ยังมีสูงขึ้นไปถึงอนาคามี ที่มีชื่อเสียง ในพระบาลีก็มีคน ๆ หนึ่งชื่อสมฏิการบุตร เขาชื่ออย่างนั้น เป็นอนาคามี เลี้ยง

พ่อแม่ ที่ตาบอด โดยการบั่นหม้อขาย. บาลีมีพูดถึงว่าเขาไปเอาดินที่ไม่ต้องขุด เป็นดินที่สัตว์มันขุดขึ้นมา เป็นขุย เป็นกองอยู่นั้นขึ้นมาบั่นหม้อ บั่นภาชนะดินต่าง ๆ ขายเลี้ยงชีวิตพ่อแม่ที่ตาบอด. นี่เป็นพระอนาคามี, ยังมีพระอนาคามีอื่น ๆ อีกมากหลายเหมือนกัน เช่น พระพุทธรบิดา เป็นต้น.

คุณลองหาความหมายของฆราวาสดูซิว่า เป็นอย่างไร ? อนาคตปิณฑิกเศรษฐี, มหาอุบาสิกาวิสาขา นี่เป็นฆราวาสหรือเปล่า; นี่ไม่เป็นปัญหาเพราะยังครองเรือน อยู่กับบุตร ภรรยาสามี; แต่ว่า พวกที่เป็นอนาคามีไม่ได้ครองเรือน ชนิดที่ว่า ไม่มีบุตร ภรรยา สามี. แต่ว่าอยู่ที่บ้าน ที่เรือน ไม่ได้อยู่ที่วัด, แต่งเนื้อแต่งตัวเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ทั่วไป จะผิดกันแต่เรื่องไม่มีกิจกรรมระหว่างเพศ; จิตใจของเขาสูงขนาดโกรธไม่เป็น เป็นต้น; แล้วใครจะปู้ในเรื่องจิตใจ การแต่งตัว กินอยู่ นุ่งห่ม อยู่ที่บ้านที่เรือน. ความรู้สึกธรรมดาสามัญของเรา หรือว่า เมื่อกล่าวโดยภาษาไทยธรรมดาของเรา ก็ต้องว่าเขาเป็นฆราวาส เป็นคฤหัสถ์. ทีนี้คุณไล่มาดูได้ ตั้งแต่คนอันธพาล ที่เลวร้ายที่สุด มาถึงคนธรรมดา มาถึงคนเฉลียวฉลาด, เป็นคนดี กระทั่งเป็นโสดาบัน เป็นสกิทาคามี เป็นอนาคามี; มันมีถึงอย่างนี้ คนไหนเป็นฆราวาส หรือคนไหนไม่เป็น.

ถ้าเอาตามธรรมดา ก็ต้องถือว่าเป็นฆราวาส เป็นคฤหัสถ์ อยู่บ้านเรือนหมด. พอปัญหามันมีเข้ามาว่า อย่างไหนเรียกว่าความสุขของฆราวาส มันก็ตอบยาก; เพราะมันไม่เหมือนกัน,

มันต่างกันลิบ. คนอันดับสุดท้ายที่ว่า บั้นหม้อขาย เลี้ยงบิดามารดาตาบอด เขามีความสุขของเขาอย่างไร ? ภรรยาก็ไม่มีทรัพย์สมบัติอะไรก็ไม่มีมากไปกว่าบั้นหม้อขาย เลี้ยงพ่อแม่ไปวันหนึ่ง ๆ.

คุณไปเปิดดูหนังสือตำรับ ตำรา เช่น นวโกวาท ก็จะมีธรรมะประเภทคติปฏิบัติ ระบุถึงความสุขของฆราวาส ว่ามีอยู่ ๔ อย่างคือ ๑. สุขเกิดจากความมีทรัพย์. ๒. สุขเกิดจากการจ่ายทรัพย์บริโภคน. ๓. สุขเกิดจากการไม่ต้องเป็นหนี้. ๔. สุขเกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ. ผมว่า หลายองค์คงเคยเรียนมาแล้ว หรือเรียนมาแล้วตั้งแต่อยู่ในมหาวิทยาลัย เพราะเขาให้เรียนหัวข้อธรรมะกัน. สุขเกิดจากการมีทรัพย์ เกิดจากการจ่ายทรัพย์ เกิดจากการไม่เป็นหนี้ เกิดจากการงานอันไม่มีโทษ. ฆราวาสทั่วไปที่เป็นฆราวาสที่ดี ก็เป็นได้อย่างนี้ กล่าวคือ แสวงหาทรัพย์มา, ใช้ทรัพย์บริโภค, แล้วอยู่ด้วยจิตใจที่ไม่หนักอกหนักใจ เพราะไม่มีหนี้สิน, การงานที่ทำอยู่นั้นไม่มีโทษ เช่นต้องไปติดคุก ติดตะราง เป็นต้น. นี้ เราจะเห็นได้ว่าเป็นหลักพื้นฐานขั้นต้น ๆ ทั่วไปเท่านั้น. ฆราวาสยังอาจจะแสวงหาความสุขที่ดีกว่านี้ ที่สูงกว่านี้.

ดังที่เราได้พูดมาแล้ว ว่าฆราวาสชั้นต่ำ ๆ ก็ปฏิบัติเรื่องเกี่ยวกับทำมาหากิน, ฆราวาสที่มีธรรมะชั้นปานกลาง ก็ปฏิบัติเกี่ยวกับ ปุณฺณยาสันตะ หรือองค์แห่งความเป็นพระโสดาบัน; นี้มันก็ได้ความสุขที่สูงขึ้นไปมาก. แล้วฆราวาสชั้นสูง ก็ปฏิบัติ

สัญญาตามคำแนะนำของพระพุทธองค์, นี้ก็มีความสุขที่สูงขึ้นไปอีกมาก จนเป็นลักษณะของนิพพานชนิดชั่วคราว เป็นครั้งเป็นคราว, หรือบรรเทาความร้อนออกร้อนใจนานาชนิดได้ ที่มันมักจะเกิดแก่ฆราวาส. แล้วเขาจะไม่ถือว่า นี่เป็นความสุขของฆราวาส หรืออย่างไร ?

ฆราวาสที่เป็นพระโสดาบัน ก็ประกอบอยู่ด้วยองค์ ๔ ประการ :- มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธ, มีศรัทธามั่นคงในพระธรรม, มีศรัทธามั่นคงในพระสงฆ์, แล้วก็มียกกันตศีล คือมีศีลดี จนเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า, นี้ก็เป็นฆราวาส. แล้วความสุขที่เกิดมาจากคุณธรรม ๔ อย่างนี้มันสูงไปกว่า ที่เพียงแต่จะมีทรัพย์จ่ายบริโภค ไม่เป็นหนี้ หรือไม่ต้องติดคุกติดตะราง. ที่นี้พูดถึงพระอนาคามีองค์ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้น ก็ไม่มีทรัพย์สมบัติอะไร นอกจากบั้นหม้อเลี้ยงชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ เพราะความจำเป็นที่จะต้องเลี้ยงพ่อแม่ที่ตาบอด; เรื่องมันมีอยู่ว่าจำเป็นที่ต้องเลี้ยงพ่อแม่ที่ตาบอด ไม่เช่นนั้นเขาจะไปเป็นอยู่อย่างอื่น; ไปเป็นนักบวช ไปเป็นอะไรอย่างอื่น; นี้เรียกว่าแทบไม่มีทรัพย์สมบัติอะไรที่เป็นหลักทรัพย์. ทำงานไปวันหนึ่ง ๆ พอเลี้ยงบิดามารดาว่าท่านจะตาย แล้วก็ไม่ต้องมีทรัพย์สมบัติอะไรอีกต่อไป.

เหล่านี้คือปัญหายุ่งยากที่เกิดขึ้นจากภาษา. ผมเรียกว่าภาษาทำพิษ หรือภาษาทำให้เกิดปัญหา ว่าอย่างไรเรียกว่าฆราวาส, เพื่อเราจะพบว่าอย่างไรเรียกว่าความสุขของฆราวาส.

เขากล่าวกันเป็นพื้นฐาน และมีพุทธภาชิตที่จะตอบคำถามของคนบางคน เช่นว่า ความสุขของฆราวาสนี้บัญญัติไว้เป็นเพียง ความมีทรัพย์. ได้ใช้ทรัพย์จับจ่าย, ไม่มีภาระหนี้สิน, และการงานไม่มีโทษ. นี่มันคล้ายจะถือเอาเป็นเพียงมาตรฐานสำหรับฆราวาส โดยทั่วไปเท่านั้น. แต่ฆราวาสอาจจะสามารถหาความสุขได้มากกว่านี้ เหมือนที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มันอยู่ที่หัวใจ เป็นความรู้สึกในจิตใจจริง ๆ.

ทีนี้คุณก็ไปคิดดูเขาเองว่า ควรจะพูดอย่างไร? ควรตอบคำถามนี้อย่างไร? ว่าอะไรเป็นความสุขของฆราวาส? หรืออะไรที่ฆราวาสอาจจะได้รับ. ถ้ามีการแบ่งชั้นของฆราวาสเป็น ๓ ชั้น อย่างที่พูดวันก่อนว่า ฆราวาสชั้นต่ำ ๆ ฆราวาสชั้นปานกลาง ฆราวาสชั้นสูง; ความสุขก็ต่างกันโดยนัยที่กล่าวมานี้จนพูดได้ว่า ฆราวาสก็มีความสุขได้ครบทุกชั้น ในบรรดาความสุขที่มนุษย์จะมีได้.

ทีนี้ ถ้าจะรู้เรื่องนี้ให้ชัดเจนไป คุณจะต้องรู้เรื่องของจิตใจ คือเรื่องภูมิเรื่องชั้นหรือระดับของจิตใจให้ครบถ้วน; และอาจเป็นเรื่องที่ไม่เคยได้ฟัง. เกี่ยวกับภูมิของจิตใจในพระพุทธศาสนา หรือว่าจะก่อนพุทธศาสนา นอกพุทธศาสนาก็เป็นได้ ที่เขาวางหลักแห่งภูมิของจิตใจไว้ ๔ ภูมิด้วยกัน คือพวกกามาวจร - รูปาวจร - อรูปาวจร - และโลกุตตรภูมิ.

กามาวจรภูมิ นี้แปลว่าจิตที่ยังท่องเที่ยวไปในกาม.

รูปาวจรภูมิ คือจิตที่ท่องเที่ยวไปในรูป สิ่งที่มีรูปเป็นรูป

เฉย ๆ ไม่เกี่ยวกับกาม.

อรูปาวจรภูมิ คือภูมิของจิตท่องเที่ยวไปในสิ่งที่ไม่มีรูป นี้ก็ยังไม่เกี่ยวกับกาม.

โลกุตตรภูมิ คือจิตที่อยู่เหนือโลก.

ก็แปลว่า ๓ ภูมิแรกอยู่ใต้โลก กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมินี้อยู่ใต้โลก; คือโลกที่เป็นกาม โลกที่เป็นรูป โลกที่เป็นอรูป. อันสุดท้ายอยู่เหนือโลก มีภูมิเดียว อยู่เหนือโลก ไม่แจก, ถ้าแจกก็แจกได้ แต่ไม่นิยมแจก. ส่วนที่อยู่ใต้โลกนั้น แจกเป็นสาม คือ กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร. ข้อนี้ผมชอบออกไว้ก่อน ว่าผมไม่เชื่อว่าเป็น พระพุทธภริยา; ทางพวกอภิศรรม เขาว่าเป็นพุทธภริยา แต่ผมไม่เชื่อ; อาจเป็นเรื่องที่จัดกันขึ้นทีหลัง บัญญัติอย่างนี้ อาจจะมีก่อนพระพุทธเจ้าก็ได้ เพราะเขารู้เรื่องกาม เรื่องรูป เรื่องอรูป กันมาก่อนพระพุทธเจ้าแล้ว และในเรื่องโลกุตตรภูมิเขาคงจะเคยฝันถึง; แม้ว่าอย่างน้อยเขาจะไม่ได้บรรลุ; เขาอาจจะได้เคยฝันถึงสิ่งที่เหนือไปจากโลก.

ที่นี้บัญญัติจะมีขึ้นอีกในเมื่อพวกที่จัดอย่างนี้ หรือหลักที่จัดไว้แบบนี้ ในคัมภีร์นั้นก็มักจะอธิบายโลกุตตรภูมิกันเฉพาะว่าเป็น พระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี แล้วก็พระอรหันต์. พระโสดาบันก็มีสองพวก คือ โสดาปภูมิรรค – โสดาปภูมิผล. สกิทาคามี ก็มีสองพวก คือสกิทาคามีรรค – สกิทาคามีผล. อนาคามี ก็มีสองพวก คืออนาคามีรรค – อนาคามีผล. อรหันต์สองพวกคืออรหัตตมรรค – อรหัตตผล. นี้ได้เป็น ๘ แล้ว เพิ่ม

นิพพานขึ้นอีกหนึ่งเป็น ๙ เขาเรียกว่า “โลกุตตรธรรม” คือธรรมที่อยู่เหนือโลก. ฉะนั้น โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี เหล่านี้ก็ถูกจัดไว้เหนือโลก เป็นโลกุตตระ; แล้วคุณก็จะไม่เข้าใจที่ว่า พระโสดาบัน สกิทาคามีนี้ เป็นชาวบ้านก็ยังมิ, อยู่กับลูกเมีย บุตรภรรยาสามี อย่างนี้ก็มิอยู่ เช่นตัวอย่างที่ได้ยกมาแล้ว; ถ้อยตามหลักนี้ก็เป็พวกโลกุตตรภูมิไปแล้ว ก็ยังเป็นฆราวาสอยู่พวกหนึ่ง ไม่ได้บวช. ทีนี้ความสุขของเขาเป็นอย่างไร ?

เราจะพูดเรื่องภูมิของจิตให้เป็นหลักเสียก่อน แล้วจะได้อ่านใจอื่น ๆ ได้ง่าย. พวกกามาวจรภูมิ หรือความหมายของกามาวจรภูมิ นี้หมายถึงจิตมันยังพอใจอยู่เป็นปรกติวิสัย ในสิ่งที่เรียกว่ากาม หรือ กามารมณ์, มันยังมีความพอใจเป็นปรกติวิสัยอยู่ในส่วนนี้. พวกรูปาวจรภูมิ จิตก็เห็นเรื่องกาม เรื่องกามารมณ์นั้นเป็นของรบกวน. เขาอยากจะทำอยู่โดยไม่มีกรรมรบกวนของกามารมณ์ ก็หันไปหาสิ่งที่เป็รูปธรรมบริสุทธ์จนได้ความสุข ที่เกิดมาจากรูปธรรมบริสุทธ์, นับตั้งแต่จะไปสนใจอยู่กับสิ่งที่ไม่ใช่กามารมณ์ เช่นศิลปะวัตถุ เช่นธรรมชาติอันสวยงาม. ผมอยากจะทำพูดว่า แม้แต่คนที่หลงเล่นสัตว์เลี้ยง เล่นต้นไม้ ที่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ก็ยังมิ, แล้วพอใจจนไม่ไปยุ่งกับเรื่องกามารมณ์; นี่จิตใจมันเลื่อนไปอีกภูมิหนึ่ง.

พวกถัดไปก็เห็นว่า เรื่องรูปนี้ มันก็ยังลำบากยุ่งยาก; หันไปนึกถึงเรื่องที่ไม่มรูปร่าง สิ่งที่ไม่มรูปร่าง เรื่องอากาศ เรื่องวิญญาณ เรื่องความไม่มีอะไร, นี่มุ่งหมายอย่างนี้. ในหลักเขาจะระบุอากาศ

วิญญาณ ความไม่มีอะไร, กระทั่งความที่มีจิตใจเหมือนกับว่าตายแล้วก็ได้ คือไม่มีความรู้สึกอะไร. แต่ความรู้สึกว่า ตัวกู ตัวฉัน ที่ต้องการความสุขนี้ ยังมีอยู่; นี่ก็ไปไกลโขอยู่. สนใจเรื่องอากาศในฐานะเป็นความว่าง, สนใจเรื่องจิต เรื่องวิญญาณ เรื่องนามธรรม ในฐานะเป็นสิ่งที่ละเอียด ประณีต, สนใจในความไม่มีอะไร ไม่สนใจในอะไร แล้วก็ไปสนใจในความไม่มีอะไรนั้น เอามาเป็นอารมณ์ของจิต, ให้จิตนั้นหมกมุ่นหรือทำความรู้สึกอยู่แต่ในความไม่มีอะไร จนได้ความสุขเกิดขึ้นมา จากสิ่งที่ไม่ใช่รูป เหล่านี้ เขาก็เรียกว่าเป็น*ภูมิอรูปาวจร = อรูป + อวจร. อวจร*—แปลว่า เทียบ หรือเทียบลงไป, ลงไปเทียบอยู่ในนั้น, ลงไปเทียบอยู่ในสิ่งที่*เป็นอรูป หรือไม่มีรูป.*

ทั้งสามอย่างนี้เป็นโลก เป็นวัตถุประสงค์สำหรับรู้สึก และมันเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง. คำว่า โลก นี้แปลว่าสิ่งที่มีการแตกดับ; หรือบางทีก็เรียกว่าโลกิยะ เพราะมันเนื่องกันอยู่กับโลก. โลก ก็แปลว่าโลก, โลกิยะก็แปลว่าเนื่องกันอยู่กับโลก. ส่วนโลกุตตรภูมิ นั้น ก็เป็นจิตใจที่เป็นไปเินทาง ไม่มีตัวตน ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ยิ่งขึ้นไป ๆ จนไม่มีตัวตนเลย ไม่มีความรู้สึกว่า มีฉัน มีตัวตนเหลือ. ส่วน ๓ ภูมิข้างต้นนั้น มันเข้มข้นอยู่ด้วยตัวตน มีตัวตนที่เข้มข้น, ฉันจะหาความสุขอย่างนั้น ฉันจะหาความสุขอย่างนี้ นี่มันล้วนแต่มีตัวตนเข้มข้น; ส่วนโลกุตตรภูมินั้น ตัวตนมันเริ่มจางไป ในลักษณะที่แน่นอนว่า จะต้องสิ้นไป หหมดไปโดยแน่นอน; นี่ก็เป็นเรื่องโลกุตตรภูมิ.

ที่เขาพูดอยู่เสมอกันอยู่ เขาก็เลยแบ่งที่อยู่กันเสียอีก ว่า กามาวจรภูมินี้คือสัตว์มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน หรือเทวดาประเภทที่บำานาในกาม เหมือนมนุษย์เหมือนสัตว์เดรัจฉาน เขาเอาไว้ที่โลกนี้; โลกนี้ก็มีมนุษย์ หรือสัตว์เดรัจฉาน จนกระทั่งสัตว์นรก; เพราะสัตว์นรคนั้น แม้กระทั่งเขาทรมานลำบากอยู่อย่างไร เขาก็ยังต้องการกามารมณ์อยู่นั้น. พอถึงเทวดา เขาก็เอาไปไว้ที่โลกอื่น อย่างที่คุณก็เคยได้ยินว่าแยกเทวดาออกไปเป็นโลกอื่น เทวดาอยู่ที่ไหนก็บอกไม่ได้; แล้วยังมีเทวดาชนิดที่คาบเกี่ยวกันอยู่กับมนุษย์โลกกับเทวดาโลก เทวดาครึ่ง ๆ กลาง ๆ เช่น จาตุมาหาราชิกาเทวดา รุกขเทวดา ฯลฯ อะไรก็ตาม; และยังมีเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต กระทั่งชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ถึงขีดสูงสุดของกามารมณ์. อยู่ที่ไหนเขาก็บอกไม่ได้ แต่เราได้ยินได้ฟังเขาบอกว่า มันอยู่อีกโลกหนึ่งข้างบนขึ้นไป. ระวังให้ดี ๆ ที่เขาพูดไว้มันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ พอมาถึงพวกอรูปาวจรภูมิ หรือรูปพรหม เขาก็เรียกมันว่าพรหมโลก. อยู่ที่ไหน ? เขาก็บอกไม่ได้ว่าอยู่ที่ไหน แต่ขึ้นไปทีอื่นจากโลกนี้จากเทวโลกชั้นกามาวจร เสียด้วย. พรหมโลกมีอยู่อีกโลกหนึ่ง, อยู่ที่ไหนเขาก็บอกไม่ได้ เขายืนยันแต่ว่ามันมี. พอถึงชั้น อรูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภพนั้นก็แยกไปอีกโลกหนึ่งอีก; พอถึงเรื่องโลกุตตระ และนิพพาน เขาก็ว่าต่อตายแล้ว สักที่สืบชาติก็ไม่รู้, ตายแล้วตายเล่า ตายแล้วตายอีก ก็หมิ่นชาติว่าจะถึงนิพพาน ก็เลยยังไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหนใหญ่; แล้วมีจำนวนพูดกัน

เป็นวัตถุขึ้นมาว่า “นิพพานเป็นเมืองแก้ว”, เป็นนครศิวโมกข์
ศิวาลัยก็พูดไป, เอาความหมายของตัวหนังสือของฝ่ายอื่นมา
ด้วยซ้ำไป. เด็ก ๆ ก็เลยงงใหญ่ ว่าเมืองนิพพานอยู่ที่ไหน ?
คนแก่ ๆ ก็เลยบอกว่า โอ๊ย ! อย่าเพิ่งไปรู้เลย เพียงให้ไว้แต่
ลักษณะ อย่างนั้นอย่างนี้; ไม่ตายบ้าง อะไบบ้าง, ผัดเพี้ยน
พวกเด็ก ๆ ไว้ก่อน ว่าอย่ามาถาม อย่ามารู้. นี่เขาเอาเรื่องเหล่านี้
นี้มาอธิบายอย่างนี้ มันก็มีอยู่พวกหนึ่ง.

มนุษย์โลกอยู่ที่นี้ บรรลุไว้ซึ่งสัตว์เดรัจฉาน และมนุษย์
ธรรมดาสามัญ; แล้วก็เอนรก หรืออบาย เอาไปไว้ข้างใต้ลงไป
อีก, ซ้ำลงไปข้างใต้ดิน. เทวโลกก็ขึ้นไปข้างบน พอถึงพรหมโลกก็
ขึ้นไปขึ้นไปอีก, และขึ้นไปอีกสำหรับพรหมโลกชั้นสูงสุด. ส่วน
พระนิพพานนั้นชี้ไม่ถูกว่าอยู่ที่ไหน ก็เลยได้แต่พูด ๆ ไว้เพื่อ ๆ
ไว้อีกหลายหมื่นชาติ แล้วคงจะถึงสักวันหนึ่ง. นี่เขาพูดไว้
อย่างนี้ก็มิ; แบ่งภูมิของจิตออกเป็น ๔ ระดับ. พอถามว่าคน
เหล่านั้นอยู่ที่ไหน ? เขาก็เลยชี้ไว้อย่างนี้. ที่นี้เด็ก ๆ ที่ฉลาดก็
จะถามขึ้นว่า พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี อยู่
ที่ไหน ? ในโลกนี้ก็มิอย่างที่เคยเล่าว่า มหาอุบาสิกาวิสาขา
อนาถบิณฑิกเศรษฐี พระอนาคามีก็อยู่ในโลกนี้ใช่ไหม ? มันก็
เลยตีกันยุ่ง, คนตอบก็ตอบไม่ได้; นี่เพราะเขาไปบัญญัติอะไร
ตามหลักเกณฑ์ทางวัตถุมากเกินไป. ว่าพระอริยเจ้าอยู่ใน
โลกุตตรภูมิ ทำไมจึงมาอยู่ร่วมกับพวกเราที่นี้ ในโลกมนุษย์
นี้. ปัญหาที่เลยค้างเต็งอยู่ที่นั่น. ยังมีเรื่องอยู่อีกมาก ที่เขาจะ

พูดกันในลักษณะที่เอาวัตถุ เอาเนื้อหนังเป็นหลักเช่นนั้น.

ผมเห็นว่า เรื่องภูมิของจิตนี้มันอยู่ที่จิต; **จิตอยู่ที่ไหน โลกก็อยู่ที่นั่น**. จิตกำลังเป็นอย่างไร โลกก็กำลังเป็นอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้ว่า ในโลกนี้ โลกของมนุษย์นี้ มันมีอะไรครบทุกภูมิทุกภพ; มันแล้วแต่ว่า จิตกำลังเป็นอย่างไร. ถ้าจิตหมกมุ่นในกามารมณฺฐชากามารมณฺ โลกนี้ก็เป็นกามาวจรภพ สำหรับคนเหล่านั้น. บางคนจิตเป็นรูปาวจรภูมิ หรืออรูปาวจรภูมิ โลกนี้มันก็เป็นภพ เป็นภูมินั้น สำหรับคนนั้น. เพราะว่าเมื่อเราไปสนใจ หรือว่ายึดมั่น ถือมั่นในสิ่งใด สิ่งอื่นมันก็เหมือนกับไม่มี. เอาที่จิตใจเป็นหลัก.

ปัญหาที่เหลืออยู่แต่ว่า เขาเป็นอย่างนั้นตลอดไป หรือว่าเป็นชั่วคราว? ถ้าเป็นอย่างนั้นตลอดไปมันก็ไม่มีปัญหา เช่นคน ๆ นี้มีจิตใจไม่ชอบกามารมณฺ ชอบสิ่งที่ไม่ใช่กามารมณฺ ตลอดชีวิตไป มันก็ไม่มีปัญหา; โลกนี้ทั้งโลกมันก็เป็นรูปโลก อรูปโลก สำหรับคนนั้นไปโดยแน่นอนตายตัว. แต่ที่นี้จิตใจที่มันยังกลับไปกลับมาได้ ชั่วโง่งนี้ชอบกามารมณฺ ชั่วโง่งหลังชอบพักผ่อน ไม่ยุ่งกับกามารมณฺ, หันไปสนใจเรื่องรูปธรรมล้วน ๆ หรืออรูปธรรมล้วน; เมื่อนั้นแหละคือที่ว่ามันสับเปลี่ยนกันยุ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงระหว่างภพ ระหว่างภูมิยุ่งไปทีเดียว; และอาจจะมิได้ครบทั้ง ๔ ภูมิโดยอนุโลม (อย่าลืมคำว่า “โดยอนุโลม”).

นาย ก. เป็นคนธรรมดาสามัญ มีการศึกษาดี มีฐานะการ

เป็นอยู่ดี อายุก็มากแล้ว; ชั่วโมงหนึ่งอาจจะสนใจเรื่อง กามารมณ์ เรื่องเพศ เรื่องอะไรตามที่เคยกระทำมา; อีกชั่วโมงหนึ่งก็เบื่อเอื่อม จะไปขลุกอยู่กับวัตถุ ศิลปหรือสัตว์เลี้ยง หรืออะไรก็ตาม ที่มันไม่เกี่ยวกับกามารมณ์; บางทีเป็นหลายชั่วโมง หลายวันก็ได้. บางทีก็เบื่อสิ่งบ้า ๆ บอ ๆ เหล่านี้ สำรวมจิตใจ พอใจ แน่วแน่มั่นคงอยู่กับเรื่องบุญกุศล เรื่องโลกหน้า, หรือแม้ที่สุดแต่ว่า เรื่องเกียรติยศ ความงาม ความดี; เขาก็กลายเป็น คนละคนไป. บางเวลาที่ชอบว่าง ไม่มีอะไรเลย, อย่างมีอะไร มารบกวนในจิตใจ ชอบความว่าง. หรือยิ่งเป็นผู้ที่เคยศึกษา ปฏิบัติวิปัสสนามาบ้างแล้ว ก็สามารทำให้จิตว่างจาก สิ่งรบกวนได้เป็นคราว ๆ.

นี่แหละคุณเข้าใจเถอะว่า นาย ก. คนนี้เขามีครบทั้ง ๔ ภูมิ แต่มันไม่ถาวรเด็ดขาดลงไป; เป็นเรื่องชั่วคราว กลับไปกลับมา. เดี่ยวอยู่ในภูมินี้ เดี่ยวไปอยู่ในภูมินั้น; หรือถ้าเขาเกิดเพลิน นิดเดียว ก็อาจเป็นกามาวจรชั้นเลว ก็ได้, หรือทำผิศจนร้อนใจ เหมือนกับตกนรกก็ได้, หรือไปติดตะรางก็ได้; เพราะปุถุชนมัน เปลี่ยนได้อย่างนี้. เมื่อเขาทำชั่วทำผิดแล้วร้อนใจ เขาก็ลงอบาย แล้ว ทั้งที่อยู่ในโลกนี้, มีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์นี้ แต่ว่าจิตลงไป ในอบายภูมิแล้ว เรียกว่ากามาวจรภูมิชั้นที่เป็นอกุศล.

ฉะนั้นคน ๆ หนึ่ง เป็นสัตว์นรก เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย เมื่อไรก็ได้, เป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญอย่างปกติก็ได้. แล้วก็ เป็น รูปาวจรภูมิ, เป็นเทวดาในสวรรค์ มีความสุขความพอใจ อย่าง

เดียวกับเทวดาในสวรรค์ชั่วคราวก็ได้, แล้วก็พรหม อย่างในพรหมโลกที่ว่าไว้ เหมือนที่พูดให้ฟังเป็นตัวอย่างมาแล้ว; เดี่ยวอาจจะเป็นพระอริยเจ้าชิมลอง ผมใช้คำว่าชิมลอง, มีจิตใจเหมือนพระอริยเจ้าสักชั่วขณะหนึ่งก็ได้ คือ มีจิตใจว่างจากทุกสิ่ง ไม่มีอะไรครอบงำ ไม่มีอะไรยึดถือ เป็นพระอริยเจ้าชิมลองก็ได้. แต่ถ้าเป็นพระอริยเจ้าจริง ๆ ก็หมายความว่ามันไม่กลับมาอีก ส่วนพระอริยเจ้าชิมลองนั้นกลับมาอีก คืออาจจะมีส่วนสักขณะหนึ่ง ที่พอจะมีความรู้สึกพอใจในความว่าง-ในความไม่มีตัวกู่นี้. คนธรรมดาสามัญไม่อาจจะเป็นได้ครบอย่างนี้; แต่ว่าสมาวาสชั้นดีเขาอาจจะเป็นได้ถึงขนาดนี้ เพราะว่าคำว่า "นิพพาน" นี้ มันมีหลายคำ ซึ่งแสดงน้ำหนักหรือความหมายหลายระดับ;

อย่างเช่นพูดว่า ตถกนิพพานเรียกว่านิพพานก็ได้ แต่ไม่ถาวรไม่เด็ดขาด; มันประจวบเหมาะ ให้เรามีจิตใจว่างโปร่งไม่ยึดมั่นถือมั่น. เช่นเราไปอยู่ในสถานที่ ที่ธรรมชาติแวดล้อมให้จิตใจมันว่างโปร่ง แล้วก็ว่างได้ มีจิตใจเป็นตถกนิพพานได้. หรือเราไปนั่งคุยกับผู้ที่ป็นสัตบุรุษ เป็นพระอริยเจ้า, เราก็มีจิตว่างโปร่งไปชั่วขณะได้; อย่างนี้เขาเรียกว่า นิพพานประจวบเหมาะ แล้วก็จิตใจเย็นเป็นสุขสบาย เหมือนกับนิพพานจริงเหมือนกัน แต่มันเป็นเรื่องชั่วคราว.

ถ้าเราสามารถบังคับด้วยการกระทำกัมมัญฐานภาวนาอะไร บังคับจิตใจให้มันว่าง ให้มันเย็น ได้ยาวออกไป; นี่ก็เป็น

นิพพานชนิด วิกขัมภณะ คือเราจัดมัน ทำมัน ปรับปรุงมัน.

ถัดจากนั้นก็คือนิพพานจริง ๆ พระอรหันต์จริง ๆ. ถึงอย่างนั้นก็ยังอาจจะแบ่งได้เป็นระดับ ๆ อีกหลายระดับ; แล้วยังแบ่งเป็นส่วนใหญ่ ๆ กันว่า นิพพานที่จะรู้ได้ด้วยตนเอง ทันตาเห็น คือทันทีทันใด; หรือนิพพานที่จะต้องค่อยเป็นค่อยไปในโอกาสหลัง.

ฉะนั้นจึงถือว่า ฆราวาส หรือคฤหัสถ์อยู่ในโลกอย่างนี้ บางคราวก็มีจิตใจประจวบเหมาะพอที่จะได้ชิมรสของพระนิพพานตัวอย่าง; แล้วก็พอใจอยู่ได้ระยะหนึ่ง จะกี่ชั่วโมง กี่วัน กี่เดือน อะไรก็ตามใจ มันก็เป็นได้. ตอนนี้อะไรควรจะจัดเขาไว้ว่าอยู่ในแบบของโลกุตตรภูมิ หรือเป็นโลกุตตรภูมิแบบประจวบเหมาะ.

ขอให้เข้าใจไว้ที่ว่า คน ๆ หนึ่งเป็นฆราวาส เป็นคฤหัสถ์ อยู่บ้านเรือน มีบุตร ภรรยา สามี แต่เขาอาจจะมีจิตใจที่เปลี่ยนไปได้ครบทั้ง ๔ ภูมิ; ยังไม่ทันตายจากโลกนี้ไปไหน เดี่ยวอยู่ในกามาวจรภูมิ เดี่ยวอยู่ในรูปาวจรภูมิ เดี่ยวอยู่ในอรุปาวจรภูมิ เดี่ยวอยู่ในโลกุตตรภูมิ ซึ่งเป็นแบบหนึ่ง และชั่วคราวไม่ใช่เด็ดขาดถาวร.

นี่ผมพูดว่ามันลำบาก เพราะภาษา คือจะถามขึ้นมาว่า ฆราวาส หรือคฤหัสถ์นี้จะมีความสุขได้อย่างไรบ้าง? ชนิดไหนบ้าง ที่เรียกว่าความสุขที่ฆราวาสอาจจะรับได้? นี่มันก็มีทั้ง ๔ ระดับ ทั้งกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรุปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ.

มันเอาเนื้อ เอาตัว เอาอะไรเป็นหลักไม่ได้ สำหรับคำว่า
ฆราวาส; เพราะว่า ฆราวาสส่วนมาก ฆราวาสส่วนใหญ่
ก็คือผู้ที่มีจิตใจท่องเที่ยวไป แต่ในกามาวจรภูมิ; ก็เลยยกเอา
กามาวจรภูมิไว้ให้ฆราวาส ไว้ให้คฤหัสถ์ เป็นมาตรฐานไป. แล้ว
ก็อย่าลืมว่า คนในแบบฟอร์มของฆราวาสนั้น บางคน บางเวลา
อาจจะไปถึง รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิได้.

ดังนั้นโดยความสมัครใจของผมเอง ผมก็อยากจะ
แบ่งฆราวาสออกเป็น ๓ ประเภท อย่างที่ได้พูดกันวันก่อน :
ฆราวาสต่ำ ๆ ธรรมดาสามัญ หรือเมื่อแยกเอาเฉพาะส่วนที่เป็น
ธรรมดาสามัญ; ฆราวาสก็ปฏิบัติฆราวาสธรรมขั้นต่ำ ๆ เช่น
ทศ ๖ ก็ได้รับประโยชน์สุขอย่างที่ว่านี้ : มีเงินใช้ ก็มีมีความสุข,
แล้วก็ได้ใช้เงินก็มีมีความสุข, มีความสบายเพราะไม่มีหนี้สิน,
แล้วก็ไม่มีโทษอะไรที่จะมาพองพาน เกี่ยวกับความเป็นฆราวาส
ในโลกนี้ ก็สบายแล้ว. **ที่นี้ฆราวาสชั้นกลาง ๆ ขึ้นมา :-** มันคง
ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีศีลดี เขาก็มีความสุขไปด้วย
ความสุขที่สูงขึ้นมา คือความสุขจากบุญกุศล หรือความดี มีค่า
สูงไปกว่าพวกแรก. **ที่นี้ฆราวาสชั้นสูง ๆ** ที่สามารถรับเอาเรื่อง
สัญญาตาของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติได้ ฆราวาสพวกนี้ก็มีโอกาส
ที่จะมีจิตใจว่างโปร่งสบายแบบพระอริยเจ้า, สงเคราะห์เป็นพวก
พระอริยเจ้าไปก็ได้; แล้วถ้าเขาเป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี
อนาคามี อยู่ในรูปคฤหัสถ์ไม่ได้บวช ก็อยู่ในพวกนี้เต็มตัว.

นี่ถามว่า ฆราวาสจะหาความสุขได้อย่างไรบ้าง ? มันก็ไป

ได้สูงถึงโลกุตระอย่างนี้; จะเป็นโลกุตระถาวร หรือโลกุตระชั่วคราว มันก็เป็นโลกุตระทั้งนั้น. เมื่อใดจิตใจอยู่เหนือโลกเหนือกาม เหนือรูป เหนืออรูปร มันก็เป็นโลกุตระ ไม่มีทางเป็นอื่น; เป็นได้สัก ๕ นาทีก็ยังมี. ความสุขของฆราวาส ถ้าเอามาตรฐานที่เขาจัดไว้ ก็เรื่องกิน เรื่องเล่น อะไรตามแบบของฆราวาส คือเรื่องกามารมณ์. เขาพูดกันอย่างนั้น ก็เพราะเอาส่วนใหญ่ ๆ ทั่ว ๆ ไปเป็นหลัก; แต่ข้อเท็จจริงนั้น ผู้ที่โลกเรียกว่า “ฆราวาส” หรือ “คฤหัสถ์” นั้น ก็ยังเป็นเทวดาก็ได้ เป็นพรหมก็ได้ เป็นอริยเจ้าชนิดซิมลงก็ได้ แล้วก็พระอริยเจ้าจริง ๆ เช่น เป็นพระโสดาบันจริง สกิทาคามีจริง หรืออนาคามีจริง เหมือนที่ยกตัวอย่างมาให้ฟังแล้วก็ได้; อย่างที่เป็นคนไม่มีทรัพย์สมบัติอะไร เอาดินที่สั้วตั่วซุดทิ้ง ๆ ไว้มาปั้นหม้อขาย เลี้ยงบิดามารดาที่ตาบอด; นั้นเป็นพระอริยเจ้า แต่ก็อยู่ในรูปของฆราวาสหรือคฤหัสถ์.

ที่นี้ลองมาดูเรื่องของ มหาอุบาสิกาวิสาขา ว่ามีลูก ๓๒ คน มีหลานคนละ ๓๒ มีเหลนอีกคนละ ๓๒, ไม่ทันจะตายมีลูกหลาน เหลน เป็นร้อย ๆ; แล้วบางทีก็ร้องไห้เพราะหลานคนนั้นตาย หลานคนนี้เจ็บ; มหาอุบาสิกานี้เป็นพระโสดาบัน ในเรื่องราวพระคัมภีร์ มีเขียนไว้แบบนี้, อรรถกถาธรรมบทมีเขียนอย่างนี้. พระโสดาบัน ก็ยังครองเรือน มีสามี มีกิจการอย่างฆราวาสเลี้ยงลูก เลี้ยงหลานเป็นร้อย ๆ บางคราวก็ร้องไห้ไปหาพระพุทธเจ้า. อย่างนี้ก็เรียกว่า “ฆราวาส” หรือ “คฤหัสถ์” ได้

และก็มีความสุขอย่างพระโสดาบันได้. เพราะฉะนั้นเราจึงแยกพูดว่า ถ้าพูดตามภาษาพูดก็ไปอย่างหนึ่ง, ถ้าพูดตามข้อเท็จจริงว่าเป็นอยู่อย่างไร มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง.

ฆราวาสไม่จำเป็นจะต้องสกปรก ลามก ไปตามที่เขาบัญญัติ; อาจจะเป็นถึงพระอนาคามีก็ได้. แต่แล้วฆราวาสส่วนใหญ่เป็นอย่างไร มันก็อีกเรื่องหนึ่ง. เราจะเอาจุดไหนเป็นฆราวาส ? ก็ควรจะเอาฆราวาสที่เป็นปรกตธรรมดาสามัญส่วนใหญ่; แล้วก็อย่าลืมว่า “คน-คน” นี้ เป็นได้ทุกอย่าง; ฆราวาสนี้เป็นได้ทุกอย่าง เป็นสัตว์นรก เดรัจฉาน อะไรก็ได้ ถ้าเขามีจิตใจอย่างนั้น; แล้วก็ เป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญนี้ก็ได้อีก; เป็นเทวดาก็ได้ เป็นพรหมก็ได้ เป็นพระอริยเจ้าก็ได้. เพื่อให้คุณเห็นว่า ในโลกนี้, ในโลกมนุษย์นี้มันมีครบหมดอย่างนี้; แล้วมันก็มีได้มีอยู่ในตัวโลก มันมีอยู่ในจิตใจของคน. สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ นิพพานก็อยู่ในใจของคน; ฉะนั้น คำว่า “โลก” นี้มันอยู่ในใจของคน, โลกชนิดต่าง ๆ นานาสาระพัด อบายโลก มนุษย์โลก หรือเทวโลก พรหมโลก มันอยู่ในใจ ใจของคนนั้นแหละคือโลก. ความเป็นคฤหัสถ์อยู่ที่ตรงไหน ? มันก็มีอยู่ เมื่อมีจิตใจอย่างคฤหัสถ์ ตามที่เขาบัญญัติกันตามภาษาพูด.

ที่นี้ ไปถึงภาษาพูด มันก็ขัดนั้นขัดนี้ แย่งนั้นแย่งนี้กันอยู่ในตัว. ผมจึงว่า ภาษานี้มันเป็นอุปสรรคในการเข้าใจอะไรต่าง ๆ. คุณอย่าเอาภาษาเป็นหลักนัก. เอาตัวจริงตามที่เป็นจริง ๆ ข้อเท็จจริง นี่เป็นหลัก. มนุษย์โง่ ๆ ก็พูดไปอย่างหนึ่ง,

มนุษย์ฉลาดก็ใช้คำพูดไปอีกอย่างหนึ่ง. ใช้คำพูดคำเดียวกัน
อย่างนั้นมันยุ่งตาย. แม้แต่คำว่า “ความสุข” นี้; พวกคนอันธพาล
ก็มีความสุขไปอย่างหนึ่ง พวกคนดีก็มีความสุขไปอย่างหนึ่ง. ใช้
คำว่าความสุขเหมือนกัน; แล้วความพอใจในความสุขนั้นนี้อาจ
จะเท่ากันเสียด้วย.

คฤหัสถ์ แปลว่าผู้ที่อยู่ในคฤหะ คือเรือน, ฆราวาส แปล
ว่า ผู้ครองอยู่ครอง घर คือเรือน. คำว่า “บ้านเรือน” นี้ มันไม่ได้
หมายถึงบ้านเรือนที่เป็นหลัง ๆ ถ้าไปหมายอย่างนั้นพระเจ้า
ก็อยู่บ้านเรือน อยู่กุฏิเช่นเดียวกับบ้านเรือน. คำว่า “บ้านเรือน”
เขาหมายถึง ความหมายของกามารมณ์มากกว่า; หรืออย่าง
น้อยก็เรียกสั้น ๆ ว่า กาม. ที่บ้านเรือนนั้นต้องมีสิ่งทีเรียกว่า กาม
เรื่องเพศ เรื่องบุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สมบัติอะไรให้ยุ่งไปหมด;
นั่นแหละภาษาธรรมะเขาเรียกว่า “บ้านเรือน”. ภาษาตัวหนังสือ
เรือนเป็นหลัง ๆ ก็เรียกว่าบ้านเรือนได้, เรือนร้าง ๆ ไม่มีใครอยู่
ก็เรียกว่าบ้านเรือนได้. ในภาษาธรรมที่สูง ๆ ขึ้นไป “บ้านเรือน”
เขาหมายถึงสิ่งที่ผูกพันยุ่งยากสับสนอลเวงอลวน ในจิตใจ
ที่เกิดมาจากเงิน ทรัพย์สมบัติบุตร ภรรยา สามี เกียรติยศ ชื่อ
เสียง สังคม อะไรก็ตาม ที่มันเป็นเรื่องยุ่งไปหมดนั่นแหละคือ
“บ้านเรือน” ไม่ได้หมายถึง ตัวเรือนเป็นหลัง ๆ.

ผู้อยู่ครองเรือน หรือฆราวาสก็คืออยู่ด้วยความยุ่งยากแบบ
นี้ ความสุขมันก็หายากเต็มที; มันเต็มไปด้วยความผูกพัน
ความเว้าร้อน; ต้องแก้ปัญหาทางการเงิน การสังคม อะไรให้

เรียบร้อยไปเสียหน่อย มันก็พอจะมีเวลาหายใจสบายบ้าง; ก็ต้องอยู่ที่ มีทรัพย์ มีลูก มีเมีย มีเกียรติอะไรอย่างถูกต้อง. ถ้าทำไม่ถูกต้อง ก็จะต้องไปติดคุกติดตะราง มันก็เป็นการงานที่มีโทษไป.

เราพูดกันแล้ว ก็ได้ความว่า ฆราวาส เป็นเรื่องยุ่ง เป็นที่ยุ่ง ในความยุ่ง, ถือเอาความผูกพันอย่างนี้เป็นความหมายของคำว่า ฆราวาส. ทีนี้ ถ้าถือเอาจิตใจเป็นหลัก มันยังไปได้ไกล. อยู่ในบ้านเรือนอย่างนี้ แต่ว่าจิตใจสูงไปอีก—สูงไปอีก จนไปอยู่ในกระท่อมน้อย ๆ ปั่นหม้อขายเลี้ยงชีวิตบิดามารดา; เอาจิตใจเป็นหลักมันก็ออกไปได้ไกลอย่างนี้. ในที่สุดเราสรุปความได้ว่า ถ้าเป็นฆราวาสชั้นธรรมดา หรือชั้นเลว ก็เอาเรื่องทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง ที่ได้มาโดยถูกต้องนี้ เป็นความสุข; ถ้าเป็นฆราวาสชั้นกลาง ก็เอาความดี ความงาม มีบุญกุศลที่บริสุทธิ์ เป็นความสุข. ถ้าเป็นฆราวาสชั้นสูงก็เอาความสุขที่เกิดมาแต่ความไม่ยึดมั่นถือมั่น นั่นแหละเป็นความสุข.

ผมพูดแล้วก็ขัดกันหมดกับที่เขาพูด ๆ กันอยู่ คือเขาพูดกันนั้น ไม่ให้ไปเกี่ยวข้องกับความไม่ยึดมั่นถือมั่น : เขาไม่ให้ฆราวาสศึกษาเรื่องจิตว่าง เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น; ผมบอกว่า นี่พระพุทธเจ้าท่านแนะให้ คือเรื่องสุญญตา ถ้าไม่เช่นนั้น ฆราวาสจะมีอาการเหมือนกับอยู่ในนรกหมดใหม่; เดี่ยวลูกตาย เดี่ยวเมียตาย เดี่ยวผัวตาย เดี่ยวทรัพย์สมบัติถูกไฟไหม้; มันมีสารพัดอย่าง ที่จะตกนรกเมื่อไรก็ไม่รู้. ก็ต้องเอาเรื่องสุญญตา

อนัตตา มาเป็นเครื่องป้องกันให้ฆราวาสเป็นฆราวาสที่น่าดู; เป็นกัลยาณบุรุษน ก็ยังดีถมไปแล้ว ยังมีภาวะที่น่าดู ไม่เป็นทุกข์ทรมานจนเป็นสัตว์นรก.

สรุปอีกทีหนึ่งว่า ความสุขของฆราวาสนั้น ขอให้มียอยู่ ๓ ชั้น; ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง. ชั้นต่ำก็เอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติที่พอเหมาะสมที่ถูกต้อง; ชั้นกลางขึ้นไปก็เอาความสงบ ในทางบุญกุศล ในทางจิตใจที่มันสูงยกมือไหว้ตัวเองได้; ถ้าชั้นสูงขึ้นไปอีกก็เป็นอนุโลมตามพระอริยเจ้า หรือเป็นพระอริยเจ้าไปเลย มีความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นหลัก แล้วมีความสุขที่เกิดมาจากความไม่ยึดมั่น ถือมั่นเท่าที่เราจะทำได้ ในวิสัยของฆราวาส; เรื่องก็จบกัน.

คุณเรียนศึกษาในมหาวิทยาลัย ไม่เคยเรียนกันในเรื่องเช่นนี้; ผมว่ายังไม่ใช่อุดมศึกษา เพราะว่ายังไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม? จะเป็นอย่างไรได้ก็แบบ ก็อย่าง? ฉะนั้นอุทิศสำหรับเรื่องชนิดนี้เป็นของเพิ่มเติม ให้ความรู้ของเราเป็นอุดมศึกษาขึ้นมาจริง ๆ.

พอกันที นกกางเขนร้องบอกว่าพอกันกันที.

โลกธรรม กับ คนเรา

จาก ธรรมโอษะณขงพุทธทาส “ตูลาการิกธรรม”
หมวดที่ ๒ ปกรณพิเศษ อัดดับที่ ๑๖ บนพื้นแถบสีแดง

คำบรรยาย ตูลากาภิธรรม ครั้งที่ ๙/๒๕๐๐

พระอรุณนันทมณี (พุทธทาส อินทปัญโญ)

บรรยาย อบรมผู้ที่จะเป็นผู้พิพากษา

ณ ห้องบรรยาย ของ เนติบัณฑิตยสภา

๒๘ มิถุนายน ๒๕๐๐

ท่านที่จะเป็นผู้พิพากษาทั้งหลาย,

ในการอบรมครั้งที่ ๙ นี้ จะได้กล่าวถึงเรื่อง โลกธรรม
ในฐานะที่เกี่ยวข้องกันกับวัตถุนิยม คือเราได้กล่าว
มาโดยลำดับ ตั้งแต่ต้นจนถึงการที่คนเราถูกลวง
ด้วยของเป็นคู่ ซึ่งทำให้เอียงไปในวัตถุนิยมยิ่งขึ้น จนโลกนี้
กลายเป็นโลกแห่งวัตถุนิยมยิ่งขึ้นทุกที เราจึงน่าจะได้พิจารณา
สิ่งที่เรียกว่า “โลกธรรม” ซึ่งเป็นคำที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไปในคัมภีร์ทาง
พุทธศาสนา หรือในการกล่าวของพุทธบริษัท เพราะเป็นของ
เนื่องกันโดยตรงกับคนเรา หากแต่ว่าจะอยู่กันคนละระดับ คนละ
ชั้นก็ได้.

คำว่า “โลกธรรม” แปลว่า สิ่งที่ต้องมีอยู่ในโลก; คือเป็น
คำสมาสคำเดียวมีเสียงอ่านว่า โลกะธรรม, คือธรรมประจำโลก

หรือธรรมของโลก ไม่ใช่ว่าโลกและธรรม. คือเป็นของสิ่งเดียว หมายถึงสิ่งที่ต้องมีอยู่ในโลก หรือประจำอยู่ในโลกเป็นปรกติ เหมือนกับแดด ลม ฝน อะไรเหล่านี้ซึ่งจะต้องมีอยู่ในโลก และ ตกรดสัตว์ในโลก ส่องถูกสัตว์โลก ตามประสาธรรมตาของแดด ของลม ของฝน เป็นต้น. แต่นั่นมันเป็นเรื่องทางวัตถุทางกายโดยตรง และยังอีกสิ่งหนึ่งที่ตกรดจิตใจของคนในโลกอยู่เป็นธรรมตาอย่างเดียวกัน โดยอาศัยทวารทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นหนทางที่สิ่งที่เรียกว่าโลกธรรมนี้ จะตกรดจิตใจของมนุษย์.

ตามที่ท่านใช้คำว่า “โลกธรรม” ซึ่งแปลว่า ธรรมในโลก หรือธรรมของโลก นี้ อาจจะทำให้พวกเราชาวไทยที่ใช้ภาษาไทย ต้องฉงน ว่าทำไมจึงไปเรียกว่า ธรรมในโลก หรือธรรมประจำโลก. ดังนั้นขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ได้เคยกล่าวถึงเรื่องนี้มาบ้างแล้ว ว่าคำว่า “ธรรม” หรือ ธรรม ในภาษาบาลีนี้ ไม่ได้หมายถึงแต่พระธรรม หรือสัจธรรมอย่างเดียว. คำว่า “ธรรม” เป็นคำกลาง ๆ; ถ้าแปลให้ถูกต้อง แปลว่า “สิ่ง” เท่านั้น คือ สิ่งอะไรอันใด ทั่วไป ก็เรียกว่า “ธรรม” ทั้งสิ้น.

ถ้าท่านได้ยินว่า “โลกธรรม” ที่ใครพูดก็ตาม อย่าได้ไปหลงว่าเป็นธรรมะ หรือพระธรรม แต่ให้เข้าใจว่าเป็นเพียงสิ่งทั่วไป ในความหมายสามัญทั่วไป คือได้แก่สิ่งซึ่งมีประจำอยู่กับโลก หรือในโลก.

โดยเหตุที่เรื่องโลกธรรมนี้ ถูกพูดถึง กล่าวถึง มาตั้งแต่

สมัยก่อนพุทธกาล โดยเฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎกของเราก็มีคำนี้ใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไปในฐานะเป็นสิ่งที่จะต้องมีอยู่ในโลก และจะกระทบกระทั่งต่อสัตว์ในทางจิตใจเช่นเดียวกับที่เราต้องกระทบกระทั่งต่อ แดด ลม ฝน ในทางร่างกายฉันนั้น. ดังเราจะได้พิจารณาถึงสิ่งที่เรียกว่า “โลกธรรม” นั้น ว่ามีอะไรบ้าง : ถ้าเอาหัวข้อบาลี มาเรียง ก็มีอยู่เป็นคำกลอน ทำให้จำง่ายว่า :

ลาโภ อลาโภ ยโส อยโส จ

นินทา ปัสสสา จ สุขํ ทุกขญจ

เป็นคำกลอนทางบาลี นับได้เป็น ๘ อย่าง หรือ ๔ คู่ : ลาโภ อลาโภ = การได้ และการไม่ได้คู่หนึ่ง, ยโส อยโส = การมีชื่อเสียงกับการไม่มีชื่อเสียง กล่าวคือการเสื่อมเสียชื่อเสียง นี้คู่หนึ่ง, นินทา ปัสสสา = การถูกนินทา และการได้รับคำสรรเสริญ นี้คู่หนึ่ง, สุขํ ทุกขํ เป็นคู่สุดท้าย. รวมเป็น ๘.

บัณฑิตแต่กาลก่อน พิจารณาสິงทั้งแปดนี้ ในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวัง คือประพฤติปฏิบัติตัวต่อสิ่งเหล่านี้ให้ถูกต้อง เช่นเดียวกับที่เราต้องประพฤติกระทำให้ถูก กับเรื่องของ แดด ลม ฝน มิฉะนั้นเราจะเป็นหวัดบ้างหรือเป็นอื่น ๆ ที่ยิ่งกว่าเป็นหวัดบ้าง เป็นต้น. ที่ได้เรียกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็น “โลกธรรม” ก็เพราะทุกคนพอจะเข้าใจได้ ว่ามันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับชาวโลก มันจะกระทบพบปะ หรือตกรดชาวโลกทั่ว ๆ ไปเป็นประจำวัน. การได้-การเสีย, การมีชื่อเสียง-การเสียชื่อเสียง,

การถูกนิทา-การถูกสรรเสริญ, และความสุข-ความทุกข์ ทั้ง ๘ นี้ ตกรดชาวโลก อยู่เป็นประจำ. สำหรับความรู้สึกสุขทุกข์ ในโลกธรรมแปดนี้ให้หมายถึงสุข-ทุกข์ ในทางเวทนา ไม่ได้หมายรวมถึงสุขในชั้นสูง เช่นอย่างพระนิพพานเป็นต้น; เพียงแค่หมายถึงสุข-ทุกข์ ทางเวทนา รู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ สบายใจ หรือขุ่นมัวในใจ ซึ่งเป็นของเกิดขึ้นเป็นประจำวัน ปรกติเดียว สบายใจ ปรกติเดียวไม่สบายใจ ปรกติเดียวรู้สึกสนุกสนานดี ปรกติเดียวรู้สึกเศร้า ละเอียดละเหี่ยวไป อย่างนี้เป็นต้น.

ถ้าคนเราประพาศติผิด ต่อสิ่งที่เรียกว่า “โลกธรรม” นี้แล้ว ชีวิตนี้จะระส่ำระสาย ระหกระเหิน เช่นเดียวกับตัวโลกธรรม นั้นเอง คือขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่เรื่อย ฉะนั้นจึงเป็นปัญหาสำคัญของ คนเราเรื่องหนึ่งที่เราจะต้องรู้จัก และประพาศติปฏิบัติตัวต่อมัน ให้ ถูกต้อง.

ที่นี่ จะได้พิจารณาต่อไป ถึงกฎของโลกธรรม ซึ่งมีอยู่เป็น คำกลอนบาลี ต่อทำยอีกว่า : *เอเต อนิจฺจา มนุเสสุ ธมฺมา* มี คำแปลว่า “สิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เป็นมายา เปลี่ยนแปลงเรื่อยใน หมู่มนุษย์” ซึ่งตอนทำยนี้ท่านบอกถึงลักษณะอันแท้จริงของ โลกธรรม ว่าโลกธรรมทั้งหมดนี้ เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงเรื่อย เป็น มายาหลอกลวง. การที่เราจะไปเอาให้ได้อย่างใจกับสิ่งที่ เป็น มายาหลอกลวงนั้นทุกคนก็ย่อมเห็นได้ หรือเชื่อแนได้ ว่าเป็น สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ แต่แล้วจิตใจของเราก้ยังคงจะเอาให้ได้ อยู่ นั้นเอง : จะเห็นได้ตรงที่มีคนร้องให้ เสียใจ เมื่อไม่ได้อย่างใจ

ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าสิ่งเหล่านี้ใคร ๆ ก็เห็นอยู่ว่าไม่เป็นไปตามความต้องการของใคร เพราะมันเป็นของไม่เที่ยง. ทั้งนี้ก็เพราะว่าสิ่งที่ตนอยากได้นั้นแหละ มีอำนาจมาก มันประทับแน่นแน่นอยู่ในใจ.

ในบรรดาโลกธรรมทั้งแปดเหล่านี้ สิ่งที่เราเรียกว่า สุขเวทนา หรือความรู้สึกเป็นสุขในทางวัตถุ ทางเนื้อทางหนัง นี้เอง เป็นสิ่งที่ประทับใจยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ. การได้ลาภ มันก็ทำให้เกิดความรู้สึกสุขเวทนา, การได้ยศได้ชื่อเสียง มันก็ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขเวทนา, การถูกสรรเสริญ ก็ทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นสุขเวทนา, การได้อย่างใจ ตามสบายใจ ก็เป็นเหตุให้เกิดสุขเวทนา หรือเป็นตัวสุขเวทนาโดยตรง, ตลอดถึงการที่เราไม่เจ็บไม่ไข้สบายดี มันก็คือสุขเวทนา, ทั้งหมดนี้เป็นฝ่ายหนึ่ง. แต่อีกฝ่ายหนึ่งต้องเจ็บไข้ ไม่สบาย ทุกข์ทรมานหม่นหมอง ยากจนเหล่านี้ เป็นที่ตั้งของทุกขเวทนา.

ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ตกเป็นทาสของเวทนาในขณะนี้ คือสุขเวทนานี้ ยากที่คนเราจะมีใจอันถูกต้องในเรื่องอันเกี่ยวกับสุขเวทนา. เพราะฉะนั้นในพระบาลีที่กล่าวถึงเรื่องความดับทุกข์ที่ลัด ๆ ลั้น ๆ โดยตรงแล้ว จึงมีสอนให้พิจารณา ให้เห็นความไม่เที่ยง หรือเป็นทุกข์ของสิ่ง ๆ เดียวนี้ก็พอ คือสุขเวทนานี้เอง; เพราะเหตุว่า อะไร ๆ มันก็มารวมอยู่ที่สุขเวทนา. เรื่องเงิน เรื่องของ เรื่องชื่อเสียง ก็มารวมอยู่ตรงที่จำจิตใจให้สบาย ตามที่ตนต้องการ แล้วเกิดความรู้สึกเป็น

รส ขึ้นชนิดหนึ่งเรียกว่า “สุขเวทนา” ในที่นี้ นั่นเอง. สัตว์ที่ไม่รู้จักโลกธรรม ไม่มีอำนาจอยู่เหนือโลกธรรม จึงตกเป็นทาสของสุขเวทนาอยู่เป็นประจำ; นี่แหละเป็นมูลเหตุให้ทำกรรมต่าง ๆ กรรมดีหรือกรรมชั่วไปตามประสาที่ยังถูกลวงด้วยของเป็นคู่ ซึ่งส่วนมากมีแต่จะโน้มไปทางวัตถุนิยม ดังกล่าวแล้ว; ไม่ได้ทันใจก็เอาโดยทางทุจริต คด โกง เป็นต้น.

ที่นี้ เราจะพิจารณาให้มากเป็นพิเศษ ในข้อที่ว่ามีการตกเป็นทาสของสุขเวทนามันเพียงไร.

ถ้ากล่าวโดยบุคคลิษฐาน เช่นว่ามีพระเจ้า มีเทพเจ้า ที่เราเช่นสรวงบุชากัน ว่าเป็นของสูงสุด เป็นสัตว์ที่สูงที่สุด นั่นก็ยิ่งกล่าวได้ว่า แม้ว่าพระเจ้า พระเป็นเจ้า ก็ยังตกเป็นทาสของสุขเวทนา; เพราะพระเจ้าหรือพระเป็นเจ้า ก็ยังต้องการให้เขาบวงสรวง ตามที่ตนเองชอบใจอย่างนั้นอย่างนี้. ฉะนั้นอย่าว่าแต่มนุษย์เลย แม้แต่พระเป็นเจ้า ก็ยังตกอยู่ใต้อำนาจของสุขเวทนา จึงเป็นปัญหาที่ไม่ใช่เล็กน้อย เราจะต้องระมัดระวังศึกษาให้ดีเป็นพิเศษ.

ในบาลีอสังคตตรนิกาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสมีข้อความว่า แม้สัตว์ที่ตั้งอยู่ในอรุปรภพ คือชั้นอรุปรพหม อันเป็นชั้นสูงสุดของบรรดาสัตว์ทั้งหลายก็ยิ่งกลับตกนรก นี้ขอให้คิดดู. สัตว์ชั้นต่ำที่สุด ก็คือสัตว์นรก เรียงมาก็สัตว์เดรัจฉาน เปอต อสุรกาย ถึงมนุษย์ แล้วถึงสวรรค์เทวโลก ๖ ชั้น รูปพรหม ๑๖ ชั้น แล้วถึงอรุปรพหม ๔ ชั้น สูงสุดกว่าสัตว์ชั้นไหน ๆ หมดเป็นที่สูงสุดแห่ง

สัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏฏ์. แม้อรูปพรหม ก็ยังกลับตกนรก เพราะเหตุที่ยังเป็นทาสของสุขเวทนา. เมื่อหมดเหตุหมดปัจจัย ก็หมุนไปในทางที่จะแสวงหาสุขเวทนาที่ต่ำที่หยาบ มีจกาทิฏฐิครอบงำ ก็ประกอบอกุศลได้. นี่ มิได้หมายความว่าอรูปพรหมทั้งหมด เป็นแต่ชี้เอาอรูปพรหมตามธรรมดาทั่วไป. ที่ยังยึดถือตัวตนอยู่ คือแม้จะสูงสุดอย่างไร ก็ยังมียึดถือตนว่าตนว่าของตน เหมือนกันกับสัตว์มนุษย์ปุถุชนเราตามปกติ. เพราะฉะนั้นสัตว์ที่เรียกว่าอรูปพรหม ก็คือปุถุชนนั่นเอง ย่อมหลงใหลอยู่ในโลกธรรม โดยเฉพาะในเรื่องสุขเวทนา ติดความสุขชนิดหนึ่งที่เกิดจากอรูปมานะ; แม้ถึงสูงสุดอย่างนี้แล้วก็ยังไม่พ้นจากนรก. นี่เป็นข้อที่จะต้องคิดดู ว่าสุขเวทนา หรือโลกธรรมส่วนนี้ มันครอบงำสัตว์โลกซึ่งมากมาย กว้างขวาง ถึงที่สุดเพียงไร เพื่อเราจะได้ไม่ประมาท.

ที่นี้ เรามาพิจารณาต่อไป ถึงข้อที่การถูกหลงอยู่ด้วยของ เป็นคุณนั้นแหละ เป็นมูลเหตุให้ไหวไปตามโลกธรรม ที่กล่าวนี้.

โลกธรรม ทั้งแปดนั้น ก็เป็นคู่ ๆ อยู่แล้ว คือ ได้ลาภ-เสื่อมลาภ ได้ยศ-เสื่อมยศ, นินทา-สรรเสริญ, สุข-ทุกข์ เหล่านี้เป็นคู่อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่อยู่ในระดับของปุถุชนที่อยู่ในโลก หรือเป็นสัตว์โลกตามธรรมดา แล้วก็หลงในของคู่ เช่น สวย-ไม่สวย อร่อย-ไม่อร่อย ไพเราะ-ไม่ไพเราะ ดี-ชั่ว บุญ-บาป เหล่านี้เป็นต้น. แต่ในที่นี้รวมความเอาเป็นเพียง

๔ คู่ คือ ได้-เสีย, มีชื่อเสียง-ไม่มีชื่อเสียง, นินทา-สรรเสริญ, สุข-ทุกข์ ดังกล่าวแล้ว. ถ้ายังพิจารณาเห็นลามก โดยความเป็นลามก หรือเห็นการได้ โดยความเป็นการได้; การไม่ได้ โดยความเป็นการไม่ได้ แตกต่างตรงข้ามเป็นคู่แล้วละก็ ต้องหลงรัก และหลงซังฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสมอไป. แต่ถ้าเห็นตามกฎของพระอริยเจ้า ซึ่งกล่าวว่าทั้งหมดนั้น เป็นอนิจจังเสมอ กัน ก็ จะ เห็น เป็นของอย่างเดียวกัน ไม่เป็นคู่. การได้ ก็เป็นอนิจจัง, การไม่ได้ก็เป็นอนิจจัง คือหลอกหลวง ยึดถือเข้าเป็นทุกข์ทั้งนั้น; อย่างนี้ก็หมดความเป็นคู่ และหมดความเป็นโลกธรรมที่จะเบียดเบียนสัตว์ ย่ำยีสัตว์อีกต่อไป.

เราไม่อาจจะขึ้นถึงการมองเห็นอนิจจังของสุขหรือทุกข์ได้ โดยชัดเจนแท้จริง ว่าเป็นอนิจจังเสมอ กัน จิตติดมั่นในสุขเวทนา แล้วกระสับกระส่ายเกลียดชังทุกขเวทนาเหล่านี้ ทั้ง ๆ ที่ท่านบอกอยู่ว่า ทั้งหมดนี้เป็นอนิจจังในหมู่มนุษย์ : *เอเต อนิจจา มนุเชสุ ธมฺมา*. เพราะฉะนั้นเราจะต้องกำหนดให้ได้ว่า การถูกลวงด้วยของเป็นคู่นี้ ถ้ายังมีอยู่เพียงไร เราจะเป็นทาสของโลกหรือโลกธรรมอยู่เพียงนั้น.

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสข้อความที่พวกเราน่าจะเอาไปนึกไปคิดอยู่เรื่องหนึ่ง ว่า :

การร้องเพลง เท่ากับ การร้องไห้

การพ้อรำ เท่ากับ ความบ้า

การหัวเราะ คือ ความเป็นเด็ก.

คู่แรก การร้องเพลง ชาวโลกถือว่าเป็นเรื่องไพเราะจับใจ ซึ่งทำให้วิทยุกระจายเสียงของเราเวลานี้ เต็มไปด้วยเพลง ตั้งแต่ ๘๐-๙๐ เปอร์เซ็นต์ของเวลาออกอากาศ ทั้งนี้เพราะความที่คนชอบฟัง. การฟ้อนรำ แบบต่าง ๆ ที่ถือกันว่าเป็นศิลปะ เป็นอะไรก็สุดแท้ กระทั่งยกขึ้นว่าเป็นวัฒนธรรม เป็นของดีในโลก. และถือว่าการหัวเราะ ก็เป็นเรื่องสนุกสนาน สบายใจ เป็นกำไร เป็นกำไรที่ได้ดีเลิศของคนแล้ว; นี้ ฝ่ายชาวโลกถือเป็นลามก หรือเป็นของที่น่าพิงปรารถนาอย่างยิ่ง. แต่ในวินัยของพระอรหันต์ ท่านกลับเรียกไปเสียว่าเป็นการร้องไห้ เป็นกิริยาอาการของคนบ้า เป็นของสำหรับเด็ก; จึงได้กล่าวไว้ในวินัยของพระอรหันต์ (คือในระเบียบ หรือมาตรฐานของพระอรหันต์นั้น) ว่าการร้องเพลง คือการร้องไห้, การฟ้อนรำ คืออาการของคนบ้า, การหัวเราะ คืออาการสำหรับเด็ก ไม่ใช่ของสำหรับผู้ใหญ่.

นี้ หมายความว่า การร้องเพลงนั้น มันทำไปตามความบีบคั้นของอารมณ์ฝ่ายที่ตกเป็นทาสของกิเลส อุตส่าห์ทนส่งเสียงที่แท้เมื่อมองดูด้วยสายตาของพระอรหันต์แล้ว ก็คือการเป็นทาสของกิเลส การบีบคั้นของกิเลส. การฟ้อนรำ ก็อย่างเดียวกัน คือเป็นการถูกบีบคั้นด้วยกิเลส แล้วก็แสดงอาการของคนบ้าที่สติวิปลาส. การหัวเราะเพราะยินดีพอใจนั้น ยกไว้เป็นของเด็กอย่างที่ได้จะหัวเราะยิ้มแยมเต็มทีทุกครั้ง ที่ชอบใจอะไรแม้แต่นิดหน่อย. เหล่านี้เป็นเครื่องเทียบ ว่าตามมาตรฐานของปุถุชนนั้นเป็นอย่างหนึ่ง ตามมาตรฐานของพระอรหันต์นั้น เป็น

อย่างหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ของสิ่งนั้นเป็นของอย่างเดียวกัน.

กล่าวเรื่องนี้ อาตมาไม่ได้ชักชวนให้ท่านทั้งหลายเป็นพระอริยเจ้า แต่ว่ามันเป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาดู หรือศึกษาดู ให้เข้าใจถึงข้อที่ว่า ถ้าปฏิบัติถูกต้องสิ่งเหล่านี้แล้ว มันจะแตกต่างกันอย่างไร. ข้อที่เราเข้าใจผิด และปฏิบัติผิดต่อสิ่งเหล่านี้มัน มันเกิดทุกข์เกิดโทษขึ้นอย่างไร. ส่วนข้อที่ท่านจะชอบเป็นพระอริยเจ้าหรือไม่มัน ไว้ให้เป็นสิทธิ์ที่จะเลือกเอาเอง. แต่อย่างไรก็ตามเราควรพิจารณาถึงข้อที่เราตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา หรือของโลภธรรมโดยไม่รู้สีกตัว และถูกโลภธรรมบีบคั้น ทำให้ต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้ไปตามประสาของเด็ก ตามประสาของคนบ้า หรือคนที่นั่งร้องไห้อยู่. ที่ท่านกล่าวดังนั้น ก็เพื่อจะแสดงอำนาจพิษสงร้ายกาจของโลภธรรมที่ครอบงำบุคคลผู้ยึดถือ. ถ้าเรารังเกียจอาการของคนบ้า หรือว่าการหัวเราะของเด็ก ที่ไม่มีความหมายอะไร, การร้องไห้ของคนที่มีทุกข์ โศก; เราดูหมิ่นว่าเป็นเรื่องที่ยังโง่งยังหลง; ก็น่าจะนึกถึงตัวเอง ที่กำลังโง่งหลงอยู่อีกระดับหนึ่ง ตามความรู้สึกของพระอริยเจ้า ในการที่ตกเป็นบ่าวเป็นทาสของวัตถุนิยมหรือโลภธรรมนี้อยู่ทั่วไป และนับวันมีแต่จะมากขึ้นทุกที ๆ.

ต่อไป จะได้พิจารณาถึงข้อที่ว่า เมื่อถูกครอบงำ มีการไหลไปตามโลภธรรมเช่นนี้แล้ว มันจะเกิดผลสะท้อนที่ร้ายกาจอย่างไรบ้าง.

อาตมาอยากที่จะกล่าวว่า ถ้าพูดกันตามทางศีลธรรม ย่อม

ทำให้เกิดการเอียง หรืออคติ ซึ่งเป็นผลร้ายที่สุด ในเรื่องของศีลธรรม โดยเฉพาะท่านที่จะเป็นผู้พิพากษาตุลาการ ย่อมทราบดีอยู่แล้ว ว่าสิ่งที่เรียกว่า “อคติ” นั้นเป็นข้าศึกของความเป็นตุลาการ. เพราะฉะนั้น ถ้ากล่าวโดยศีลธรรมแล้ว การไหวไปตามโลกธรรมนี้ จะทำให้เกิดการเอียง หรืออคติขึ้น. ถ้ากล่าวตามหลักของศาสนาหรือสังฆธรรม การไหวไปตามโลกธรรม ย่อมทำให้เกิดมิชฌาภิกขุขึ้นมา ทั้งอย่างต่ำ และอย่างสูง.

ลองพิจารณาดูเถิด การไหวไปตามโลกธรรม คือการที่ถูกโลกธรรมครอบงำแล้ว เป็นไปตามโลกธรรมฝ่ายที่เป็นอิฏฐารมณ์ คือตรงต่อกิเลสของตน ก็ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เอง ที่ว่าต้องเลือกเอาข้างหนึ่ง ในของที่เป็นคู่กัน. ในที่สุด ก็เลือกเอาตามอำนาจของกิเลสที่มีเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน ความเอียงนั้นจึงเอียงไปในทางที่เป็นความต่ำ ความเสียหายที่ท่านเรียกว่าอคติ.

คำว่า “อคติ” นี้ ถ้าแปลตามตัวหนังสือ ตามหลักของภาษาบาลีก็แปลว่า “ทางที่ไม่ควรจะไป” คติ แปลว่าทางที่ถูกต้องหรือที่ควรจะไป. ที่นี้ถ้ามี อ ข้างหน้า เลยเป็นปฏิเสธ แปลว่าทางที่ไม่ควรไป. การที่ไปในทางที่ไม่ควรจะไปนี้ เกิดขึ้นเพราะอำนาจของการไหวไปตามโลกธรรม คือว่าถูกลมพายุแห่งโลกธรรมพัดพาไป. เพราะได้กล่าวมาแล้วว่า ของเป็นคู่เหล่านั้นทำให้เกิดอารมณ์รัก เกิดอารมณ์เกลียดเป็นคู่ ๆ อยู่. แต่ท่านจำแนกทางแห่งอคตินี้ ไว้เป็น ๔ อย่างคือ *ความรัก ความ*

เกลียด ความกลัว ความหลง.

ความลำเอียง หรืออคติเพราะความรัก, ลำเอียงเพราะความไม่รักคือเกลียด, ลำเอียงเพราะความกลัว, ทั้ง ๓ อย่างนี้รวมเป็นความหลงเหมือนกันหมด เป็นฝ่ายที่เป็นความหลงด้วยกันหมด มีลักษณะคล้ายกันมาก. ฉะนั้นจะแจกเป็น ๔ หรือเพียง ๒ ก็แสดงลักษณะของอคติได้อย่างดี :

ลำเอียงเดินผิดทางเพราะอำนาจของความรักบันดาล,

ลำเอียงเดินผิดทางเพราะอำนาจของความไม่ชอบ ไม่รัก
บันดาล,

ลำเอียงเดินผิดทางเพราะอำนาจของความไม่รู้ ความเขลา
ความลึ้มตัว ความสะเพร่าบันดาล,

ลำเอียงเดินผิดทางเพราะอำนาจของความกลัว กลัวสิ่งที่มี
อำนาจเหนือบันดาล;

รวมเป็น ๔ อย่าง และอาจจะจำแนกเป็นสี่ปรารถนา
และไม่พึงปรารถนาเป็น ๒ ก็ได้.

เรื่องเกี่ยวกับอคตินี้ อาตมาไม่จำเป็นต้องอธิบาย เพราะว่าเป็นเรื่องที่มีอยู่ในหลักสูตรที่ท่านผู้ที่จะเป็นตุลาการต้องศึกษาเล่าเรียนอยู่โดยตรงแล้ว แต่อาตมาอยากจะขอร้อง ให้กำหนดให้แม่นยำถึงข้อที่ว่าตามหลักแห่งศาสนานั้น เราถือว่ามีสิ่งที่เรียกว่า อคติ นี้ มีมาเพราะการไหวไปตามโลกธรรม. การที่จะไปบังคับไม่ให้อคติ เอาตามชอบใจ บังคับมันให้อยู่ในอำนาจไม่ให้เป็นอคตินั้นมันเหลือวิสัย ถ้าเรายังไหวไปตามโลกธรรม.

เพราะฉะนั้นเราจึงต้องมองดูว่ามูลเหตุแห่งอคตินั้น มาแต่อะไร จนกระทั่งรู้ว่ามันมาจากความไหวไปตามโลกธรรม เพราะการอยู่ได้อำนาจวัตถุนิยม ถูกลงด้วยของเป็นคู่เพราะตกอยู่ในอำนาจของวัตถุนิยม; เราต้องมาจัดการกับการถูกลงด้วยของเป็นคู่หรือวัตถุนิยม หรือการไหวไปตามโลกธรรม นี้ก่อน เราจึงจะเอาชนะอคติต่าง ๆ ได้.

ข้อที่จะบังคับใจ ว่าอย่าให้ลำเอียง อย่าให้อคติ เอาตรง ๆ นั้นทำไม่ได้; มันยิ่งกว่าการหักด้ามพร้าด้วยเข่า คือไม่มีอำนาจที่ไหน จะไปบังคับมันโดยตรงได้. อย่างจะได้บ้าง ก็ไม่กี่มากนัก ย่อมไม่ก็ครั้งก็ขณะ แล้วมันก็จะกลับเป็นลุ่มละลายไปเสียอีก. แต่ถ้าเราจะตั้งต้นไม่ให้เป็นผู้ถูกลงด้วยของเป็นคู่ ไม่ให้ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม ไม่ไหวไปตามพายุแห่งโลกธรรมนั้นแหละ จะได้ โดยไม่ต้องมาการบังคับก็มากนัก เพราะเราได้ตัดต้นตอแห่งอคติโดยตรง. ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาเรื่องการไหวไปตามโลกธรรมนี้ให้กระจ่างชัด หรือเพียงพอ จึงจะไม่ตกไปเป็นฝ่ายแพ้แก่อคติ.

ส่วนข้อที่ว่าเมื่อไหวไปตามโลกธรรมแล้ว จะทำให้เกิดมิจฉาทิฏฐิขึ้นทั้งอย่างต่ำ และอย่างสูงนั้น ก็เนื่องเป็นอย่างเดียวกัน.

มิจฉาทิฏฐิอย่างต่ำ ๆ ก็คือมิจฉาทิฏฐิตามหลักทางศีลธรรม ซึ่งมีอยู่กว่าเป็นผู้ที่ไม่มีความคิด ไม่มีเชื่อ คือไม่เชื่อว่าการให้ทาน เป็นสิ่งที่มีผล.

ไม่เชื่อว่าการบูชาผู้ควรบูชา เป็นสิ่งที่มีผล.

ไม่เชื่อว่าการประกอบบุญญกรรม มีการเสียสละต่าง ๆ เพื่อทรมานกิเลสเป็นต้น เป็นสิ่งที่มีผล.

ไม่เชื่อกรรม ไม่เชื่อผลของกรรม.

ไม่เชื่อว่าโลกนี้อยู่ในกฎของศีลธรรม.

ไม่เชื่อว่าเรื่องโลกหน้า ที่ยิ่งไปกว่านั้น ไม่เชื่อเรื่องโลกอื่น เช่นเดียวกับไม่เชื่อเรื่องโลกนี้ ไม่เชื่อกฎเกณฑ์ของโลกนี้ ว่าจะต้องประพฤติปฏิบัติกันอย่างนั้น - อย่างนี้.

ไม่ถือว่าบิดามี.

ไม่ถือว่ามารดา มี ไม่เคารพนับถือบิดามารดาในฐานะที่เป็นบิดามารดา ถือว่าบิดามารดาคลอดมาเพราะความสนุกสนานของบิดามารดาเอง อย่างนี้เป็นต้น.

ไม่เชื่อเรื่องโอปปาติกสัตว์ คือการเกิดโดยทางใจ เช่นนั่งอยู่ตรงนี้ เดี่ยวเป็นคน เดี่ยวเป็นสัตว์ เดี่ยวเป็นเทวดา ซึ่งเป็นการเกิดในทางใจอย่างที่กล่าวว่า มีเทวโลก มีพรหมโลก.

ไม่เชื่อว่ามีพระศาสดาผู้ตรัสรู้อย่างถูกต้องแท้จริง แล้วประกาศธรรมสั่งสอนคนสัตว์.

การไม่เชื่อด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้ ก็เรียกว่ามิจฉาทิฏฐิในเบื้องต้นขั้นศีลธรรม.

ข้อนี้เพราะการไหวไปตามโลกธรรม ย่อมเกิดความตามใจตัวเองก็เลยไม่เชื่อสิ่งที่เป็นไปเพื่อไม่ตามใจตัวเอง; เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นไปเพื่อไม่ตามใจตัวเองทั้งนั้น มีกฎเกณฑ์ ระเบียบ

อย่างนั้นอย่างนี้; จึงเอาแต่ความต้องการของกิเลสตัณหาเป็น
 อารมณ์ ถือการได้ทางวัตถุหรือวัตถุนิยมเป็นอารมณ์ เป็นลัทธิ
 วัตถุนิยมโดยตรง. มีจรรยาปฏิฐิอย่างโลก ๆ มี ๑๐ อย่างอย่างนี้.

ถ้าเป็น**มิจจาทิปฏิฐิอย่างสูงขึ้นไปอีก** อย่างเห็นว่า :

เห็นของไม่เที่ยง ว่าเป็นของเที่ยง

เห็นของเป็นทุกข์ ว่าเป็นสุข

เห็นของซึ่งไม่ใช่ตัวตน ว่าเป็นตัวตน

เมื่อเห็นอย่างนี้ ก็ยิ่งลึกลงกว่ามิจจาทิปฏิฐิที่กล่าวมาข้างต้น.

เรามองดูความไหวไปตามโลกธรรมให้ละเอียดแล้ว จะรู้สึกสลด
 สังเวชใจ ว่าเป็นความเสียหายอย่างยิ่ง สูญเสียความเป็นมนุษย์
 สูญเสียอุดมคติ สูญเสียอะไรทุกอย่างซึ่งตามปกติเราถือว่าเป็น
 เกียรติยศ หรืออุดมคติ; จึงเลยได้ผลเป็นการหลอกหลวงตัวเอง.
 การหลอกตัวเอง มีความหมายอย่างไร อาตมาเชื่อว่าท่าน
 นักศึกษาย่อมจะเข้าใจดีอยู่แล้ว และคงจะทราบได้ดีอยู่แล้ว ว่า
 เป็นสิ่งที่ต่ำทรามเพียงไรด้วย. การหลอกตัวเอง ย่อมทำตัวเอง
 ให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน โดยประมาณที่คำนวณไม่ได้.

การไหวไปตามโลกธรรม มีลักษณะเป็นการหลอกหลวง
 ตัวเอง เพราะเป็นการบังคับใจไม่ได้. รู้ว่าไม่ควร ไม่สมควรกระทำ
 ก็ปล่อยให้ล่องลอยไปตามพายุแห่งโลกธรรม. ไม่มีใครที่จะ
 ไม่รู้สึก ว่าความชั่วเป็นอย่างไร ความดีเป็นอย่างไร ทุกคนย่อม
 รู้; แต่แล้วก็ยังปล่อยให้ไหวหรือให้ล่องไปตามอำนาจของ
 โลกธรรม เพราะอำนาจความติดใจวัตถุนิยมส่วนหนึ่งดึงดูดอยู่

ธรรมชาติฝ่ายสูงมีกำลังไม่เพียงพอ ดึงไว้ไม่ได้ จึงลอบไปตามอำนาจฝ่ายต่ำ.

เพราะฉะนั้น เรื่องโลกธรรม จึงเป็นเรื่องที่บัณฑิตในกาลก่อนมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น สนใจมากเป็นพิเศษ ด้วยเหตุนี้; และได้กล่าวย้านักย้าหนาในฐานะที่เป็นอันตรายทั้งแก่ฆราวาส และโดยเฉพาแก่บรรพชิต ทั้งภิกษุ ภิกษุณี สามเณร เหล่านี้เป็นต้น. อดคิดเกิดขึ้น เพราะการไหวไปตามโลกธรรม. นี่เป็นอันว่าเราพ่วงผล ที่เกิดขึ้นเพราะมีอคติ เป็นผลร้ายทางโลก.

สำหรับท่านนักศึกษาทั้งหลายในขณะนี้ อดมาอยากจะสรุปความสั้น ๆ ว่าการมีอคตินั้น ทำให้สูญเสียความเป็นปุชณียบุคคล. เพราะฉะนั้น เราจะต้องพิจารณากันถึงการเป็นปุชณียบุคคล ให้มากเป็นพิเศษอยู่เสมอ. อดมาได้ขอร้องแล้ว ขอร้องอีก ว่าอย่าได้ถือว่าการเป็นตุลาการนี้ เป็นอาชีพ; อย่าเข้าใจคำว่า noble-profession นั้นว่าเป็นอาชีพ. ใครจะเข้าใจว่าเป็นอาชีพก็ตามเถิด แต่เราจะถือว่าเป็นการเป็นอยู่ที่ถูกต้องชนิดหนึ่งของพระอริยเจ้า. ถ้าจะเรียกว่า “อาชีพ” ก็ได้ แต่ต้องเป็นอาชีพของพระอริยเจ้า เพราะว่าอาชีพชนิดนี้ มันไม่มีลักษณะเหมือนกับอาชีพชนิดอื่น. การเป็นตุลาการ ได้ทำสิ่งที่มีค่าชนิดหนึ่งให้แก่โลกเกินกว่าเงินเดือนที่ได้รับ อยู่ในฐานะที่เป็นที่พึงของโลก เช่นเดียวกับอาชีพครูบาอาจารย์ : ผู้ที่ยกวิญญานของสัตว์โลกให้สูง ไม่ใช่ลูกจ้างสอนหนังสือ ฉันโด; เพราะอาชีพตุลาการคือผู้ที่จะรักษาความเป็นธรรมของโลกให้

ยังคงอยู่ ก็ฉันนั้น. เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่อาชีพอย่างกรรมกร รับจ้างขนของ หรือแจวเรือจ้าง หรืออาชีพอื่น ๆ ซึ่งทำเพื่อประโยชน์ตนโดยตรงไม่มีความมุ่งหมายเป็นความประเสริฐ หรืออะไรทำนองนี้ เช่นเดียวกับอาชีพครูหรืออาชีพตุลาการเลย จึงจัดเป็น noble-profession ขึ้นมา. ถ้าเป็นอาชีพก็เป็นอาชีพอย่างพระอริยเจ้า อย่าใช้คำว่าอาชีพ อย่างอาชีพของคนธรรมดา เช่นอาชีพของกรรมกร อาชีพลูกจ้าง. ตามความรู้สึกของอาตมาไม่เห็นด้วยที่จะให้การเป็นครู การเป็นตุลาการเป็นต้นนี้ เป็นอาชีพ หรือเป็นลูกจ้าง. แม้ท่านเป็นข้าราชการ ซึ่งถือกันว่าเป็นลูกจ้างของประชาชน นี้ต้องขอยกเว้นเฉพาะพวก noble-profession ต่าง ๆ มีอาชีพครู หรือตุลาการโดยเฉพาะ.

ลูกจ้าง ทำงานด้วยเห็นแก่เงินเดือนเป็นเหยื่อกิเลส, ส่วนตุลาการนั้นต้องเป็นปุชณียบุคคลเสมอ ไม่ใช่ผู้ประกอบอาชีพ หรือผู้เป็นลูกจ้าง. ถ้าเกิดไปเป็นลูกจ้างแล้ว ไม่ต้องสงสัย ไม่เท่าไรก็จะไปเป็นลูกจ้างชนิดที่แสวงหาประโยชน์ของตนจนเกิดไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ไม่น่าทำ หรือที่เรียกว่าคอร์รัปชันหรืออะไรเป็นต้น ขึ้นเป็นแน่. ความเป็นปุชณียบุคคล หรือปุชณียภาวะนี้ เป็นอุดมคติของความเป็นตุลาการ เป็นครูบาอาจารย์ เป็นต้น. อคติจะทำให้สูญเสียความเป็นปุชณียบุคคล เราก็มืดค่า หมดความหมายของความเป็นตุลาการ โดยไม่ต้องสงสัย.

อาตมาอยากจะขอร้อง ให้อ่านไปคิดถึงเรื่องปรัมปราที่เราเคยได้ยินได้ฟังกันมาเรื่องหนึ่ง คือเรื่องพระเจ้าสมมตวิราช ซึ่ง

มักจะอยู่ในบทบรรทัดแรกของคำนำ ของตัวบทกฎหมายต่าง ๆ แห่งสมัยโบราณ ที่เล่าถึงเรื่องกษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดินองค์แรกที่สุดในโลก ได้เกิดขึ้นเพราะความที่สัตว์เริ่มเบียดเบียนกัน. พระเจ้าแผ่นดินก็มีหน้าที่แบ่งสันปันส่วนที่ดินบ้าง ลงโทษคนที่เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ตลอดถึงตัดสินวินิจฉัยคดีความต่าง ๆ บ้าง. พระเจ้าสมมตราชในเรื่องที่เราเล่านี้ ไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดินตามความหมายปรกติเช่นเดี๋ยวนี้นี้ แต่เป็นคนที่จัดสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ให้เป็นไปตามธรรม หรือเป็นไปตามทางธรรม. เรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบาลีอรรถกถาญจสูตร พระไตรปิฎกโดยตรง เป็นใจความย่อ ๆ อย่างที่ว่ามานี้ ซึ่งเคยได้ยินกันอยู่ทั่วไป.

การวินิจฉัยคดี ซึ่งเคยเป็นหน้าที่ของพระเจ้าสมมตราชนั้น มาในบัดนี้ เราแบ่งแยกออกมาเป็นหน่วยหนึ่งต่างหาก ให้มาอยู่ในมือของบุคคลที่เรียกว่า ตุลาการ. เพราะพระเจ้าแผ่นดินสมัยนี้จะทำอะไรเองทุกอย่างเหมือนสมัยพระเจ้าสมมตราช ก่อนพุทธกาลตั้งก็ همینป็นั้น คงไม่ไหวแน่. เรื่องมันมากเกินไปสำหรับคน ๆ เดียว จึงได้แบ่งเอางานอันศักดิ์สิทธิ์ส่วนหนึ่งนี้ มามอบให้เป็นหน้าที่ของบุคคลที่เราเรียกกันในบัดนี้ว่าตุลาการ ทำหน้าที่แทน : เช่นให้บุคคลใด หรือกลุ่มใด รับอำนาจบริหาร, อำนาจนิติบัญญัติ, อำนาจตุลาการ แบ่งให้เป็นไปตามหน่วยตามกลุ่ม ทำแทนในนามของพระเจ้าแผ่นดิน. เพราะฉะนั้นจะต้องถือว่าเราก็มีส่วนหนึ่ง ของความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน มีส่วนหนึ่งของความเป็นพระเจ้าสมมตราช คือการทำหน้าที่ใน

อำนาจตุลาการ แทนองค์พระเจ้าแผ่นดิน เป็นมือแทนของพระเจ้าสมมติราช; ฉะนั้น งานตุลาการ จึงถือว่าเป็นงานศักดิ์สิทธิ์ เป็น Holy work หรือว่าเป็นงานศักดิ์สิทธิ์แทนมือ ๆ หนึ่งของพระเป็นเจ้า แล้วจะไม่เป็นปฐนียบุคคล ได้อย่างไร.

ฉะนั้น การที่ใครจะมาตั้งประโยค ว่า “ข้าราชการเป็นลูกจ้างของประชาชน “ นั้น คือคนโง่อย่างยิ่ง. ข้าราชการในลักษณะเช่นนี้จะเป็นลูกจ้างของประชาชนไม่ได้ ถ้าเป็นลูกจ้างของประชาชนแล้ว ประชาชนก็จะจ้างได้ แล้วท่านก็จะคดโกงหรือคอร์รัปชั่นได้. แต่โดยเหตุที่เราไม่เป็นลูกจ้างของประชาชน เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมของโลก ไม่ใช่แต่ของประเทศไทย จึงอยู่ในฐานะที่เป็นปฐนียบุคคล, แต่แล้วภาวะอันสูงส่งนี้ จะสูญเสียไปเพราะอคติ.

อคติ คือการไหวไปตามโลกธรรม เช่นได้อะไรมาทางโลก มันก็เป็นเพียงแต่ได้สุขเวทนาเนื้อทางหนึ่งชนิดเดียวกันเท่านั้น แล้วมันคุ้มกันกับการสูญเสียความเป็นปฐนียบุคคลของโลกหรือไม่; ขอให้ท่านคิดดูเถิด ก็พอจะตัดสินได้ด้วยตนเองทุกคน. เพราะฉะนั้นจึงมีข้อที่จะต้องระมัดระวังมากเป็นพิเศษ ในการที่เราจะสูญเสียสิ่งซึ่งยิ่งใหญ่ประเสริฐสุดนั้นไป แล้วได้ของนิด ๆ หน่อย ๆ คือความสุขทางเนื้อทางหนึ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ มา ทำให้เกิดความเป็นลูกจ้าง เป็นอะไรที่ไม่น่าปรารถนานั้นขึ้นแทนเหล่านี้เป็นต้น. ด้วยเหตุนี้แหละ อาตมาจึงขอร้อง หรือถึงกับวิงวอน ว่าจงสนใจในเรื่องโลกธรรมซึ่งครอบงำโลกอยู่เสมอตั้งแต่

เริ่มมีโลกเป็นต้นมา ไว้ให้มากเป็นพิเศษ.

นี่ เราพูดเรื่องนี้ ในแง่ของศีลธรรมหรือทางโลกมาบ้างแล้ว
ที่นี้จะพูดกันในแง่สัจธรรมบ้าง.

**ถ้าพูดในทางธรรมหรือทางศาสนา อดคิดทำให้สูญเสีย
พระนิพพาน.** คำว่า “พระนิพพาน” ในที่นี้ คือภาวะแห่งความ
หมดทุกข์สิ้นเชิง. ถ้ายังมีอคติ เราก็ติดอยู่กับโลก ติดอยู่กับ
วิกฎสงสาร โดยไม่ต้องสงสัย. เพราะว่าอคติมาจากการไหวไป
ตามโลก ถูกลวงด้วยของเป็นคู่ ติดแน่นแพ้นอยู่กับโลก หรือ
เกลียดแห่งวิกฎสงสาร จึงสูญเสียพระนิพพาน. ถ้าว่ากันใน
ทางฝ่ายศาสนา พุทธบริษัททั้งที่ ผู้มีอคติ ย่อมสูญเสียการได้
พระนิพพาน : เป็นปริมาณการสูญเสียมากเท่า ๆ กับท่าน
ตุลาการจะสูญเสียความเป็นปฐนีบุคคลและได้มาเพียงเป็น
ความสุขทางเนื้อทางหนังเล็ก ๆ น้อย ๆ นั้น.

พุทธบริษัทที่จะสูญเสียการได้มรรคผลนิพพานแล้ว ก็เรียก
ว่าสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง คือสูญเสียทั้งหมดทั้งสิ้นของอุดมคติ
ของการเป็นพุทธบริษัท เพราะว่าความเป็นพุทธบริษัท ไม่ใช่เพื่อ
หาเงินไม่ใช่เพื่อหาชื่อเสียง ไม่ใช่เพื่อหาพวกพ้องบริวารสวรรค์
วิมานอะไร; แต่เพื่อมรรคผลนิพพานโดยตรง. แต่แล้วการไหว
ไปตามโลกธรรม ติดแน่นอยู่ในวิกฎสงสาร ทำให้สูญเสียสิ่งนั้น
เพราะฉะนั้นจึงถือว่าการพ่ายแพ้แก่โลกธรรมนี้ เป็นการสูญเสีย
อย่างที่สุดของพุทธบริษัท.

นี่แหละ จะเห็นได้ว่าทางโลกก็ดี ทางธรรมก็ดี อคติเป็นทาง

มาแห่งความสูญเสียสิ่งที่พึงปรารถนาทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นจึงควรจะมีความคิดสลดสังเวชในเรื่องนี้ให้มาก ถ้าสิ่งเหล่านั้นมาครอบงำเมื่อไรแล้วก็ต้องถือว่าได้สูญเสียสิ่งที่ควรจะได้ และสูญหมดสิ้น และแถมจะตกนรกที่นั่น ที่ตรงนั้นเองด้วย. แม้เพียงแต่ผู้ใดกล้าคิดว่าจะอดคติที่นี้ เดียวนี้ ก็เป็นเรื่องตกนรกที่นี้และเดี๋ยวนี้โดยไม่ต้องสงสัย : เพราะว่าสูญเสียความเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ที่สูงที่ประเสริฐไปโดยสิ้นเชิง ในขณะนั้นแล้ว; เกิดเป็นสัตว์นรกในขณะนั้นแล้ว; จนกว่าขณะจิตจะเปลี่ยนไปในทางที่จะไม่กล้า หรือไม่อยากจะอดคติ จึงจะกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ที่ดีใหม่.

เมื่ออดติครอบงำที่ไหน เวลาใด ก็เป็นการตกนรกที่นั่น เวลานั้น เดียวนั้นทันควัน ตามกฎแห่งกรรม หรือตามกฎแห่งอุปาทิกสัตว์ แล้วแต่การเกิดแห่งคติที่ดีหรือชั่วอย่างไรมัน. เราอาจจะตกนรกบนบัลลังก์ที่นั่งพิพากษาคดีอยู่ก็ได้ ไม่ใช่ว่าจะต้องต่อตายแล้ว. นี่เป็นกฎแห่งกรรม นี่เป็นกฎแห่งอุปาทิกสัตว์ในพุทธศาสนา. จะป้องกันได้ ก็ด้วยการที่ไม่ตกไปตามความครอบงำของโลกธรรม ไม่ถูกลวงด้วยของเป็นคู่ อย่างที่ได้พร่ำอธิบายแล้วเป็นวัน ๆ ในครั้งที่แล้วมา.

คำว่า “อดติ” แปลว่าไม่ไปในทางที่ควรไป. ที่นี้คนมักจะทำเถื่อนตรง ทำอะไรก็ว่าต้องเสมอหน้า จึงจะถือว่าไม่อดติ อย่างนี้เป็นความโง่อีกทางหนึ่ง ในทางกลับกันตรงกันข้าม. อดติไม่ใช่เถื่อนตรง ไม่ใช่เถื่อนตรงชนิดที่ตกตันตาลตาย อย่างในนิทาน

ที่เด็ก ๆ เขาเล่ากัน. ถ้าเถนตรงตามตัวหนังสือ อ่างความ
 ยุติธรรมตามตัวหนังสือ ไม่ประกอบด้วยสติปัญญา อย่างนี้ก็
 ให้เถื่อนั้นแหละ คืออคติ ที่เป็นไปด้วยความหลง. เราต้อง
 รับผิดชอบถึงอคติข้อนี้ให้มาเป็นพิเศษ จะหาว่าไม่เจตนา
 ไม่ได้. เรื่องกตัตตาวาปนกรรมที่กล่าวถึงโทษของความสะเพร่า
 นั้น หมายถึงเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ; แต่การสะเพร่าในลักษณะ
 ของอคติเช่นนี้ ถือว่าเป็นกรรมเต็มโดยสมบูรณ์ เท่ากับมีเจตนา
 คือมีเจตนาในการที่จะปล่อยไปตามอารมณ์ ไม่ต่อต้านความ
 ครอบงำของโลกธรรมหรือกิเลส แล้วถือเอาความหมายอย่าง
 เถนตรง ตามตัวหนังสือ มีทางที่จะหลีกเลี่ยง หรือมีเลศนัยที่จะ
 หลีกเลี่ยงความยุติธรรม. ถือเอาความตรงตามตัวหนังสืออย่าง
 เถนตรง อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นอคติด้วยเหมือนกัน.

ถ้าจะกล่าวเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ พระพุทธเจ้าท่าน
 ตรัสหลักธรรมะต่าง ๆ ไว้ ที่แสดงให้เห็นว่ายุติธรรมหรือไม่คตินั้น
 ไม่ได้ถือตรงตามตัวหนังสือ. มีธรรมะอยู่หมวดหนึ่งซึ่ง
 พระพุทธเจ้าตรัสว่า :

“ถ้าเขาเลวกว่าเรา ควรสงสาร,

ถ้าเขาเสมอกันกับเรา ควรคบ,

ถ้าเขาดีกว่าเรา ควรเคารพ” ดังนี้. ที่นี้ เขาก็เป็นคนด้วย
 กัน ทำไมเราจะไปประพฤติปฏิบัติต่อเขา ผิด ๆ กัน อย่างตรง
 กันข้าม. ถ้าเขาดีน้อยกว่าเรา เลวกว่าเรา ต่ำกว่าเรา ใจกว่าเรา เรา
 ควรสงสาร; แทนที่จะไปเกลียดเขา หรือไปประชดเขา. คนที่ใจ

ขนาดเขาอาจจะตั้งหน้ามาทำร้ายเรา หรือเขาอาจจะว่าจะด่า ผู้พิพากษาบนบัลลังก์ได้นี้ ก็ไม่ใช่ควรที่จะโกรธเขา แต่ควรที่จะ สงสารเขา. ถ้าคนเสมอกัน ควรคบหาสมาคม เพราะว่าไม่เป็น ภัยไม่เป็นอันตราย. ส่วนคนที่ดีกว่าเรา ควรบูชา ควรยกย่อง สักการะสรรเสริญ. นี่เป็นหลักแห่งการคบคนหรือการสมาคมใน โลกของพระพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสไว้ในคัมภีร์ตำราที่เป็นหลักฐาน.

ถ้าถือความยุติธรรมตามตัวหนังสือ ถือว่าคนเหมือนกัน แล้ว จะประพฤติปฏิบัติตรงไปตรงมาเสมอกัน; ก็จะไม่เกิด อាកาศที่ควรสงสาร หรือควรบูชา หรือควรสมาคม เหล่านี้เป็น ต้นได้เลย. นี้เรียกว่าความยุติธรรมหรือไม่ลำเอียงนั้น ต้องเป็น ไปตามความเหมาะสมแก่กรณี แก่บุคคล แก่ฐานะ แก่กาลเทศะ ต่าง ๆ ด้วย ซึ่งนับว่าเป็นหน้าที่ ที่มีเทคนิคละเอียดลออมาก ที่จะต้องเอาใจใส่. แม้จะต้องเหนื่อยยากลำบากอดหลับอดนอน ในการที่จะวินิจฉัยสั่งต่าง ๆ ให้ละเอียดลออทุกตัวหนังสือ ทุกความหมายของประโยค เหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่ผู้เป็นตุลาการ จำเป็นจะต้องทำ เพื่อความเป็นตุลาการปฐนียบุคคลโดยนัยะที่ ได้กล่าวแล้ว. เมื่อทำได้ดังนี้ เป็นอันว่าเรามีรั้วที่ดีที่สุด ที่จะ ป้องกันอคติได้คราวเดียว ทั้ง ๔ อย่าง คือทั้งฉันทา โทสะ ภยา โมหา คือทั้งรัก ทั้งโกรธ ทั้งกลัว ทั้งหลง.

การที่เราจะไม่ไหวไปตามโลกธรรม เราต้องมีความ เข้าใจเรื่องโลก ว่าโลกนี้คืออะไร ซึ่งใจความส่วนนี้ได้อธิบาย แล้วมากพอทีเดียวแต่ปีกลาย (พ.ศ. ๒๔๙๙). เป็นอันบอกให้

เห็น ว่าโลกนี้ไม่มีอะไรอื่นนอกจากเป็นของที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือเป็นไตรลักษณ์. ถ้าพูดอย่างโหวนเรวเด็ก ๆ ธรรมดาที่ว่า “โลกนี้คือ คน+ความทุกข์” ซึ่งบาลีในพระไตรปิฎกก็มียืนยันอยู่อย่างนี้ ว่า “บรรดาสิ่งที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป ในโลกนี้ไม่มีอะไร นอกจากความทุกข์”. เราจึงพูดว่าโลกนี้ ไม่มีอะไร นอกจากคน บวกกันเข้ากับความทุกข์ มี ๒ อย่างเท่านั้น; ผลที่ได้รับคือ โลก.

เพราะว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง เป็น *เอเต อนิจจา มนุเชสุ ธมฺมา* เหมือนตัวบดข่างต้นนั่นเอง. ว่าสิ่งทั้งหมดโลกนี้ ล้วนแต่เป็นมายา เปลี่ยนแปลง. เมื่อเรายึดสิ่งที่เรียกว่ามตฺตบถนี้ หรืออารมณ์กัมมฏฐานบถนี้ หรืออนิมิตแห่งสมาธิบถนี้ไว้ เป็นประจำ อยู่เสมอแล้ว จะเป็นเครื่องรางที่แท้จริง ยิ่งกว่าพระที่แขวนคอ; จะเป็นเครื่องรางที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ที่จะป้องกันการครอบงำของอคติ หรือการครอบงำของสิ่งต่าง ๆ ที่มาทำลายให้สูญเสียความเป็นปฐุชนียบุคคลของโลกได้โดยสิ้นเชิง. อาตมาจึงขอร้องซ้ำแล้วซ้ำอีก ว่าเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ใช่เรื่องไว้ล้อกันเล่น; แต่เป็นเรื่องที่จะคุ้มครองดวงวิญญาณของท่าน ตูลาการทั้งหลายเอง ให้มีความสะอาด สว่าง สงบและปลอดภัย อยู่เสมอ. เพราะฉะนั้นอย่าได้เห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาหรือสัจธรรม หรือหลักพุทธศาสนานี้ เป็นเรื่องที่น่าเบื่อหน่าย ไม่คุ้มค่ากับที่เรามานั่งทนฟังให้เจ็บหลัง; แต่เป็นเรื่องที่จะทำชีวิต หรือวิญญาณทั้งหมดทั้งสิ้นของเรา ให้สูงให้ประเสริฐ ให้ถึงอุดมคติของสิ่งที่

เราตั้งใจจะทำ ได้โดยแน่นอน.

นี่ เราได้หลักว่า เราได้รู้จักโลกดี เราเห็นโลกในลักษณะที่ถูกต้อง เรารู้จักคุณค่าของสิ่งที่เรียกว่าโลก ว่ามีอย่างไร มากน้อยเท่าไร เรายังเป็นปุชณียบุคคลของโลก. ปุชณียบุคคลหมายความว่าอยู่เหนือโลก ไม่ใช่อยู่ในโลก; เพราะฉะนั้นตุลาการต้องไม่อยู่ในโลก คือไม่อยู่ในความครอบงำของโลก แต่อยู่เหนือความครอบงำของโลก; โดยมีความรู้สึกอยู่เสมอว่าโลกหรือสิ่งต่าง ๆ ในโลก คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ทุกอย่างที่เป็นที่ตั้งของสุขเวทนาทางเนื้อทางหนัง เหล่านี้ เป็นของที่เป็นอันตราย เป็นศัตรูยาพิษเป็นสิ่งที่ทำลายอุตมคติ หรือดวงวิญญาณของตุลาการ. ถ้าเราไม่ลืมความจริงข้อนี้แล้ว จะเป็นเครื่องที่ศักดิ์สิทธิ์ ได้โดยแน่นอน.

ในไตรปิฎก อังคุตตรนิกายเหมือนกัน ในที่แห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสว่า : “ภพ นี้เปรียบด้วยคุณ แม้นิดหนึ่งก็เหม็น” ดังนี้. คุณ คำนี้เป็นภาษาที่ใช้ในภาษาบาลี หมายถึงอุจจาระ. ท่านว่า ภพ คือความเป็นอะไรต่าง ๆ ด้วยความยึดถือว่าเป็นนั่น-เป็นนี่ นั่นแหละเป็นคุณ. ถ้าว่าเอาความก็คือว่าโลกที่มีความยึดถือ ก็เปรียบด้วยอุจจาระ แม้นิดหนึ่งก็เหม็น.

คำว่า “โลก” ก็คืออารมณ์ที่เรามองเห็นเป็นโลก โดยเฉพาะก็ได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสอีกนั่นเอง. โลกมันเป็นโลก หรือว่ามีค่าแก่เราขึ้นมาได้ ในฐานะว่าโลกมีค่า นี้ก็เพราะมันมีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสประเภทอิฏฐารมณ์ ทำให้เกิดความ

สุขเวทนาทางเนื้อทางหนัง มอมจิตใจของคนที่เสวยนั้นให้เกิดความมึนเมาเปลิดเปลิน. เขาชอบ มันก็มีค่าขึ้นมา; ถ้าไม่มีใครชอบ มันก็ไม่มีค่าอะไร. นี่ตามหลักแห่งเศรษฐศาสตร์ เพราะมันต้องการ มันจึงมีค่า. เดียวนี้โลกเป็นที่หลงของสัตว์ที่เขลา. แต่ไม่เป็นที่หลงของพระอรียเจ้า. แม้โลกนี้จะงดงามหอมหวานเพียงไรก็ตาม ก็ไม่หลงเป็นที่หลงของพระอรียเจ้า; แต่เป็นที่หลงของคนเขลา. พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า โลกนี้เปรียบด้วยคุณแม้นิดหนึ่งก็ همین.

ผู้ที่เคยรู้จักว่า อุจจาระแม้นิดหนึ่ง ก็ยังมีกลิ่นน่ารังเกียจ หรือแม้จะนิด จนจะมองไม่เห็นว่ามีอยู่ที่ไหน ก็ยังมีกลิ่นเหม็น. เข้าใจความจริงในข้อนี้ให้ชัดเจนเกิด แล้วขอให้เชื่อพระพุทธองค์สักหน่อย ว่ามันเป็นความจริง; แล้วมาพิจารณาดู ว่าในโลกนี้ซึ่งหมายถึงความหลงอยู่ในโลกนี้ แม้นิดหนึ่งก็เป็นของเหม็น คือเป็นของให้เกิดทุกข์ได้อย่างไร. ความสำคัญข้อนี้ ก็หมายถึงว่าการตกอยู่ได้อำนาจของโลกธรรม หวันไหวไปตามโลกธรรม แม้นิดหนึ่งก็จะฉิบหาย ไม่ใช่ต้องมากมาย. เพราะว่าโลกเป็นอันตรรายถึงขนาดนั้น คือเมื่อไหวไปตามโลกธรรม เราแพ้โลก อยู่ได้โลก เราไม่อาจจะอยู่เหนือโลก โลกครอบงำเรา เราก็จะมีลักษณะอย่างนี้.

เราควรจะมีปรกติมองเห็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่า ภพ กล่าวคือความเป็น เป็นนั้น เป็นนี้ แล้วยึดถือในความเป็นนั้น จึงจะเรียกว่า ภพ. ถ้าไม่ยึดถือ ไม่มีความเป็น ไม่มีภพ.

อย่างว่าเราเป็นคน แล้วเรารู้สึกว่าเราเป็นคน เรายึดถือในความ
เป็นคนของเรา อย่างนี้เรียกว่า ภพ; อย่างนี้ที่ชื่อว่าสัตว์นั้น มีภพ
แล้ว มีสัตว์มีคน มีผู้เกิดมาแล้ว. ถ้าไม่มีความยึดถืออย่างภพ
นี้ไม่มี เช่นพระอรหันต์ แม้ท่านเป็นคนเหมือนเรา เดินได้ กินได้
ทำอะไรก็ได้เหมือนเรา แต่ ภพนั้นไม่มีแก่ท่าน; ส่วนเรากรรมดา
ย่อมมี.

เราจะต้องมีจิตใจอยู่เหนือความยึดถือในความเป็นนั้นเป็น
นี้ อย่างนี้เสียให้หมดสิ้น : จะได้ไม่หลงรัก “ความเป็น” ชนิดที่
ตรงตามความต้องการ,

จะได้ไม่หลงเกลียด “ความเป็น” ชนิดที่ไม่ต้องการ,
จะได้ไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรมทั้ง ๒ ฝ่าย,
จะได้ไม่หลงใหลในความเป็น แม้เป็นเศรษฐกิจ.

ที่เราอยากมีรถยนต์ มีตึก มีตู้เย็น อะไรมาก ๆ เหล่านี้ มัน
ก็คือหลงใหลในภพอันหนึ่ง. เมื่อความรู้สึกอย่างนั้นเกิดขึ้น
ก็เรียกว่าเราตกอยู่ใต้อำนาจของภพชนิดนั้นแล้ว คือภพแห่ง
ความเป็นเศรษฐกิจ. ที่นี้เราจะเป็นอย่างไร. เราก็ต้องถูกกิเลสนั้น
พาไป เพื่อให้ได้ความเป็นเศรษฐกิจ. ถ้าไม่ได้โดยเร็วทันใจเรา
ก็ต้องทำโดยไม่สุจริต; หรือแม้ทำโดยสุจริต พระพุทธเจ้าท่านก็
ถือว่าเป็นทาสของภพนั้น ซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์ที่ต้องทนทำ.

แม้เรายังไม่ถึงขนาดเป็นพระอริยเจ้าในบัดนี้ เราก็ต้องระวัง
ในส่วนที่เป็นฝ่ายชั่ว คือฝ่ายทำให้ทุจริตรู้ในชั้นศีลธรรม. ต่อเมื่อ
ต้องการเป็นอริยเจ้าจึงต้องระวังทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายดีและฝ่าย

ชั่ว ทั้งฝ่ายสุจริตและฝ่ายทุจริต คือไม่ต้องการจะเป็นอะไรเสียเลย เมื่อไม่ต้องการจะเป็นอะไรเสียเลย ก็เรียกว่าอยู่เหนือภพ เป็นจอมไตรภพได้.

ในเรื่องนี้ อาตมาอยากให้ตัวอย่างเพื่อกันลืมได้ดี คือวันหนึ่งได้ฟังวิทยุร้องมาบทหนึ่งว่า “บัดนี้องค์พระอภัยจอมไตรภพ” ฟังดูแล้วทำให้สะดุ้งตกใจ ว่าคนอย่างพระอภัย จะเป็นจอมไตรภพ ได้อย่างไร. ไตรภพก็คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ ซึ่งหมายถึงมนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก. คนอย่างพระอภัย เจ้าชู้อย่างยิ่งนั้น จะอยู่เหนือกิเลสที่ยึดถือในภพ ไม่ติดอยู่ในภพทั้งสาม ได้อย่างไร. หรือว่าภาษาไทยเขาหมายอย่างไรกันก็ไม่ทราบ. คนอย่างพระอภัยนี้ จะไปมีอำนาจเหนือพรหม รูปพรหม อรูปพรหมได้อย่างไร. นี่ขอให้จำไว้เป็นตัวอย่าง เพื่อป้องกันความหลอกลวงของภาษาไทย. ภาษาไทยของเราเองนี้แหละ มันหลอกลวงให้เราเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ผิดได้มากเหมือนกัน. ถ้าคนอย่างพระอภัยเป็นเจ้าของจอมไตรภพแล้ว ท่านเกิดอยากเป็นอย่างนั้นขึ้นมาบ้างจะเกิดเรื่องชนิดที่คำนวณไม่ไหวทีเดียว. ถ้าเป็นจอมไตรภพจริงก็จะต้องเป็นผู้ชนะกิเลส ในการยึดถือเกี่ยวกับภพ จึงจะเรียกว่าอยู่เหนือภพ เป็นเจ้าไตรภพ; แล้วสิ่งที่มีลักษณะเหมือนคุณแม่นิดหนึ่งก็เหมือนนั้น จะไม่ครอบงำเรา จะไม่แปดเปื้อนเราได้ โดยประการทั้งปวง.

ที่นี้มันน่าสงสัยสารที่ว่า อยู่ในภพ หรือในโลก ก็ไม่รู้จักภพ ไม่รู้จักโลก. ท่านทั้งหลายบางคนอาจจะไม่เข้าใจ แล้วอาจจะ

คิดไปว่าอาตมาเล่นสำนวนโวหารสนุก ๆ. ที่ว่า “อยู่ในโลกแล้วก็ไม่เห็นโลก หรือว่าไม่รู้จักโลก” นี้ขอให้จำไว้ว่า ถ้าอยู่ในโลก และรู้จักโลกแล้ว ก็จะไม่อยู่ในโลก คือจะอยู่เหนือโลกจะไม่ไหวไปตามโลกธรรม. ถ้าท่านทั้งหลายผู้ใดก็ตาม รู้จักโลกหรือเห็นโลกแล้ว ท่านจะไม่ไหวไปตามโลกธรรม ๘ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น. ถ้าท่านยังไหวไปตามโลกธรรมแปดอยู่เพียงใดแล้ว ขอให้สมัครใจรับสารภาพเสียอย่างหน้าขึ้นตาบานว่า ยังไม่เห็นโลก ยังไม่รู้จักโลก.

อาตมาอยากเปรียบเทียบ ด้วยโวหารที่ท่านใช้เป็นเครื่องตักเตือนใจในทางธรรมะมีว่า :

นกไม่เห็นฟ้า

ปลาไม่เห็นน้ำ

ไส้เดือนไม่เห็นดิน

หนอนไม่รู้จักคุณ.

คำว่า “ปลาไม่เห็นน้ำ” ลองคิดดู ว่าเป็นความจริงอย่างไร. ปลามันอยู่ในน้ำ มุดหัวอยู่ในน้ำ ลูกตามันก็ซุ่มแช่อยู่ในน้ำแล้วทำไมมันไม่เห็นน้ำ. ถ้าอธิบายอย่างอื่น มันต้องการถ้อยคำมาก เวลามาก เราจึงอธิบายด้วยการเปรียบเทียบ ว่าเราเป็นมนุษย์ เป็นคนยืนอยู่บนบก ไม่เคยเป็นสัตว์น้ำ จมแช่อยู่ในน้ำ เรามีความรู้เรื่องน้ำมากกว่ากันกับปลาที่อยู่ในน้ำอย่างไร. ถ้าท่านเป็นนักศึกษาที่เพียงพอ ท่านก็จะกล่าวได้ว่าคนเรารู้จักน้ำ มีความรู้เรื่องน้ำหรือเข้าใจน้ำดีกว่าปลา มากกว่าปลาที่อยู่

แม้ในน้ำ. ทั้ง ๆ ที่มันแช่อยู่ในน้ำ มันไม่รู้จักกฎเกณฑ์อะไรต่าง ๆ ในทางวิทยาศาสตร์ หรือวิชาความรู้ที่เป็นเทคนิคต่าง ๆ เกี่ยวกับน้ำ เพราะมันเกิดมาในน้ำ มันก็ไม่ได้สนใจกับน้ำทั้ง ๆ ที่ถูกตามันติดอยู่กับน้ำ มันไม่มีความรู้เรื่องน้ำเพียงพอหรือถูกต้อง มากเท่ากับมนุษย์เรา. ฉะนั้นไม่ต้องพูดถึงเรื่องบกที่มันจะมีความรู้ขึ้นมาถึงเรื่องบก แต่แม้ในน้ำเอง ลูกตาก็เปียกอยู่กับน้ำ มันก็มีความรู้เรื่องน้ำน้อย หรือไม่รู้เสียเลย. เพราะเพียงแต่เกิดในน้ำ มีชีวิตอยู่ได้ก็แล้วกัน. ที่นี้คนอยู่ในโลกก็เหมือนกันอย่าอวดดี ว่ารู้จักโลก หรือเข้าใจโลก. เพราะความที่ต้องถูกพัดพาไปตามโลกธรรม; นั่นแหละ คือความที่ไม่รู้จักโลก.

ที่ว่า “นกไม่เห็นฟ้า” ทั้งที่นกบินอยู่ในฟ้า นกก็มีความรู้เรื่องฟ้าน้อยกว่าเรา มันรู้แต่เพียงเป็นพื้นอากาศ ใช้บินไปบินมาเท่านั้นเอง ทั้งที่มันอยู่ในฟ้า ยิ่งกว่าเรา.

หรือว่า “ไส้เดือนไม่เห็นดิน” นี่ยิ่งเห็นง่ายขึ้นไปอีก ว่าไส้เดือนเกิดอยู่ในดิน กินอยู่ในดิน ตายอยู่ในดิน ยิ่งหลับหูหลับตาอยู่ในดิน ไม่รู้จักดินไม่เข้าใจเรื่องดินในแง่ที่ลึกซึ้งเหมือนมนุษย์ ซึ่งไม่เคยไปดำมุดอยู่ในดินเช่นนั้น.

หรือว่า “หนอน ไม่รู้จักจักคุณ” หมายถึงสัวมโบราณ ที่เต็มไปด้วยหนอนผุดว่ายอยู่ในคุณอย่างยัวเหยีย หนอนเหล่านั้นไม่รู้จักคุณ ว่าที่แท้จริงนั้นคืออะไร เพราะมันหลับหูหลับตา จมอยู่ในคุณ. ส่วนมนุษย์เราที่ยืนอยู่ข้างบนดินไม่ลงไปจมอยู่ในคุณ

นั่น กลับรู้จักว่าคุณนั้นเป็นอย่างไร.

เราเปรียบสัตว์ ๔ ประเภทนี้แล้ว นำมาเปรียบกับตัวเอง คำนวณดูว่าความไม่รู้จักรักรู้จักโลกของเรานั้นมากน้อยเท่าไร. เราดีกว่า หรือได้เปรียบกว่าสัตว์ในตัวอย่างทั้ง ๔ พวกนั้นหรือไม่. ถ้าจะตัดสินใจเด็ดขาดกันอย่างยุติธรรมตามสปีริตของตุลาการที่เที่ยงแท้แล้ว ก็ต้องเอาความหวั่นไหวไปตามโลกธรรมนี้เป็นหลักตัดสิน. ถ้ายังหวั่นไหวไปตามโลกธรรมทั้งแปดอยู่เพียงไรแล้ว ก็ให้ถือว่ามึ่ระดับความรู้ที่ไม่รู้จักโลก เสมอเหมือนกับสัตว์ตัวอย่างทั้ง ๔ พวกนั้นโดยไม่มีทางแย้งได้เลย.

เป็นอันว่าการที่ไม่ตกไปอยู่ใต้อำนาจของโลกธรรมนั้น มีความหมายอย่างนี้ และทางมาแห่งอคติอันไม่พึงปรารถนานั้น มันมาจากการที่ไม่รู้จักโลกหรือไม่มีความรู้ในเรื่องโลกธรรมที่เราจมแช่อยู่ในนั้น; เหมือนกับที่ว่านอนจมอยู่ในคูถ. ถ้าเรารู้จักแล้ว โลกธรรมไม่อาจจะครอบงำ; ก็เป็นอันว่าปิดทางมาแห่งอคติโดยสิ้นเชิงได้ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์; ถ้าเรายังอยู่ในโลก ยังจมอยู่ในโลกก็หมายความว่า เป็นสัตว์ปุถุชนคนธรรมดาสามัญ มากเกินไป. เราควรจะอยู่ในลักษณะที่เรียกว่าเป็นผู้ที่ตีมหาสมุทรพอสสมควรแล้ว คือไม่หลับตา. พระพุทธเจ้าท่านตรัสเป็นหลักพอที่จะสรุปความได้ว่า :

ปุถุชน นั้นคือผู้ที่มีความยึดถือในสิ่งต่าง ๆ เต็มที่,

กัลยาณปุถุชน คือปุถุชนที่สูงขึ้นมา จนถึงเป็นพระอรหันต์เจ้าชั้นต้น ๆ; นี่คือผู้ที่กำลังจะไม่ยึดถือ,

พระอรหันต์ คือผู้ที่ปล่อยวางหมดโดยสิ้นเชิง. ต่างกันเป็น ๓ พวก ดังนี้.

เราไม่ควรจะกล่าวหากันว่า เป็นบุคคลที่ยกตัว หรืออวดดีอะไร ในการที่จะจัดว่าตุลาการทั้งหลายก็ยังอยู่ในพวกที่กำลังจะ 'ไม่ยึดถือ'. อาย่าอยู่ในพวกแรกคือพวกที่ยึดถือเต็มที่. แม้ว่าเรายังเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ หมดความยึดถือโดยประการทั้งปวงไม่ได้ เราก็ต้องอยู่ในพวกกลางคือพวกที่ ๒ คือพวกที่กำลังจะ 'ไม่ยึดถือ' หรือได้ปล่อยวางไปบางสิ่งบางอย่างบางส่วนแล้ว. นั่นแหละจึงจะป้องกันการตกไปในอะไร ๆ อย่างในสัตว์ ๔ จำพวกนั้นได้ โดยปลอดภัย; เพราะว่าเรามีลักษณะที่ว่าเหนือโลกอยู่บ้าง เพราะเราไม่เป็นลูกจ้างของโลก เราอยู่ในลักษณะที่เป็นปุชนียบุคคลของโลก หรือพูดอีกทางหนึ่งก็คือ เป็นที่พึ่งของโลก. ถ้าเราจมอยู่ใต้โลกแล้ว จะเป็นที่พึ่งของโลกได้อย่างไร. ใครจะปฏิเสธหน้าที่อันนี้ไม่ได้ คือว่าตุลาการจะเป็นที่พึ่งของโลก จะเป็นด้านสุดท้าย หรือด้านกลาง ด้านแรก ก็สุดแท้ ตุลาการจะต้องเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกอยู่เป็นปรกติ. เพราะฉะนั้นจึงต้องอยู่อย่างน้อย ก็เหนือโลกในระดับหนึ่ง. การที่เราจะอยู่เหนือโลกอย่างนี้ เราก็ต้องควบคุมโลก หรือโลกธรรมได้ โดยอาศัยบารมีของธรรมะ หรือพระพุทธเจ้านั่นเอง.

การที่มีจิตใจอยู่เหนือโลกโดยเข้าใจ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สัจธรรมาก็ได้กล่าวโดยละเอียดมาตั้งแต่ปีกลายนี้. ให้พยายามถอนตนขึ้นมาจากโลกควบคุมโลกธรรมให้ได้ โดยการเห็นว่า

ทุกสิ่งทุกอย่างในโลก รวมทั้งตัวโลกทั้งหมดนั้น ว่าง คือว่างเปล่า จากสภาวะ ขนาดที่จะยึดถือว่าตัวตน หรือของตน. เมื่อเห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นมายาไปตามเรื่องโลก นี้เรียกว่าเห็นสูญญตา คือเห็นความว่างจากตัวตน หรือนำยึดถือว่าของตน. ไม่ใช่สูญญตา ที่ว่ากันว่าสูญ – สูญ อย่างที่คุณยาคุณยายชอบพูดกันนั้น แต่ก็ไม่รู้ว่าอะไร; จะต้องเป็นสูญญตา คือว่างจากภาวะที่น่ายึดถือ. ถ้ามันว่างจากภาวะที่น่ายึดถือ ก็เท่ากับว่าง ไม่มี ความหมาย ไม่มีค่า ไม่มีราคา ที่จะมาครอบงำในเราให้ หวั่นไหวไปตามโลกธรรม.

ผู้ที่เข้าถึงสูญญตาแล้ว จะเห็นสิ่งต่าง ๆ ในฐานะเป็นของว่าง คือเป็นธรรมดา ไม่มาครอบงำหัวใจได้; เลยกุ้มครองตัวเองอยู่ได้เป็นปกติ ไม่ลำเอียง ไม่มีอคติ จะมองเห็นว่า**ทรัพย์สมบัติมหาศาล** จะมหาศาลสักเท่าไรก็ตาม ทรัพย์สมบัติทั้งหมดนั้น เหมือนกับของพบกลางทาง คืออาศัยกินอยู่ใช้สอยครู่เดียว แล้วก็จากไปโดยการเดินทางต่อไป มิได้หยุดอยู่ที่นั่นหรืออยู่ที่นั่นเป็นการถาวร.

สำหรับการประกอบอาชีพนั้น นอกจากจะถือว่า เป็นของทำเพียงเพื่อให้ชีวิตรอดอยู่ได้ สำหรับจะได้ทำงานขึ้นสำคัญชีวิตโดยตรงแล้ว ก็ควรจะถือว่า เป็นเพียงงานฝีมือ เพื่อแสดงฝีมือ เหมือนงานศิลป์ทั่วไป; มิใช่เป็นเรื่องที่ต้องละโมภโลภลาภ ตะกละตะกลาม ทำกันอย่างไม่เห็นแก่ผิดชอบชั่วดี. ถ้าถือว่างานของชีวิตจนตลอดชีวิตเป็นงานศิลปะอย่างหนึ่งแล้ว ทุกอย่าง

จะเป็นไปแต่ในทางดงาม หรือบริสุทธิ์ตามแบบศิลป์. ศิลปินโบราณในยุคที่ไม่นิยมวัตถุกันนั้น เป็นศิลปินบริสุทธิ์ ครั้นตกลมาถึงสมัยที่เห็นแก่วัตถุกันมาก ก็เลยกลายเป็นศิลปินไม่บริสุทธิ์แล้วแต่ผู้ว่าจ้าง หรือผู้นิยมจะซื้อตามที่เขาต้องการอย่างไร.

ถ้าเราเป็นศิลปินแท้ ก็รักษาอุดมคติของศิลป์ไว้ได้. ที่เราทำงานอาชีพต่าง ๆ ก็ให้เป็นเพียงเครื่องฝึกมือ อวยยศถือเอาผลเป็นเงินเป็นทองเพื่อปากเพื่อท้องเลย มันจะเกิดความทุกข์ขึ้น. โดยนัยนี้ พร้อมกับเราก็จะปฏิบัติหน้าที่ หรืออาชีพของเราไปได้อย่างประณีตถึงที่สุดเหมือนกัน เงินทองก็ไม่ไปไหนเสีย มันก็มีมาเอง แล้วเราก็ไม่บริโภค หรือละโมภเอาเงินทองนั้นอย่างคนที่เห็นแก่ปากท้อง เรายังคงเป็นศิลปินในการประกอบงานฝีมือ หรือการฝีมืออย่างสูงอยู่นั่นเอง. นี่เป็นเหตุให้ทำงานได้ดีกว่าที่จะไปเห็นแก่ปากท้องเสียอีก. ถ้าเห็นแก่ปากท้องก็รวบรัดเอา โกงนายจ้างก็ได้. ถ้าทำโดยรักศิลปะ จะไม่ยอมทำอย่างนั้น ถูกไล่ออกจากงาน เพราะทำงานซ้าก็ตามใจ. ถ้าจะไม่ถึงขนาดของศิลปะ.

ถ้าพวกเราประกอบอาชีพกันในลักษณะเช่นนี้แล้ว จะไม่มีความทุกข์เพราะอาชีพนั้น ๆ เลย จะไม่มีห่วงวิตกกังวลนอนไม่หลับ กินไม่ได้ เพราะความทับถมของอาชีพ หรือถึงกับเบียดเบียนกันเพราะอาชีพ. เพราะฉะนั้นส่วนใดที่เป็นอาชีพ หรือที่ถือว่าเป็นอาชีพ ก็ขอให้ถือกันลักษณะเช่นนี้ คือถือว่าอาชีพนั้น เป็นเพียงงานฝีมือของผู้ที่มีหัวเป็นศิลปินแท้. ยิ่งการ

เป็นตุลาการ ซึ่งอาตมาได้กล่าวแล้วว่าไม่ใช่อาชีพ มันก็ยิ่งไปกว่านั้นอีก คือต้องไม่เห็นแก่ปากแก่ท้องยิ่งขึ้นไปอีก ต้องทำเพื่ออุดมคติ ต้องทำเพื่อความเป็นปฐนี้บุคคลโดยตรงยิ่งขึ้นไปอีก.

สำหรับชื่อเสียง ท่านจะมองเห็นได้เอง ในเมื่อเห็นสัญญาตา ว่าชื่อเสียงนี้ก็เป็นเพียงของสำหรับเด็ก หรือเป็นของเด็กเล่น; ถ้าเป็นภาษาอังกฤษก็เรียกว่าเป็น mischief อันหนึ่งเป็นของสำหรับเด็กเล่น. ชื่อเสียงแม้จะมากมายรุ่งโรจน์ เป็นเจ้าโลก เป็นอะไรก็ตาม เป็นผู้ครองโลกครองเมืองอะไรก็ตาม นั้นมันเป็นของเด็กเล่น มีไว้ให้เด็กเล่น เป็นของสำหรับเด็กจะได้อะไร. คนโต ๆ แล้ว ไม่ควรไปเหมือนกับเด็ก คือพอเราขอเข้าหน่อยเขาก็ชอบใจ สบายใจ แล้วก็ทำอะไรตามที่เรากำลังต้องการให้เขาทำ; เราต้องยกยอเขา ว่าดีอย่างนั้น ดีอย่างนี้. นี่จะเห็นได้ว่า ชื่อเสียงนั้น เป็นเหยื่อของสัญชาตญาณ ของผู้ที่มีจิตใจอย่างเด็ก. โตแล้วทำไมจะต้องยอมอย่างเด็ก ๆ เป็นผู้ใหญ่แล้ว ควรจะต้องทำอะไรได้ด้วยธัมมาธิปไตย คือเห็นแก่ความดี ความงาม ความจริง ความถูกต้อง ความยุติธรรมเป็นหลัก; ไม่ต้องเป็นโลกาธิปไตย ทำไปเพราะเห็นแก่ชื่อเสียง. ด้วยเหตุนี้แหละ ชื่อเสียงโดยแท้จริง จึงเป็นของลวง เอาไว้หลอกเด็ก เป็นของเด็กเล่น มีไว้ให้เด็กเล่นดีกว่า. ถ้าเราไปละโมภในชื่อเสียง เหมือนกับละโมภในทรัพย์แล้ว ไม่ต้องสงสัยเราจะต้องทำอะไรที่ไม่ควรทำ เช่นเดียวกับละโมภเงินหรือละโมภอื่น ๆ.

พร้อมกันในที่ ถ้าเราถืออุดมคติอย่างว่าแล้ว ชื่อเสียงมัน

มาเอง แล้วเราก็ไม่ยึดถือชื่อเสียงนั้น โดยความเป็นตัวตน หรือ เป็นของตน; นี่มันเป็นความสงบสุขอย่างแท้ ไม่ใช่จะไปทำ อย่างนั้นแล้ว มันจะไม่ได้ชื่อเสียง; แต่ว่าอย่าไปอยาก ไปหลง เข้า หากมันได้ไม่ทันใจ ก็จะกลับไปหาชื่อเสียงทุจริต ชื่อเสียง ปลอม เหมือนกับที่เขาหากันโดยมากอยู่ในสมัยนี้. เราไม่ต้อง ไปพะวงถึง เรื่องจะได้ชื่อเสียง เราประกอบกรรมที่ดี ที่บริสุทธิ์ ตรงตามอุดมคติก็แล้วกัน; อย่าไปบูชาชื่อเสียงเลย. แม้ว่าใน ด้านศีลธรรมในด้านโลก ๆ เขาสอนให้เห็นแก่ชื่อเสียง ยิ่งกว่าเงิน กว่าอะไรก็ตาม; แต่ในทางสัจธรรมเพื่อจะไม่ตกไปฝ่ายอคติ อย่างแท้จริงแล้ว เราต้องสูงกว่านั้นอีก. หรือถูกผู้ใหญ่ยกย่อง จะให้ชื่อเสียงขึ้นมา เอาชื่อเสียงมาจ้าง ก็เลยเกิดลำเอียงขึ้นมา ได้; ไม่ปลอดภัย ถ้ายังบูชาชื่อเสียง. ลาภ หรือ เงินทองวัตถุ เรา ไม่บูชาอย่างไร ชื่อเสียง เราก็ต้องไม่บูชาอย่างนั้น. แต่เราจะ ประกอบกรรมที่ถูกต้องแล้วชื่อเสียงมันมาเอง มาอยู่ใต้ฝ่าเท้า ของเรา ไม่ใช่มาอยู่บนหัว บนศีรษะ; นั่นจึงจะเป็นทางที่ถูกที่ ควร และปลอดภัย.

อย่าได้ยินเพียงว่า ชื่อเสียง แล้วจะบูชาในฐานะที่จะเอาไว้ เห็นือศีรษะ ต้องเอาไว้ใต้ฝ่าเท้าเหมือนกับเงิน มันจึงจะไม่ ครอบงำเรา ไม่จูงเราไปสู่อคติ. การยกยอ การบอ้ยอ การประจบ สอพลอ ถูกเห็นไปว่าเป็นชื่อเสียง เมื่อไรก็ได้; ที่แท้ก็เป็นชื่อเสียง ปลอม แม้ชื่อเสียงที่ว่าเป็นไปตามระเบียบขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีก็เหมือนกัน ถ้าไปหลงนัก ก็ทำให้เป็นทุกข์ อารมณ์

หม่นหมองได้ มีส่วนที่จะน้อมเอียงไปสู่ทางใดทางหนึ่งได้. เรา
ทำให้เป็นอิสระ บุชาธรรมะ บุชาความจริง แล้วประกอบ
กรรมต่าง ๆ ไป; แล้วลากิถิ ชื่อเสียงกิถิ มันจักค่อยคลาน
มาเอง แล้วมาอยู่ที่ฝ่าเท้าของเรา ไม่ใช่มาอยู่เหนือศีรษะ
เรา. นี่เป็นความปลอดภัยที่จะได้มาจากการที่เราเห็น
สุญญตา – ความว่างจากการยึดถือตัวตน.

เราจะเห็นว่า โลกทั้งโลกนี้ มันเล็ก ไม่พอที่จะใส่ฝ่ามือ
เพราะว่ามันไม่มีความหมาย มันไม่มีค่าอะไร เต็มไปด้วยความ
ทุกข์ เต็มไปด้วยความหลอกลวง เป็นของเล็กน้อย มีค่าน้อยเกินไป
ใหญ่ไม่เต็มฝ่ามือของเรา. ต่อเมื่อเรามีจิตใจที่ไม่ยึดถือ
โลกธรรม ไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรมทั้งปวงแล้ว โลกนี้ก็จะหด
ตัวเล็กกว่าฝ่ามือ ไม่พอที่จะใส่ฝ่ามือได้ โดยตัวมันเอง.

ถ้าเรามีจิตใจอยู่เหนือโลกโดยประการทั้งปวงแล้ว ความ
ลำบากต่าง ๆ, ความยากจน, หรือความตาย, หรืออะไรที่
กลัว ๆ กันนั้นนั้น (จะเรียกอะไรก็อย่าง ก็สุดแท้ เรียกว่าความ
ตายในที่สุด) จะกลายเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย แห่งความที่ต้อง
กลัวไป. อย่าไปกลัวความตาย อย่าไปกลัวความจน อย่าไปกลัว
ความไม่ได้กิน ไม่ได้ใช้ ไม่ได้อะไรอย่างนั้นอย่างนี้; เพราะนั้น
มันเป็นเรื่องกลัวอย่างเขลา ๆ กลัวเพราะถูกลวงด้วยของเป็นคู่
กลัวเพราะไหวไปตามโลกธรรมเสียแล้ว.

ถ้าเราเห็นสุญญตาแล้ว จะอยู่เหนือความตาย ความตาย
ไม่มีความหมาย, ความเจ็บไข้ไม่มีความหมาย, ความยากจน

ไม่มีความหมาย, แล้วเราก็ไม่กลัว; จิตใจเป็นอิสระอย่างนั้นจึงจะประพุดตีหน้าที่ หรืออะไร ๆ ให้บริสุทธิ์ผุดผ่องสำเร็จได้ตามอุดมคติ หรือเป็นปฐนียบุคคลได้. ประพุดตียุติธรรม ประพุดตีไม่มีอคติได้ถึงที่สุดจริง ๆ แล้วไม่ต้องสงสัย จะไม่จน จะไม่ตาย จะไม่มีอะไรทุก ๆ อย่าง ที่คนอื่นเขากลัว. คือว่าเราไม่ต้องกลัวมันไร้ความหมายที่ต้องกลัว ไม่ต้องนึกถึงเรื่องนี้ นึกถึงแต่ข้อที่จะต้องทำให้ถึงอุดมคติถึงที่สุดของหน้าที่หรืออุดมคติที่เรา กำลังยึด กำลังสมัครอยู่ก็แล้วกัน.

ขออภัย ที่จะกล่าวตรง ๆ ว่า ท่านนักศึกษาทั้งหลาย สมัครมาเอาหน้าที่ผู้พิพากษานี้ ไม่ใช่ใครบังคับท่าน แต่เมื่ออุดมคติของความเป็นผู้พิพากษามีอยู่อย่างนี้ เราก็ต้องทำ หรือต้องทนทำให้ตรงต่ออุดมคติของผู้พิพากษาหรือตุลาการ. อย่าลดลงไปเป็นอาชีพ อย่าลดลงไปเป็นลูกจ้าง อย่างที่อาตมาได้กล่าวแล้ว. ถ้าเรายังรักที่จะประกอบหน้าที่ชนิดนี้เราก็ต้องชูตน ยกตนขึ้นมาให้สูง ให้ถึงระดับของอุดมคติของอาชีพนี้; อย่ากล่าวลดหน้าที่การงานหรือสถาบันอันนี้ ลงไปสู่ความเป็นลูกจ้าง เหมือนกับที่ชอบพูดกัน ว่าข้าราชการเป็นลูกจ้างของประชาชน; นั่นเป็นความผิด ความหลง ความโง่อย่างยิ่ง.

เมื่อเรายังรักอาชีพนี้ ต้องการจะเป็นตุลาการผู้เป็นปฐนียบุคคลของโลกอยู่อย่างนี้แล้ว ก็ต้องอดทนอดกลั้น ทุกอย่างทุกประการที่จะเป็นตุลาการตามอุดมคติของตุลาการ ซึ่งจะเป็นที่ยกย่องสรรเสริญทั้งของเทวดาและมนุษย์. นี่เป็นจำนวนใน

พุทธศาสนาที่จะต้องพูดว่า “ทั้งเทวดาและมนุษย์” เพราะเทวดาก็หาความยุติธรรมไม่ได้ เพราะมีไว้ในกามคุณ เพราะตกอยู่ในอำนาจของโลกธรรมน้อยเอียงไปในทางโลกอยู่. ถ้าผู้ใดจะเป็นมนุษย์หรืออะไรก็ตาม สามารถดำรงตัวเองบริสุทธิ์ผุดผ่อง มีความยุติธรรมอยู่ได้ ก็จักเป็นที่บูชาทั้งของเทวดาและมนุษย์โดยไม่ต้องสงสัย. นี่แหละ หน้าที่หรืออุดมคติ หรือสถาบันของการเป็นตุลาการ เป็นครูบาอาจารย์ที่ถูกต้อง มีอยู่ในลักษณะเช่นนี้.

เพราะฉะนั้น เราอย่าได้จมอยู่ในคุณแม้ชนิดหนึ่งก็ همینนั้นเลย คืออย่าจมอยู่ในโลกธรรมนั้นเลย จะมีความเป็นปุชฌีย์บุคคลโดยสมบูรณ์ สมตามที่เราหวัง หรือควรจะได้ทุกประการ. ทั้งนี้ก็เพราะว่าเรารู้จักโลกธรรม เข้าใจโลกธรรม รู้จักที่มาของโลกธรรม รู้จักตัวโลกธรรม รู้จักโทษอันร้ายกาจของโลกธรรม รู้จักวิธีที่จะควบคุมโลกธรรมโดยสันติวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็เรื่องเห็นความจริงของโลกธรรม ในแง่ที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถอนความยึดถือเสียให้ได้ หรือทำให้มีน้อยที่สุด เป็นผู้ที่กำลังจะปล่อยวาง. นี่เป็นหลักพุทธศาสนาชนิดที่จะเป็นเครื่องวางอันศักดิ์สิทธิ์ คัมภีร์ของเราได้โดยแท้จริงและเด็ดขาด.

อาตมาขอยุติลงด้วยการเลยเวลามากไปแล้ว เพียงเท่านี้.

อตั้มมยตากับสันติสุข

จาก ธรรมเนียมของพุทธทาส “อตั้มมยตาปริทัศน์ (ภาคปลาย)”

หมวดที่ ๒ ปกรณ์พิเศษ อันดับที่ ๑๒.ค บนพื้นแถบสีแดง

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายปาฐกถาธรรมในวันนี้ อาตมาจะกล่าวโดย
หัวข้อว่า **อตัมมยตา กับ สันติสุข.**

อตัมมยตา วิชาสร้างสันติภาพ

ขอทำความเข้าใจในเบื้องต้น เกี่ยวกับคำว่า อตัมมยตา
สักเล็กน้อย ต่อไปตามเคย. อตัมมยตาเป็นคำใหม่ บางคน
ไม่เข้าใจเอาเสียเลย บางคนกำลังเริ่มจะเข้าใจ แต่โดยที่แท้นั้น
มันเป็นสิ่งที่ควรเข้าใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนถึงที่สุด. คำ ๆ นี้ในความ
หมายนี้ควรมีอยู่ในปทานุกรมทั่วไปของโลก ในฐานะเป็นหลัก

วิชาการสำหรับสร้างสันติภาพ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางภายใน คือฝ่ายจิตใจ หรือฝ่ายวัฒนธรรมศีลธรรม. พุทธบริษัทยังไม่เคยสนใจ เพราะไม่เคยได้ยิน เพิ่งได้ยิน ยังไม่เข้าใจ เริ่มจะเข้าใจ แต่ก็ยังไม่พอใจไม่แน่ว่า จะฟังพาอาศัยธรรมะชื่อนี้, บางคนหาว่า ไม่มีในพระบาลีในพระไตรปิฎก เป็นเรื่องย่อมแนวขายไปเสียก็มี; นี่ก็ได้พูดกันมาแล้ว.

อตัมมยตา คือ ภาวะของจิต ที่ไม่มีอะไรมาทำให้เป็นบวกรหรือเป็นลบ คงอยู่ในความถูกต้องตามปรกติ. ไม่บวกรไม่ลบ คือไม่พ่ายแพ้แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถ้าบวกรไปหลงรัก ก็แพ้ด้วยความรัก, ถ้าลบไปโกรธไปเกลียดด้วยความโกรธ ก็แพ้ด้วยความโกรธและความเกลียด ทั้งบวกรทั้งลบมันเป็นการพ่ายแพ้ในทางจิตใจ; ถ้ามันเป็นอิสระไม่พ่ายแพ้ มันคงที่ มันคงที่ เป็นอตัมมยตา คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งที่เข้ามาช่วยหรือปรุงแต่ง.

ถ้ามนุษย์ในโลกรู้จักทำจิตใจอย่างนี้ จะไม่เห็นแก่ตัว, จะไม่เกิดวิกฤตการณ์ อันเกิดมาจากความเห็นแก่ตัว. ดังนั้นจึงถือว่า เป็นถ้อยคำที่ควรมีอยู่ในปทานุกรมธรรมดา แม้ของเด็ก ๆ ให้เด็ก ๆ เริ่มรู้จัก เริ่มสนใจ เริ่มเห็นประโยชน์ของความมีจิตใจคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งที่เข้ามาช่วยให้รัก ให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว ให้ตื่นเต้น ให้วิตกกังวล ให้อาลัชยอวารณ์ ให้อิฉฉาวิษยา ให้หวง ให้หึง.

นี่อตัมมยตา ภาวะของจิตที่ไม่มีอะไรมาปรุงแต่ง ให้เปลี่ยน

แปลงเป็นบวกหรือเป็นลบ หมายความว่า ไม่ยินดียินร้าย, ไม่ดีใจไม่เสียใจ ก็ไม่เกิดความเห็นแก่ตัว ไม่เกิดตัวกูวอก แล้วเห็นแก่ได้, ไม่เกิดตัวกูลบ แล้วเห็นแก่ทำลาย จึงเป็นทางแห่งสันติสุข.

ยิ่งเจริญยิ่งไม่มีสันติสุข

ที่นี้บางคนอาจจะคิดว่า เดียวนี้เรามีสันติสุขเหลือเฟือแล้วอะไร ๆ ก็เจริญ เจริญไปทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเฉพาะยุคปัจจุบันนี้ ความเจริญไปไกลจนเหมือนกับว่า ไปเที่ยวโลกพระจันทร์ได้ เหมือนกับไปเที่ยวสวนหลังบ้านอย่างนั้น, มีความรู้เรื่องอวกาศ เรื่องปรมาณู เรื่องสารพัดอย่าง เรียกว่ายิ่งเจริญ.

ที่นี้ก็อยากถามบ้างว่า ทำไมยิ่งเจริญ แล้วทำไมจึงยังมีวิกฤตละ วิกฤตการณ์ คือ ความยุ่งยาก ลำบาก เดือดร้อน ระส่ำระสาย, ทำไมยิ่งเจริญยิ่งมีวิกฤติ ? ทำไมต้องเพิ่มเรื่อนจำ ต้องสร้างเรื่อนจำชนิดพิเศษ, ทำไมจะต้องเพิ่มตำรวจโรงพัก, ทำไมต้องเพิ่มศาล ? ศาลต้องมีอะไรแปลก ๆ ใหม่ ๆ ขึ้นมา เพราะว่า มันสร้างไม่ค่อยจะทัน. แล้วในที่สุดทำไมต้องเพิ่มโรงพยาบาลบ้าง, โรงพยาบาลโรคจิต วิกฤต ? หมอก็ร้องอุทธรณ์ว่า มันล้นแล้ว ไม่มีที่แล้ว แต่ก็ไม่มีเงินจะสร้าง อยู่กันด้วยความยากลำบาก โรงพยาบาลสำหรับใส่คนบ้ามันไม่พอ เพิ่มก็ไม่พอ เพิ่ม

ก็ไม่พอ มันก็ไม่รู้จะเพิ่มกันอย่างไร.

ทำไมยิ่งเจริญยิ่งวิกฤติ, ทำไมอาชญากรรมจึงมากขึ้น ศีลธรรมเสื่อมเสียมีลามกอนาจารเพิ่มขึ้น, ศีลธรรมระหว่างพ่อกับลูกสาวก็แทบจะไม่มีเหลือ ศีลธรรมเสื่อมไป เอาอนาจารมาเป็นศีลธรรม เห็นการกระทำอย่างนั้นไม่ผิดศีลธรรมไปเสียแล้ว.

คนเดี๋ยวนี้นำไม่จึงมีจิตใจกระด้าง, ไม่รู้สึก ไม่เคารพ ไม่นับถือ ว่านี่เป็นบิดามารดา นี่เป็นครูบาอาจารย์ นี่เป็นมิตรสหาย; ประโยชน์ของกูกับประโยชน์ของมึง คือสิ่งที่รู้จักดี รู้สึก เช่นนี้ แม้แต่ต่อบิดามารดา ครูบาอาจารย์, แม้แต่คู่ครอง ผัวเมีย มันก็ยังรู้สึกเห็นแก่ตัว แล้วก็ต้องใช้คำว่ากัดกัน กัดกันแม้เป็นผัวเมียกัน; ขอรภัยที่ใช้คำอย่างหยาบ ๆ อย่างนี้ ก็เพื่อประหยัดเวลา ไม่ต้องอธิบายมาก.

ภาวะมลพิษทำไมมากขึ้นแล้ว ถ้ายิ่งเจริญ, ทำไมทำลายธรรมชาติมากขึ้นแล้ว ถ้ายิ่งเจริญจริง ๆ ทำลายธรรมชาติ จนวินาศไปหมดแล้ว, แล้วก็อยู่กันอย่าง กลางคืนอดควัน กลางวันเป็นไฟ กลางคืนอดควัน กลางวันลุกเป็นไฟนี้เรียกว่า ยิ่งเจริญ ยิ่งเต็มไปด้วยปัญหา, ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง ปัญหาทางการปกครอง ออกระเบียบบกกฎหมายกันมา จนเหลือที่จะกล่าวแล้ว มันก็ยังไม่ลดลงไป. นี้เรียกว่าควรจะถามดูบ้าง ทำไมยิ่งเจริญ ยิ่งไม่มีสันติสุข? ไม่มีสันติส่วนบุคคล มันก็ไม่มีสันติภาพส่วนสังคม มันเรื่องเดียวกันแหละ ไม่มีสันติสุข กับ

ไม่มีสันติภาพ เพียงแต่มันกว้างแคบกว่ากัน.

ยิ่งเจริญ ยิ่งเห็นแก่ตัว

ที่นี้ขอรับรอง ขอรับรองอีกทีว่า ช่วยมาดูกันอีกที มาดูกันอีกที ดูกันให้ดี ๆ ในข้อนี้ว่า ทำไมยิ่งเจริญแล้วยิ่งเห็นแก่ตัว ? ยิ่งเจริญแล้วมันยิ่งเห็นแก่ตัว มันมีความหมายเป็น ๒ อย่าง ซึ่งไม่มีใครจะหยิบมาดู มาคิดดู คือมันต้องดูกันให้เห็นว่า มันเจริญของกิเลส หรือว่า เจริญของโพธิ; ความรู้สึกประเภทกิเลส ก็มีอยู่พวกหนึ่ง ความรู้สึกที่เป็นโพธิปราศจากกิเลส นี่ก็พวกหนึ่ง. มันต้องถามกันให้แน่ ว่าเจริญของพวกไหนเล่า, เจริญของความรู้สึกฝ่ายต่ำ หรือเจริญของความรู้สึกฝ่ายสูงเล่า ?

มันก็บอกชัดอยู่แล้ว ยิ่งเจริญของกิเลสก็ยิ่งเห็นแก่ตัว ยิ่งเจริญของโพธิก็ยิ่งลดความเห็นแก่ตัว. เดียวนี้มันยิ่งเจริญมันก็ยิ่งเห็นแก่ตัว เพราะมันสร้างความเจริญด้วยความเห็นแก่ตัว ในโลกนี้แหละขอประณามหน่อยว่า คนที่เขาสร้างความเจริญนะ เขาสร้างเพื่อความเห็นแก่ตัว ไม่ได้สร้างเพื่อผู้อื่น ไม่ได้สร้างเพื่อธรรมชาติ, สร้างเพื่อความเห็นแก่ตัว ตามความเห็นแก่ตัว ด้วยความเห็นแก่ตัว ผลก็ออกมาก็ยิ่งเห็นแก่ตัว.

ไม่มีการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักของพระศาสนา ก็เพราะว่ามันเจริญด้วยกิเลส ไม่ได้เจริญด้วยโพธิ; มันเหลือแต่พิธีรีตอง

วิธีการที่ถูกต้อง ปฏิบัติโดยตรงถูกต้องมันหมดไป เหลือแต่พิธีรีตอง สำหรับคนปัญญาอ่อน สำหรับคนเขื่อง่าย อย่างนี้ก็เหลืออยู่เต็มไปหมด. การถือศาสนามีแต่ทะเลียน การถือจริง ๆ มันไม่มี มีแต่ทะเลียนจได้ ว่าถือศาสนาอะไร.

ที่นั่นเศร้าที่สุดก็คือว่า การศึกษา, การศึกษาที่ถือว่าเป็นสิ่งสูงสุดมันผิดหมด การศึกษามันบ่าบอเสียหมด คือการจัดการศึกษาแต่ให้ฉลาดอย่างเดียว ให้ฉลาด ๆ ฉลาดจนไม่รู้ว่าจะฉลาดกันอย่างไร. ที่นั่นไม่มีอะไรควบคุมความฉลาด การจัดการศึกษาที่ควบคุมความฉลาดมันไม่มี เขาก็เอาความฉลาดไปใช้เพื่อเห็นแก่ตัว มันก็ยิ่งเห็นแก่ตัวเล็ก ๆ ๗ เล็กกว่าแต่ก่อน เพราะมันฉลาด. ถ้าการศึกษามันมีส่วนที่ควบคุมความฉลาด มันก็ไม่ต้องเป็นอย่างนี้; นี่เอาธรรมะเอาศาสนาออกไปเสียจากการศึกษา การศึกษาก็มีเสรีภาพที่จะฉลาดเพื่อเห็นแก่ตัว.

ทั้งโลกมีแต่การศึกษาที่ให้ฉลาด แล้วไม่ควบคุม แล้วก็กลายเป็นเครื่องมือของความเห็นแก่ตัว; แม้จะเรียนสิ่งที่มันละเอียดประณีต เป็นวรรณคดี เป็นโบราณคดี เป็นปรัชญา อะไรก็ตามเถอะ มันก็ยังไม่กลายเป็นส่งเสริมความเห็นแก่ตัวเสียหมดไม่มาในทางตรงกันข้าม. ยิ่งเจริญทาง ศิลปะ อันไพเราะ อันละเอียด อันนิ่มนวล ตามความหมายของศิลปะ ของเพลง ของดนตรี มันก็เพิ่มคุก เพิ่มเรือนจำ เพิ่มตำรวจเพิ่มศาล เพิ่มโรงพยาบาลบ้าอยู่นั้นแหละ; ทำอะไรกับศิลปะ ก็ไม่จัดไปในทางควบคุมความฉลาด.

อยากจะพูดตามความรู้สึกนะ ถ้าเราจะฟังเพลงหรือดนตรีให้ไพเราะถึงที่สุดเราต้องยอมโง่ให้มากที่สุด, ยอมโง่ให้มากที่สุดให้มันเคลิบเคลิ้มไปตามความต้องการ ที่เขาต้องการให้เคลิบเคลิ้มแหละ จะได้ไพเราะ ไพเราะสูงสุด ต้องมีเคลิบเคลิ้มชนิดนี้ที่มายอมโง่ ยอมทำจิตใจชนิดนั้น เพลงและดนตรีมันจึงจะไพเราะถึงที่สุด. แล้วจะได้อะไรมาเพื่อกำจัดความเห็นแก่ตัวมันไปหล่อเลี้ยงความเห็นแก่ตัวไม่ทันรู้.

ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ทางเทคโนโลยีกำลังก้าวหน้า กำลังก้าวหน้า เจริญที่สุด แต่แล้วความเห็นแก่ตัวก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น ตามความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี มันกลายเป็นเทคโนโลยีเพื่อจะเห็นแก่ตัว. เดี่ยวนี้มีวัตถุ บัจฉัย อุปกรณ์ ที่สร้างมาเพื่อให้สะดวกสบาย สวยงาม บำรุงบำเรอ ประดับประดา แล้วผลมันเป็นอย่างไ มันก็เพิ่มความเห็นแก่ตัว ไม่ลดความเห็นแก่ตัว. เดี่ยวนี้ผลิตกันอย่างอุตสาหกรรมนะ ผลิตบัจฉัยของการบำรุงบำเรอ ให้สะดวกสบาย ให้สวยงาม ให้เอร็ดอร่อย มันผลิตด้วยโรงงานอุตสาหกรรม มันก็ยิ่งเห็นแก่ตัว; ไม่รู้สึกว่าเป็นอันตราย.

ผลที่เกิดจากความเห็นแก่ตัว

มันไม่ละอาย ยิ่งไม่มีศีลธรรมก็ยิ่งไม่ละอาย ยิ่งเห็นแก่ตัว

มันก็ยังไม่วาย ยิ่งทุจริตคดโกงมันก็ยังไม่วาย; เป็นอันว่าสังคมเต็มไปด้วยปัญหา เป็นวิกฤติการณ์เลวร้าย มาจากความเห็นแก่ตัว. พุดโดยสรุปย่อ ๆ ขอให้ฟังให้ดีหน่อยเถอะว่า :

เมื่อเห็นแก่ตัวแล้วมัน**ขี้เกียจทำงาน** คนที่เห็นแก่ตัว มันขี้เกียจทำงาน, ไม่ทำงานแม้จะเพื่อช่วยตัว มันก็ขี้เกียจเพราะความเห็นแก่ตัว. มันเป็นโมหะ เป็นอวิชชาที่มากน้อยแล้ว ?

เห็นแก่ตัวแล้ว **มันไม่สามัคคี**กับใครดอก การเรียกร้องสามัคคีนี้ ร้องกันให้ปากขาด มันก็ไม่สามัคคีเพราะมันมีเห็นแก่ตัว เว้นไว้แต่ชวนมารวมหัวกันไปปล้นไปจี้ไปอย่างนั้นละก็ได้.

เห็นแก่ตัวแล้วมันก็**อิจฉาริษยา** คอยแต่จะทำลายฝ่ายตรงกันข้ามเท่านั้น แล้วความเจริญจะมีมาที่ไหน, มาแต่ไหน ? นี่แหละความเห็นแก่ตัว.

ทุกปัญหามาจากความเห็นแก่ตัว ไม่มีปัญหาแม้แต่สักเท่าซึ้งเท่าปรมาณูเดียวก็ไม่มี ที่ไม่มาจากความเห็นแก่ตัว. ขอให้มองดู ตั้หน้าตั้งตาวิจัยกันเรื่องนี้ ให้ถึงที่สุดว่า ทุกปัญหามันมาจากความเห็นแก่ตัว **โลกไม่มีสันติภาพ เพราะทั่วโลกถูกรอบงำด้วยความเห็นแก่ตัว.** มันพูดกันไม่รู้เรื่อง มันได้แต่หลอก หลอกกันไปวันหนึ่ง ๆ; ยังไม่กล้าใช้อาวุธที่สะสมขึ้นไว้ก็เพราะกลัวจะวินาศกันทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ใช่เพื่อความถูกต้องเพื่อความเป็นธรรมอะไร เพราะมันกลัวตายต่างหาก มันจึงไม่ใช้อาวุธของผู้เห็นแก่ตัว.

สันติสุข คือ ความถูกต้อง

แล้วที่นี้มาพิจารณากันถึง สันติสุขสันติภาพโดยตรง, **สันติสุขหรือสันติภาพ**นั้นคืออะไรกันแน่ ? ขอยืนยันไว้ให้ถูกคำต่อไปอีกสักเรื่องหนึ่งว่า สันติสุข สันติภาพนั้นคือความ **เหนือบวกเหนือลบ** ไม่หลงบวกหลงลบ, ไม่หลงดีหลงชั่ว ไม่บ้าดีบ้าชั่ว, สันติสุขอันแท้จริงนั้น มันอยู่**เหนือสุขเหนือทุกข์** แม้จะเรียกว่าสันติสุข มันก็เป็นอีกชนิดหนึ่ง คือมันต้องเหนือสุขธรรมดาสามัญที่หลงกันนัก; เหนือสุขชนิดนี้เหนือทุกข์ชนิดนี้เหนือสุขชนิดนี้ขึ้นไป จึงจะเป็นสุขที่แท้จริง ซึ่งได้แก่**ความถูกต้อง**.

ขอแยกแยะความถูกต้องออกมาเสียจากความดี และความชั่ว ที่เรียกว่าดีนะมันผิดก็มี มันทำให้เกิดความทุกข์ ให้บ้าให้หลง บ้าดีเมาดีจนวินาศฉิบหายก็มี ดียังไว้ใจไม่ได้ ชั่วนั้นไม่ต้องพูด. แต่ถ้าความถูกต้อง ความถูกต้องมันไม่ใช่ชั่ว มันไม่ใช่ดี, โดยแท้จริงมันเป็นความถูกต้อง มันไม่เกิดอันตรายใด ๆ นี้; ขอให้บูชาความถูกต้อง จะไม่เป็นบวก จะไม่เป็นลบ แล้วก็จะไม่มีความเห็นแก่ตัว. ความถูกต้องถึงที่สุดนั้น อยู่ที่การรักษาดัมมยตาไว้ได้ เอาไว้พูดถึงในคราวอื่นก็ได้ เรื่องมันยืดยาว แต่ว่าเดี๋ยวนี้เราต้องการความถูกต้อง ถูกต้อง.

บุคคลมีความถูกต้องทางวัตถุสิ่งของ ทางร่างกาย ทางจิต

ทางวิญญาณ : การมีวัตถุไว้ใช้สอย ต้องถูกต้อง, การมีร่างกายบริหารร่างกายก็ถูกต้อง, มีจิตตั้งไว้ถูกต้อง, มีความรู้ทางสติปัญญาถูกต้อง, อะไรก็ถูกต้อง อย่าไปให้เป็นดีเป็นชั่วให้มันถูกต้องเท่านั้นแหละ. ที่นี้ทาง **สังคม** ให้มันมีความถูกต้องที่ครอบครัว ที่หมู่บ้าน ที่เมือง ที่โลก; ทางสังคม ครอบครัวก็ถูกต้อง หมู่บ้านก็ถูกต้อง บ้านเมืองก็ถูกต้อง. ในทางโลกแต่ละประเทศถูกต้อง ระหว่างประเทศถูกต้อง ทุก ๆ ประเทศถูกต้องหมดทั้งจักรวาลมันถูกต้อง.

ขอให้มีความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง อย่าให้มันดีเลย มันบ้าดี มันเมาดี หลงดี มันจะเกิดสวรรค์ที่สกปรกขึ้นมา; สวรรค์ที่เต็มไปด้วยกามารมณ์กามคุณนั้น มันเป็นสวรรค์สกปรก นั้นมันบ้าดี อย่าไปเอากับมันเลย เรื่องชั่วเรื่องดี.

หรือจะพูดอีกที่ว่า อย่าไปเอากับมันเลย นรกหรือสวรรค์นี้เอาให้เหนือดีกว่า คือเป็นนิพานเหนือชั่วเหนือดีเหนือบวกเหนือลบ นั้นแหละสันติสุขสันติภาพสงบสงัดเยือกเย็นแท้จริง. **สันติสุขคือความถูกต้อง ทั้งส่วนบุคคล ทั้งส่วนสังคม ทั้งส่วนโลกทั้งโลก** มันมีความถูกต้องอย่างที่กล่าวมาแล้ว. เมื่อมีความถูกต้องก็มีความสุขสงบในส่วนบุคคล; สันติภาพของโลก มีไม่ได้ดอก ถ้าไม่มีสันติภาพของบุคคล, สันติสุขของโลกก็มีไม่ได้ ถ้าไม่มีสันติสุขของบุคคล **ต้องจัดให้บุคคลมีความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้องถึงที่สุด มีสันติสุข มีสันติภาพ แล้วโลกส่วนรวมก็จะสันติสุขและมีสันติภาพ.**

มนุษย์เจริญด้วยความเห็นแก่ตัว จึงไม่มีสันติสุข

ทำไมเราจึงไม่มีสันติสุข แต่มีวิกฤตการณ์ยุ่งยากเพิ่มมากขึ้น ?

มองดูไปที่เบื้องต่ำบ้าง คือมองดูไปในโลกของสัตว์เดรัจฉาน, ในโลกของสัตว์เดรัจฉาน สัตว์เดรัจฉานมีความสุขเท่าเดิม ไม่ยุ่งเพิ่มขึ้นเหมือนกับมนุษย์ เว้นแต่มนุษย์ไปทำให้มันยุ่ง; น่าเห็นใจ น่าเคารพสัตว์เดรัจฉาน มันไม่เห็นแก่ตัวเพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อน มันก็ไม่ทำอะไรให้มันยุ่งมากกว่าแต่ก่อน สัตว์เดรัจฉานจึงมีสันติสุข สันติภาพเท่าเดิม. แต่ของมนุษย์นั้นสูญหายกันไปหมด สูญหายไปหมด มีวิกฤตการณ์มาแทนความสงบ มนุษย์ทำให้มันสูญหายไปหมด แล้วยังไปทำอันตรายเบียดเบียนสัตว์เดรัจฉานอีก.

นี่ถ้าสัตว์เดรัจฉานมันรู้จักคิดรู้จักนึกแล้ว มันจะนึกอย่างไรเล่า? เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานมีสันติสุขสันติภาพเท่าเดิม มีความไม่เห็นแก่ตัวอยู่ตามเดิม แต่มนุษย์นี้ยุ่งไปด้วยความเห็นแก่ตัวยุ่งไปด้วยการโกลาหลวุ่นวาย เป็นวิกฤตการณ์; สัตว์เดรัจฉานควรจะเป็นฝ่ายหัวเราะเยาะ หรือว่ามนุษย์ควรจะเป็นฝ่ายหัวเราะเยาะ ว่า สัตว์เดรัจฉานนี่ยังโง่.

สัตว์เดรัจฉานมันคงที่ เพราะมันไม่มีความเจริญ, ไม่มีการศึกษา, ไม่มีความเปลี่ยนแปลงทางการเป็นอยู่. ใก้ก็ยัง

กินข้าวเปลือกอย่างเดียว ไม่ต้องมีอะไรดีกว่านั้น สัตว์เดรัจฉาน มีคุณธรรมพื้นฐานอย่างไร มันก็ยังมีอยู่อย่างนั้น.

เรามีไก่เขาเอามาทิ้งไว้หลายตัวให้เลี้ยง ชนเข้าเครื่องอัดเทปมีอยู่บ่อย ๆ คูที่ไก่แล้ว มันก็มีความรู้สึก ใ้ นานับถือ คือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อารี โดยสันดาน โดยนิสัย; ไก่ตัวนี้เดินมาพบอาหารอันอร่อยเข้ากองหนึ่ง แทนที่จะกินเอา กินเอา กลับทำเสียงกุก ๆ ๆ ๆ ดังลั่นไปหมด จนเพื่อนได้ยินมากันกรูมารุมกิน ตัวเองไม่ได้กินก็คำ บางทีไม่ได้กินเลยก็มีเพราะเป็นฝ่ายแพ้, เป็นตัวแพ้. นี่คิดดูเถอะสัญญาชฎาฎนแห่งการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มันยังมีอยู่มากเหลือเกิน, นี่สัตว์เดรัจฉาน. ไม่มีไก่ตัวไหนที่ว่าพบอาหารแล้วจะไม่ร้องส่งเสียง มันจะเป็นความโง่หรือความฉลาดก็ไม่ทราบ ยังไม่ได้พิสูจน์ แต่เห็นว่ามันเป็นพื้นฐานของความไม่เห็นแก่ตัว.

วัฒนธรรมโบราณของคนมันก็มีอยู่ข้อหนึ่งว่า จะไม่รับประทานอาหาร ก่อนแต่ที่จะได้แบ่งให้ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นกินเสียก่อน; ชาติมาเคยเห็นผู้ที่มีวัฒนธรรมเก่าแบ่งอาหารให้หมักกิน แล้วจึงจะมากินเอง เขาถือหลักอย่างนี้.

สัตว์เดรัจฉานนั้น มันมีความเอื้อเฟื้อ สงเคราะห์อย่างที่เรียกว่าไม่เห็นแก่ตัว. ไก่ตัวผู้มีหงอนยาว มีเห็บมาเกาะติด เขาออกเองไม่ได้ดอก แต่ว่าไก่ตัวอื่นช่วยจิกให้; แล้วนานับถือว่า ใ้ ลูไก่ตัวเล็ก ๆ มันช่วยจิกให้, ลูกไก่เล็ก ๆ ที่เพิ่งจะออกมาเนี่ย มันช่วยจิกเห็บที่หงอนไก่ตัวผู้ แล้วเห็บนั้นมันกินไม่ได้นะ ไม่

อ่วย ไม่ใช่จิกกินแต่มันช่วยจิกให้. นี่ธรรมชาติสร้างมา
อย่างไรก็รู้ว่า สัตว์นี้มันไม่มีความเห็นแก่ตัวมากเหมือนมนุษย์.

ลิงมันยังช่วยหาหาให้แก่กันและกัน ในตรงที่มันหาเอง
ไม่ได้ เช่นที่หลัง ต้นคอก ซอกคอก ตรงนั้นนะมันหาเองไม่ได้ ลิง
ตัวอื่นต้องช่วยหาให้ นี่มันก็ยังมีลิงช่วยหาหาให้ตัวอื่น. คิดดู
ซิ ความไม่เห็นแก่ตัวยังมีอยู่ในสัตว์เดรัจฉาน ของมนุษย์นี่มัน
เริ่มหายไปหมดแล้ว ความเห็นแก่ตัวมันเข้ามาแทน.

เดี๋ยวนี้เราอยู่กันอย่างมึงอย่างกุนะ เป็นนายทุน ชน-
กรรมาชีพ เป็นลูกจ้างนายจ้าง นายจ้างก็คอยจ้องจะเอาเปรียบ
ลูกจ้าง ลูกจ้างก็คอยจ้องที่จะเอาเปรียบนายจ้าง; ดังนั้น
การต่อสู้ การประท้วง การทะเลาะนี้มีอยู่เสมอไป ถ้ามันยังอยู่-
กันอย่างเป็นลูกจ้างนายจ้าง.

วิธีสร้างสันติภาพ

เลิกเถาะ, เลิกเป็นนายจ้างลูกจ้าง มาอยู่กันอย่างเป็นเพื่อน
เกิด แก่ เจ็บ ตายแก่กันและกัน เหมือนที่พระพุทธเจ้าสอน; มัน
จะไปเอาเปรียบใครล่ะ มันเป็นเพื่อนตาดำ ๆ อย่างนี้ ถ้าเป็น
ลูกจ้างนายจ้าง เป็นนายทุนเป็นชนกรรมาชีพ เป็นคู่ ๆ แล้ว มัน
ก็ต้องทะเลาะกันเสมอไป. เลิกความเป็นคู่ มาเป็นคนเดียวกัน,
เป็นเพื่อนร่วมกันหมดทั้งลูกจ้างนายจ้าง นายทุนชนกรรมาชีพ

อะไร ไม่มีความเป็นคู่ ความตรงกันข้ามมันไม่มี มันไม่มีบวก ไม่มีลบ. **นี่เราจะสร้างสันติภาพได้ โดยสร้างไม่เห็นแก่ตัว เรียกร้องความไม่เห็นแก่ตัวกลับคืนมา.**

ช่วยคิดกันดูสักหน่อยจะดีไหมว่าจะสร้างพระพุทธรูป ขึ้นวางให้เต็มทั้งโลก พิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นวางให้เต็มทั้งโลก สันติภาพจะมีได้ไหม ? ถ้าคนมันยังเห็นแก่ตัว มันก็เอา พระพุทธรูปไปขายซื้อเฮโรอีนเสียอีก, จะวางพระพุทธรูปให้เต็มทั้งโลก มันก็เอาไปขายซื้อเฮโรอีน มันจะมีสันติภาพได้อย่างไร มันต้องลดความเห็นแก่ตัว ลดความเห็นแก่ตัว โลกนี้จึงจะมีสันติภาพ.

เอาละสรุปความ ด้วยความสมควรแก่เวลาว่า อย่าอยู่กันอย่างเห็นแก่ตัวเลย อย่าเป็นลูกจ้างนายจ้าง, อย่าเป็นฝ่ายค้าน ฝ่ายรับ ฝ่ายอะไรเลย, ไม่ต้องมีคู่แข่ง, ไม่ต้องมีคู่แข่งที่ตรงกันข้าม ที่เกิดขึ้นมาจากความเห็นแก่ตัว. เราสร้างสันติภาพในภายในใจ ด้วยอดตั้มมยตา ไม่บวกไม่ลบ ไม่ดีไม่ชั่ว ไม่ดีใจไม่เสียใจ คงปกติเท่านั้น, **สร้างสันติภาพภายในด้วยอดตั้มมยตา แล้วก็สร้างสันติภาพภายนอกด้วยความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ตัว** สันติภาพก็จะมีทั้งภายในและทั้งภายนอก.

นี่อดตั้มมยตา กับสันติสุขหรือสันติภาพ มีใจความสำคัญดังที่กล่าวมา พอสมควรแก่เวลา. ขอยุติการบรรยาย โดยการวิงวอนท่านทั้งหลาย ว่าอย่าประมาทว่าคำพูดที่ไม่รู้จะอะไรนี้ ไม่น่าสนใจ, ไม่สนใจ ไม่อยากรู้. อาตมาขอยืนยันว่า ทางนี้ทาง

Adhamo

เดียวเท่านั้น ที่สันติสุขและสันติภาพจะมีแก่โลก หรือทั่วทั้งจักรวาล คือความไม่เป็นทาส ไม่หลงชั่วไม่หลงดี ไม่เป็นทาสของชั่วของดี ไม่เป็นทาสของบวกของลบ มีอยู่แต่ความถูกต้องที่อยู่เหนือความเป็นคู่ ๆ เหล่านั้น; นั่นแหละคือความเป็นพระอรหันต์. เราจะเป็นพระอรหันต์หรือไม่ มันอีกเรื่องหนึ่ง แต่อย่างน้อยเราก็ควรหรือต้องเดินตามรอยพระอรหันต์ สันติภาพจึงจะมีเป็นเงาตามตัว โดยไม่ต้องสงสัย.

ขอให้พุทธบริษัทเราทั้งหลาย จงมีอดัมมยตา มากขึ้น ๆ ตามสัดส่วน จนกว่าจะเป็นพระอรหันต์ได้ด้วยกันจงทุก ๆ คน เทอญ.

ภาคผนวก

ฟ้าสว่างทางโลกียสุข^๑

เข้า, ที่นี้มาถึงข้อที่เนื่องกัน ก็ว่า ฟ้าสว่างทางโลกียสุข. ฟ้าสว่างทางโลกียสุข เข้าใจว่าคำว่า โลกียสุข นี้เป็นคำใหม่, เมื่อเขาไปแบ่งแยกธรรมะเป็น ๒ ชนิดขึ้นมา เป็นโลกียะเป็น โลกุตตระ พระพุทธเจ้าสังเกตดูแล้ว ท่านไม่ได้แบ่งธรรมะของท่านให้เป็นโลกียะหรือเป็นโลกุตตระดอก ท่านต้องการให้มันเป็นสายเดียว แนวเดียวกันไปตลอด; แล้วมันยังต่ำ ๆ อยู่ มันก็อยู่ในโลกเองแหละ, ถ้ามันสูงขึ้นไปมันก็ขึ้นไปเหนือโลกเอง.

ให้ปฏิบัติทางสายกลาง อย่างถูกต้อง จนกว่าจะถึงที่สุด เมื่อมันยังต่ำอยู่ มันก็เหนือโลกไม่ได้ มันก็อยู่ในโลกอย่างดี, แต่มีความหมายเป็นโลกุตตระ. แม้ว่าเราจะต้องอยู่ในโลก ยังอยู่ในโลกเหมือนคนธรรมดา นี้ แต่จิตใจของเราอย่าอยู่ได้ อารมณ์อย่าอยู่ได้กิเลส; เคยพูดมาละเอียดยแล้วเรื่องนี้ เราอยู่ได้อำนาจของกิเลสเมื่อไร มันก็อยู่ในนรกเมื่อนั้นแหละ. ฉะนั้น อยู่อย่างที่ไม่เป็นทาสของอารมณ์ ไม่อยู่ได้อำนาจของกิเลส แต่เมื่อยังไปนิพพานไม่ได้ มันก็เวียนว่ายอยู่ในโลกนี้ จนกว่า มันจะถึงที่สุด สุดโลก มันสุดโลกเองแหละ พอมันสุดโลกมันก็

๑ ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ [ตอน ๒].

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส ลำดับที่ ๔๖.ง บนแถบพื้นสีม่วง,

เรื่องที่ ๑ ฟ้าสว่างทางสุดดี, ๒ กรกฎาคม ๒๕๒๖, หน้า ๒๐-๒๔.

ไม่มีโลกเอง, เดียวนี้มันเจริญสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ในยุคคัมภีร์อภิธรรมนี้ มันเกิดบทบาทนี้ขึ้นมา บรรทัดแรกว่า โลกียา ธมฺมา; โลกุตตรา ธมฺมา อย่างนี้ไปแบ่งเข้าแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ต้องการให้แบ่งอย่างนั้น ให้มีทางสายเดียวดังตรงไปสู่พระนิพพาน ถึงแม้จะอยู่ต้นทางก็ให้มุ่งหมายปลายทาง แม้เราจะอยู่ที่ต้นทางนี้ ก็ให้มุ่งหมายปลายทางคือหลุดพ้นจากความทุกข์โดยประการทั้งปวง.

อภิวรรคเป็นทางสายเอก สายเดียว สำหรับบุคคลเดียว เดินไปสู่จุดหมายปลายทางสิ่งเดียว คือ **นิพพาน** ไม่ต้องตัดเป็น ๒ ท่อนดอก, ไม่ต้องตัดเป็นท่อนโลกียะหรือท่อนโลกุตระ. เมื่อมันยังไม่ถึงที่สุด มันก็เวียนอยู่ในโลกเอง มันเป็นธรรมดาอยู่แล้ว นี่ก็ถอนตนให้มันสูงขึ้นไป; แต่อย่าลืมนะว่า แม้จะอยู่ในโลกเป็นคนยากจนอยู่ในโลกนี้ โดยจิตใจอย่าอยู่ใต้โลกนี้ อย่าอยู่ใต้กิเลส อย่าอยู่ใต้อารมณ์ อย่าไถ่เมื่อผัสสะ มันก็เรียกว่าเดินทางอภิวรรค ไปสู่พระนิพพานโดยไม่ต้องตัดให้เป็น ๒ ท่อน, แล้วกันเป็น ๒ พวก ว่าพวกนี้อยู่ที่นี้พวกโน้นไป อย่างนี้ไม่มี.

แต่ว่าในภาษาพูดของเรามันมีนะ อยู่ในโลกนี้ไปก่อนเกิด แล้วพวกนั้นก็ไปนิพพานเกิด. พวกที่อยู่ในโลกนี้ก็อยู่เฝ้าหลักต่อของวัฏฏะอยู่ที่นี่ เฝ้าหัวต่อของวัฏฏะอยู่ที่นี่ แล้วอย่างนี้มันจะดีหรือ มันจะถูกหรือ ? มันไม่ต้องมีความหมายอย่างนั้นไม่ต้องจมอยู่ในโลกนี้. ขอให้เดินอยู่บนทางอันเอก ทางสายกลาง ซึ่ง

ตรงไปพระนิพพานเลย, ให้เราอยู่บนเส้นทางนี้ด้วยกันทั้งนั้น.

แต่เดี๋ยวนี้เรามายึดไปตามหลักที่เขามาบัญญัติกันใหม่ ว่า เป็นโลกียะไปก่อน เป็นโลกียะไปก่อน, มันก็เลยเกิดเป็นปัญหา ขึ้นมา ยิ่งไปยึดถือมากเข้า มันก็จมโลกหนักขึ้น คือตัวเองสมัคร อยู่ในโลก แล้วก็จมโลกมาก ๆ, เพลิดเพลินในโลกียสุขมาก ๆ โดยแก้ตัวว่าเป็นเรื่องถูกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเขาสอนไว้เหมือนกัน ให้ มีความสุขอย่างโลกียะไปก่อน ถูกเหมือนกัน, แล้วมันก็จม ๆ จม ๆ ลงไป.

เรื่องโลกียะนี้ ไม่มีเรื่องอะไรดอก มันเป็นเรื่องเป็นไปตาม ความรู้สึกของคนธรรมดาบุญชุน ที่อยู่ภายใต้อำนาจความรู้สึก-ทางกามารมณ์, เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ในหนังสือที่ ถูกต้อง คัมภีร์ตำราที่ถูกต้อง คำว่า โลกียะนี้เขาใช้แต่กับมนุษย์ นี้และสวรรค์เท่านั้น, สวรรค์ที่มีนางฟ้ามาก ๆ. คำว่าโลกียะ ไม่เคยเอาไปใช้กับพรหมโลก. ความสุขอย่างในพรหมโลก ไม่เรียกว่าโลกียสุข ไม่เคยใช้ว่าโลกียสุข ใช้เรียกอย่างอื่น ฉะนั้น คำว่า โลกียะจะใช้อยู่แต่ในโลก ซึ่งมีความหมายทางเพศ เพศหญิงเพศชายเป็นสำคัญ เรียกว่าโลกียสุข; ไม่ใช่กับความสุขใน พรหมโลก เพราะในพรหมโลกนั้นไม่มีความหมายทางเพศทาง กาม มันก็เป็นไม่ใช่ โลกียสุข ไม่ใช่กามสุข; แต่มันก็ยังไม่ใช่ โลกุตตรสุข เพราะว่าพวกพรหมทั้งหลายในพรหมโลกนั้น ก็ยังมีตัวตน มีโลก มีโลกของกูเป็นพรหมโลก, เป็นโลกที่สูงกว่า โลกใด ๆ ก็ยังเป็นโลกเหมือนกัน แต่ไม่ได้เกี่ยวกับกาม. คำว่า

โลกียสุขนี้ มันเกี่ยวกับกามโดยเฉพาะ เรา รู้กันเสียไว้อย่างนี้, เมื่อใดจิตไม่ยินดีในกาม ยินดีในความสงบ เป็นสมาธิ เป็นสมถะ นั้นมันไปอยู่พรหมโลกมันไม่เกี่ยวกับกาม, สุขอย่างนั้นไม่มีความหมายว่าโลกียสุข ตามภาษาพูดแห่งสมัยนี้. นี่ถ้าเราหลงไหลในโลกียสุข ก็คืออยู่ในกาม.

สามัญชนคนธรรมดา เขาไม่ต้องพูดว่า โลกียสุขดอก เพราะเขารู้ว่ามันมีอย่างเดียว อย่างที่ฉันชอบก็แล้วกัน, มันมีอย่างเดียวเท่าที่ฉันชอบ. ฉะนั้นคำว่าสุข ๆ ของสามัญชน ของบุญชน ก็คือโลกียสุขนั่นเอง โดยไม่ต้องใช้คำว่าโลกียสุข. เมื่อบุญชนพูดว่าความสุข มันหมายถึงโลกียสุขเอง เพราะว่าเขารู้จักเพียงเท่านั้น, คล้ายกับว่ามันมีแต่อย่างเดียว. สำหรับบุญชนแท้ ๆ มันไม่มีโลกียะไม่มีโลกุตระมันมีความสุขอย่างเดียวที่ตรงกับเรื่องของบุญชน ที่ตรงกับความต้องการของบุญชน; แต่ที่แท้มันก็เรียกว่าเป็นโลกียสุข เพราะมันยังมีความหมายเป็นกามมากเกินไป เขารู้จักเพียงอย่างเดียว.

เล่าเรื่องนิทานเด็กอีกทีจะดีไหม ? ที่ว่าพ่อไปธุระนอกบ้านกลับมา เห็นไฟไหม้หลังคาบ้านแล้ว ลูกเด็ก ๆ ยังเล่นอยู่ที่พื้นชั้นล่างไม่ออกมา พ่อเรียกว่าออกมาเสีย ๆ ไปจะไหม้ มันก็ไม่ยอมออกมา. แต่พอบอกว่า เอาตุ๊กตาแปลก ๆ มาให้ เขาขนมอรัยมาให้ มันก็ออกมา; นี่คือนุชชนทั่วไปในโลกนี้ ชวนไปนิพพานไม่เอา แต่ถ้าชวนไปสวรรค์มีนางฟ้ามาก ๆ แล้วก็เอา, ออกจากโลกนี้ ออกจากมนุษยโลก ออกจากมนุษยสมบัติ ไปหา

สวรรค์สมบัตินั้น ถ้าอย่างนี้แล้วมันก็ยังไม่มีการตก มันยังไกลกันที่จะไปรู้จักโลกุตตรสุข.

คนเดียววันแม่ที่เป็น พุทธบริษัท รู้จักความสุขในรูปของโลกียสุขทั้งนั้น ทำบุญเอาสวรรค์กันทั้งนั้นแหละ; ถ้ายังทำบุญเอาสวรรค์กันอยู่ ก็คือยังหลงไหลมัวเมาในโลกียสุข แม้ว่าเป็นพุทธบริษัท. แต่เราก็จะไม่เห็นว่ามันเลวร้ายเกินไป หรือมันจะผิดไปเสียทั้งหมด เพราะว่าเขาทำให้ดีกว่านั้นไม่ได้, ทำอย่างไรเล่า, เขาจะทำให้ดีกว่านั้นไม่ได้ ทำให้สูงกว่านั้นไม่ได้. ถ้าไม่ให้ทำอย่างนั้นเขาก็ไม่ทำอะไรเสียเลย; ฉะนั้นยอมกันยอมกันหน่อยว่า เอาละ, โมโลโมเกไปก่อน, เอาโลกียสุขกันไปก่อน เท่าที่เขารู้สึกและเรียกว่าความสุข, ไม่มีคำโลกียะแก่เขา เดี่ยวมันจะเป็นการดำเนินดีเดียนกันมากเกินไป. ให้เขาเรียกมันว่าความสุข แต่ที่แท้มันคือโลกียสุข.

โลกียสุข นี้มันมีความหมายอยู่ที่ว่า มันเป็นอามิส; อามิสแปลว่า *เหยื่อ* เหมือนกับเหยื่อที่เอาเสียบเบ็ด. เอาเหยื่อเสียบเบ็ดเสียบ ไม่ให้เป็นเบ็ด ปลามันก็เห็นแต่เหยื่อ มันก็กินเหยื่อเข้าไป, มันก็กินเบ็ดติดเข้าไปด้วย แล้วมันก็ติดเบ็ด, อย่างนี้ก็เรียกว่า อามิสสุข คือโลกียสุข. โลกียสุขมีอำนาจดึงดูดคน เข้าไปอยู่ใต้อำนาจของมัน, แล้วก็ติดอยู่ที่นั่นออกไม่ได้ คือมันติดเบ็ด มันเป็นอามิสสุข.

นี่ปลาธรรมดา คือบุญคุณ บุญคุณคนธรรมดาก็คือปลาธรรมดา ไม่รู้จักเหยื่อ กินเบ็ดเลย ติดเบ็ดกันเป็นแถว; และแม้

ตัวที่มันเคยติดเบ็ดแล้วมันยังติดอีกนะ. คิดดูสิมันเพราะอะไร ? เคยติดเบ็ดแล้วหลุดไปแล้ว ยังกลับมาติดเบ็ดอีก เพราะอะไร ? เพราะความที่ไม่รู้เรื่องราว สุขนี้มันเป็นอามิสสุข, มันเคลือบไว้ด้วยเหยื่อที่จูงใจ ล่อใจ ยั่วยวนใจเหลือประมาณ.

นี่คำว่า โลกียสุข จะฟ้าสางกันเสียสักทีจะดีไหม ? เรื่องโลกียสุขที่จะฟ้าสางกันเสียสักทีจะดีไหม ? อาตมาอุตส่าห์เอามาพูด โดยหวังว่า มันจะมีฟ้าสางเกิดขึ้นบ้างในทางโลกียสุข. ฝนจะมาแล้ว เอ้า, รีบมาให้จับตามที่ตั้งใจไว้.

ฟ้าสาบทางโลกุตตรสุข^๒

ข้อต่อไปเราเรียกว่า ฟ้าสาบทางโลกุตตรสุข, โลกุตตรสุข พุดตามที่บัญญัติกันไว้ในชั้นหลังให้เห็นชัด ๆ เขาจัดเป็น ๒ สุข : คือโลกียสุขกับโลกุตตรสุข, โลกียสุขนั้นเป็นสุขอยู่ใต้โลก โลกุตตรสุขนั้นเป็นสุขอยู่เหนือโลก, ทำภาพพจน์อย่างนี้จะเข้าใจได้ดี ว่าพวกหนึ่งเป็นสุขอยู่ใต้โลก มันมีโลกท่วมทับ, พวกหนึ่งมีความสุขอยู่เหนือโลกไม่มีอะไรท่วมทับ, ก็ลองไปคำนวณดูเอง ว่ามันจะต่างกันอย่างไร.

โดยเนื้อแท้แล้วมันก็เนื่องด้วยกิเลส ถ้ามีกิเลสแล้ว มันก็มุดหัวเข้าไปอยู่ใต้โลก; ถ้ามีโพธิหรือปัญญาแล้ว มันก็ไม่ยอมมุดหัวเข้าไปอยู่ใต้โลก ก็พยายามที่จะอยู่เหนือโลก จึงเกิดอาการที่เรียกว่าใต้โลกหรือเหนือโลกขึ้นมาอย่างนี้. พวกที่อยู่ใต้โลก ก็มีความสุขไปตามแบบของตัวเอง คือการจมอยู่ในกิเลส ซึ่งเปรียบเสมือนกับเปลือกตม, เป็นเพียงสุขเวทนาที่หลอกลวง ไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง เป็นความรู้สึกที่หลอกลวง, เป็นเวทนาที่หลอกลวง ต้องอาศัยเวทนาชนิดนั้นจึงเป็นสุข แม้

^๒ ฟ้าสาบระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ [ตอน ๒],

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส ลำดับที่ ๔๖.ง บนแถบพื้นสีม่วง,

เรื่องที่ ๓ ฟ้าสาบทางความสะอาด สว่าง สงบ, ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๖,

หน้า ๖๗-๗๔

แต่ความบ้ำวบเดียว มันก็เอามาเป็นความสุขได้. ส่วนความสุขที่แท้จริง ไม่ต้องเกี่ยวกับเวทนา ไม่ต้องเป็นเวทนา, มันอยู่เหนือเวทนา มันอยู่เหนืออำนาจของเวทนา ไม่ต้องเป็นทาสของเวทนา.

คำว่า เป็นทาสของเวทนา นี้คงจะฟังยาก พูดให้มันชัดก็คือ เป็นทาสของอายตนะ; ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; มีเวทนาอย่างใดเกิดขึ้นจากอายตนะ ก็หลงไหลในเวทนานั้น, นี้อยู่ได้อำนาจของเวทนา. ถ้ารู้เท่าทันไม่ไปหลงไหลอยู่ในเวทนานั้น ความสุขนั้นก็อยู่เหนือเวทนา. นี่จึงเกิดความหมายที่สมมติบัญญัติกันขึ้นมาว่า โลกียสุขหรือโลกุตตรสุข; บางทีเราก็เรียกกันว่า โลกุตตรเฉย ๆ, เรียกภาษาชาวบ้านก็เรียกว่าโลกอุดร, แต่เรียกว่าโลกอุดรนั้นอันตราย เพราะฟังผิดกลายเป็นโลกอีกโลกหนึ่ง แล้วก็อยู่ทางทิศอุดร, อย่างนี้ก็ยิ่งผิดไปไกล. คำว่า โลกุตตระ หรือโลกอุดร นั้นก็แปลว่าเหนือโลก, อุตตระ แปลว่าเหนือ โลก แปลว่า โลก, โลกุตตระ แปลว่า เหนือโลก, ภาวะที่อยู่เหนือโลกเป็นความสุข จึงจะเรียกว่าโลกุตตรสุข.

เดี๋ยวนี้เรามีความไม่รู้ มีความเข้าใจผิด หรือมีความมืดเกี่ยวกับเรื่องนี้ พูดกันแต่ปากว่า โลกุตตระ หรือโลกุตตรสุข หรือโลกุตตรธรรม, นี้พูดเป็นกันมาก. เด็ก ๆ ได้ยินคำเหล่านี้ก็พูดเป็นกันมา โดยเฉพาะสมัยก่อนซึ่งคนเขาพูดกันด้วยคำเหล่านี้มาก, แม้ว่าสมัยนี้จะไม่ค่อยพูดกัน แต่ก็เหลืออยู่ในหูที่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อนพูดว่า โลกอุดรหรือว่าโลกุตตระ.

เรามีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ไม่รู้จักเรื่องนี้ แล้วก็เอามาพูด, บางทีมันก็พูดเพื่อจะอวดเท่านั้นเอง หรือเอามาชู้กันเล่น พูดกันได้ ทั้งที่ไม่รู้ว่าโลกอุดรนั้นอยู่ที่ไหน, อยู่ที่ไหนก็ยังไม่รู้, แต่ปากก็พูดได้ แล้วก็อยากจะพูด ก็อยากจะตั้งตัวเองให้เป็นผู้อยู่ในโลกอุดร ซึ่งที่แท้มันอยู่เหนือโลก แต่ตัวอยู่นั้นอยู่ใต้โลก แล้วก็พูดว่าอยู่เหนือโลก, ดู ๆ ก็น่าสงสาร.

และมักจะถือกันทั่วไปว่า โลกอุดรนี้จะต้องไปถึงต่อเมื่อตายแล้ว, แล้วบางคนก็ไปไกลถึงกับว่า ต้องตายแล้วอีกหลายชาติ หลายหมื่นชาติแสนชาติ จึงจะไปถึงโลกอุดร. แต่ถ้าว่าใครพูดว่าถึงได้ทีนี้และเดี๋ยวนี้ เขาก็จะไม่เชื่อ, ไม่เชื่ออย่างเดียวไม่พอ จะหาเอาว่าบ้าเสียด้วยก็ได้, หรืออย่างดีก็จะหาว่าหลอกลวง เอามาพูดหลอกลวงว่า โลกอุดรอยู่ได้ทีนี้และเดี๋ยวนี้; เหมือนกับพูดกันอย่างมากมายแล้วในการบรรยายตอนก่อนของเรื่องนี้ ว่าเมื่อใดจิตอยู่เหนืออำนาจของเวทนา อยู่เหนือผัสสะ ก็เรียกว่าจิตนั้นเป็นโลกอุดร, จิตอยู่ใต้อำนาจผัสสะ อยู่ใต้อำนาจเวทนา ก็เรียกว่าจิตไม่เป็นโลกอุดร เป็นจิตโลภกิเลสจมอยู่ในโลก ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว ทีนี้และเดี๋ยวนี้, ถ้าว่าเรามีจิตอยู่เหนืออำนาจของสิ่งที่จะท่วมทับจิตทั้งหลายแล้ว ก็เรียกว่าอยู่เหนือโลก.

เดี๋ยวนี้ก็ยังไม่ไกลกันถึงว่า เลิกพูดเรื่องนี้กันที เรื่องโลกอุดรนี้ไม่มีประโยชน์อะไร อย่าเอามาพูดให้เสียเวลา, ไม่มีประโยชน์อะไร. นี่เป็นความเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวง ให้ธรรมะ

อันสูงสุด ในระดับสูงสุดนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์อะไร โดยเขาตีความว่า มันไม่มีประโยชน์อะไรในยุคปัจจุบัน ไม่อาจจะใช้ให้เป็นประโยชน์อะไรในยุคปัจจุบัน.

แต่ขอให้มองดูให้เห็นจริงว่า เพราะไม่รู้จักรังหัวเสียเลย, จมอยู่ใต้โลกตลอดไปนั่นแหละ, โลกนี้มันจึงมีสภาพอย่างนี้ จมอยู่ในความเห็นผิด ทำผิด จนเป็นทุกข์กันทั้งโลก, หรือว่าจิตมันต่ำ มุดอยู่แต่ในที่ต่ำอย่างนั้น มันจึงเกิดปัญญาขึ้นมา ในหมู่คนทุกชั้นทุกชนิด : เป็นราชภรรณีโก่ง, เป็นข้าราชการโก่ง, เป็นพ่อค้าโก่ง, เป็นอะไร ๆ มันก็โก่ง ต่อให้เป็นเทวดา มันก็โก่ง ถ้ามันมุดหัวอยู่ใต้กิเลส. ถ้ามันเงยหัวออกมาได้จากกิเลส มันก็ไม่โก่ง แม้ในปัจจุบันนี้, แล้วทำไมจึงพูดว่าไม่มีประโยชน์อะไรในปัจจุบันนี้.

ในปัจจุบันนี้ มีแต่คนที่มุดหัวเข้าไปอยู่ใต้อำนาจของกิเลส อารมณ์ของกิเลส หรือที่เรียกว่าโลกนั่นแหละ จึงเต็มไปด้วยอาชญากรรม, เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์ ไม่มีความสุข. ถ้ามีการกระทำชนิดที่ว่า จิตใจมันสูงพอสมควร สัมกับคำว่ามนุษย์ มนุษย์แปลว่ามีใจสูง จิตใจพอสมควร สัมกับคำว่ามนุษย์แล้ว มันก็ไม่มุดไปอยู่ใต้อำนาจของกิเลส. โลกนี้มันก็ดี มันก็งดงาม มันก็น่าอยู่ เพราะมีแต่คนที่จมอยู่ในกิเลส หรือภายใต้กิเลส โลกนี้จึงไม่น่าอยู่.

ถึงเวลาแล้วที่ว่า เราควรจะมีควมสว่าง มีฟ้าสว่าง เป็นควมสว่างในเรื่องของโลกุตตรสุข กันเสียพอให้สมควร.

โดยทั่วไป โลกุตตรธรรม ท่านหมายถึง มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ รวมกันเป็น ๙; มรรค ๔ ก็คือโสดาปัตติมรรค สกิทาคามีมรรค อนาคามีมรรค อรหัตตมรรค, ครั้นมรรคนั้น ทำหน้าที่แล้ว ก็เกิดเป็นผล : ผล ๔ คือโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผล, มีผลอย่างนี้แล้ว ก็มีความสงบ เย็นเป็นนิพพาน. มรรคชั้นใดก็มีนิพพานตามสมควรแก่มรรค ชั้นนั้น เพราะว่าแม้แต่มรรคแรก เช่นพระโสดาบัน ก็มีความเย็น ซึ่งหมดความร้อน, เย็นเพราะไม่ร้อนไปตามอำนาจของกิเลส ตามสมควรแก่มรรคในชั้นนั้น.

ฉะนั้น เมื่อมรรคทำหน้าที่ตัดกิเลส มีผลเป็นความหมด กิเลสแล้ว ก็เกิดความเย็นเป็นนิพพาน มันจะมีประโยชน์ หรือไม่มีประโยชน์ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑, นี้จะมีประโยชน์ หรือไม่มีประโยชน์. เดียวนี้โลกนี้มันมากไปด้วยเหี้ยของกิเลส ที่ทำให้คนอยู่ในโลกนี้ตกหลุมของกิเลส; เพราะว่าเหี้ยของ กิเลสมันมากเกินไป มันก็ควรรู้เรื่องโลกุตตรธรรมกันเสียบ้าง.

โลกุตตระ อยู่เหนือโลก เหนืออำนาจของอารมณ์ เหนือ อำนาจของเวทนา เหนืออำนาจของอายตนะ, นั่นแหละ โลกุตตระนั้นจะต้องป้องกันทุกข์โทษ ทั้งทางกายและทางจิต, ป้องกันทุกข์ไม่ให้เกิดขึ้น, กระทั่งว่าป้องกันโรคไม่ให้เกิดขึ้น โรคหลายชนิดทางกายมีมูลมาจากความไม่ปรกติในทางจิต ถ้ามีความปรกติทางจิตแล้ว โรคทางกายหลายชนิดไม่อาจจะ เกิดขึ้น; เราจึงถือว่ามันป้องกันแม้แต่โรคทางกาย. โลกุตตระ-

ธรรมนั้น ป้องกันแม้แต่ว่าโรคในทางกายไม่ให้เกิดขึ้น; ส่วนโรคทางจิตวิญญาณนั้นไม่ต้องพูดถึง. ดังนั้น โลกุตตรธรรมจึงเป็นสิ่งที่ต้องมีกันในทุกวันนี้ และเดี๋ยวนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยความรบกวนของกิเลส หรือว่าเหยื่อของกิเลส.

เรารู้จักคำว่า โลก ๆ นี้กันให้ดีสักหน่อย ภาษาธรรมดาโลกก็คือแผ่นดินนี้, เป็นภาษาพูดของคนธรรมดาสบายทั่วไป. คำว่าโลกก็คือแผ่นดินนี้; แต่ถ้าภาษาธรรมะนั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า อารมณ์หรืออายตนะภายนอกนั้นแหละคือโลก, ตามที่มันมาปรากฏแก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเราอย่างไร; มันจึงต้องมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วย แล้วมีอารมณ์มากกระทบ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ด้วยมากกระทบกันเข้าแล้วจึงจะเป็นโลก. ถ้าไม่มีการกระทบ ไม่มีความรู้สึกแห่งการกระทบแล้ว โลกนี้มันไม่มี. นี่ฟังดูให้ดีว่าเมื่อไรตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา ไม่มีอะไรมากกระทบให้เกิดความรู้สึกอย่างไรแล้ว มันก็เท่ากับว่าโลกนี้ไม่มี. แม้คนจะพูดกันว่า โลกนี้มีอยู่ มีอยู่อย่างนี้; แต่ถ้ามันไม่เกิดเป็นอารมณ์มากกระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้ว พุทธบริษัทไม่เรียกว่ามี ไม่เรียกว่ามีโลก, มันมีแต่เมื่อมันมากกระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของคนเรา.

ดังนั้น จึงมีคำพูดว่า โลกเกิด โลกดับ ซึ่งคนโง่ฟังไม่ถูก แล้วก็เชื่อว่าโลกมันจะเกิดได้อย่างไร; เพราะเราเห็นอยู่ตลอดเวลา, มันมันพูดกันในภาษาคนโง่. ถ้าพูดกันไปในภาษาคนรู้

เขาก็เรียกว่าโลกมันเกิด พอมีการกระทบทางอายตนะรู้สึกว่าเป็น
อย่างไรแล้ว ก็เรียกว่าโลกมันเกิด. ครั้นหมดเรื่อง ของมันแล้ว
มันก็ดับไป ไม่มีความรู้สึกอย่างนั้นอีก ก็เรียกว่าโลกมันดับไป,
จนกว่ามันจะมีอารมณ์อื่นมากระทบอีก เกิดอีก จึงจะมีโลก
เกิดขึ้นมาอีก. ฉะนั้น โลกเกิด-ดับ ๆ อยู่อย่างรุนแรงรวดเร็วยิ่ง
กว่าสิ่งใด.

ขอให้ดูให้ดี ๆ จะเข้าใจว่าโลกนี้มันเกิด-ดับ ๆ อย่างนี้;
เพราะมันเป็นสังขารชนิดหนึ่งเท่านั้น มีเหตุปัจจัยเข้ามาเกี่ยว
ข้อง บังคับผลักดัน มันก็เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย, มันจึงมีการ
เกิด-ดับ จึงเรียกว่าอายตนะ ๖ นั้นแหละคือโลก.

ดูให้ดีว่า อายตนะ ๖ จะมีแต่ส่วนเดียวไม่ได้ มันต้องมีอะไร
มากระทบตามคู่ของมันมันจึงจะมี; ถ้าไม่มีอายตนะภายนอก
อายตนะภายในก็มีค่าเท่ากับไม่มี, ถ้าไม่มีอายตนะภายใน
อายตนะภายนอกก็ไม่อาจจะมีความหมาย ก็เท่ากับไม่มี,
ถ้าอายตนะมี ก็หมายความว่ามันมีทั้งคู่ คือทั้งภายในและ
ภายนอก, แล้วมีการถึงกันด้วย จึงเรียกว่า อายตนะมันมี ก็เรียก
ว่าโลก. สิ่งใดในโลก ที่มีอยู่ในโลก ถ้าไม่ได้ผ่านทางอายตนะ
มนุษย์ก็ไม่รู้ดำเนิน ไม่รู้สึก มันก็เท่ากับไม่มี; ดังนั้นจึงมาชี้
ตัวโลกนี้กันเสียที่อายตนะนั่นเอง. พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสไว้
อย่างนั้น ว่าโลกคืออายตนะ ๖.

ที่นี้ที่ท่านตรัสละเอียดลงไปกว่านั้น แล้วก็ว่า *ความทุกข์
นั้นแหละคือโลก* เพราะว่าโลกนี้มันไม่มีอะไร นอกจากความทุกข์

หรือความน่าเกลียดที่มันเป็นโลก. ความทุกข์ คำว่า ทุกข์ ๆ นี้แปลว่าทรมานก็ได้, แปลว่า น่าเกลียด ก็ได้; อากา^รที่ทรมานก็เห็นได้อยู่ ไม่ว่าสิ่งใดที่เป็นสังขาร มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อากา^รของมันก็ราวกับว่าทรมานเพื่อความเป็นอย่างนั้น; แม้อยู่เฉย ๆ ก็ทรมาน เพื่อความเป็นอย่างนั้น. ชีวิตนี้แม้ไม่มีเรื่องราวอะไร มันก็เป็นความทรมานเพื่อจะทรงตัวอยู่ ก็เรียกว่าความทุกข์; ฉะนั้นโลกแล้วไม่มีอะไรนอกจากความทุกข์ ในระดับสูงท่านจึงชี้ว่า ความทุกข์นั่นแหละคือโลก.

ในพระบาลีมีกล่าว อย่างนี้ ว่าโลก ว่าเหตุให้เกิดโลก ว่าความดับสนิทของโลก ว่าทางถึงความดับสนิทของโลกนั้น, ทั้ง ๔ อย่างมีอยู่ในร่างกาย ที่ยาวประมาณสักวาหนึ่งเท่านั้น มีสติปัญญาและใจด้วย คือยังเป็น ๆ ยังไม่ใช่ตาย, ไม่ใช่ตายแล้ว. ถ้าตายแล้วไม่มีโลก หรือไม่มีทุกอย่างนี้ในร่างกายที่ตายแล้ว; แต่ในร่างกายที่เป็น ๆ นี้ มันมีโลก มีเหตุให้เกิดโลก คือกิเลสตัณหา, มีความดับแห่งโลก คือความดับแห่งกิเลสตัณหา, มีทางให้ถึงความดับแห่งโลก คือการประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อดับกิเลสตัณหา. ทั้งหมดนี้คนตายแล้วทำไม่ได้ พระพุทธเจ้าท่าน จึงตรัสว่า มันมีอยู่แต่ในร่างกายที่ยังมีสติปัญญาและใจ คือยังเป็น ๆ แล้วก็วัดกันว่า แม้วาสักวาเดียวเท่านั้นแหละ. แต่มันบรรจุโลกทั้งหมดไว้ด้วย, เหตุให้เกิดโลก ทั้งหมดไว้ด้วย, ความดับโลกทั้งหมดไว้ด้วย, ทางปฏิบัติให้ถึงความดับโลกทั้งหมดไว้ด้วย. นี่ความน่าอัศจรรย์ของร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งเท่านั้น

ซึ่งคนโง่ไม่รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์; แต่กลับไปใช้ในทางที่เพิ่มโลก หรือเพิ่มความทุกข์ให้มันมากขึ้น คือใช้ร่างกายนี้เพื่อทำหน้าที่ของกิเลสไปเสีย.

นี่ถ้ามีฟ้าสว่างทางโลกุตตระ ก็รู้หนทางที่จะอยู่เหนือโลก, จะขจัดปัญหาทุกอย่างทุกประการที่เกี่ยวกับโลก. การประพตติที่ถูกต้อง ที่เราเรียกกันว่าประพตติธรรมนี้ จะเป็นหนทางให้ถึงความดับแห่งโลก, ไม่มีความทุกข์ ไม่มีปัญหา เพราะมันมีอยู่ในร่างกายนี้ ก็หมายความว่าให้ใช้ร่างกายนี้ ให้เป็นประโยชน์เช่นนั้น คือการประพตติพรหมจรรย์ ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา. ฟ้าสว่างทางโลกุตตระก็หมายความว่า รู้จักนำเอาความรู้เรื่องโลกุตตระมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อว่าจะได้อยู่เหนืออำนาจบีบคั้นของโลก โดยประการทั้งปวง.

นี่พุทธบริษัท จะเป็นพุทธบริษัทสมชื่อ ก็ต่อเมื่ออยู่เหนือโลกตามสมควร. พุทธบริษัทที่มุดหัวอยู่ใต้โลกนั้น ไม่มีความเป็นพุทธบริษัท มีแต่ว่าตามทะเบียน ตามชื่อ ตามที่เกิดมาจากพ่อแม่ที่เป็นพุทธบริษัทต่อ ๆ กันมา, หามีความเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงไม่. ขอให้ใคร่ครวญดูให้ดี ๆ เพื่อให้เกิดฟ้าสว่างในทางนี้.

ความสุข คือ ความทุกข์ ?^๓

ปัญหาข้อที่ ๑ – เหตุใดประเทศไทย จึงไม่มีความเจริญในด้านวัตถุเทียบเท่าประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกจะเป็นเพราะเหตุว่า พุทธศาสนาสอนให้คนไทยถือสันโดษใช่หรือไม่ ?

ตอบ – ญี่ปุ่นก็เป็นประเทศที่นับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดประเทศหนึ่งด้วยเหมือนกัน แต่ก็มีมีความเจริญถึงขนาดที่นับได้ว่าเป็นประเทศมหาอำนาจได้ประเทศหนึ่งเหมือนกัน. พุทธศาสนาไม่ได้สอนแต่เรื่องสันโดษเพียงอย่างเดียว เราจะต้องพิจารณาถึงธรรมะข้ออื่น ๆ ด้วย; คนส่วนมากยังเข้าใจผิด ๆ ในเรื่องความหมายของคำว่า “สันโดษ”. **สันโดษ คือ ความพอใจในสิ่งที่ทำอยู่ มีอยู่ เป็นอยู่.** คนเราที่มีชีวิตอยู่ได้อย่างปกติ ไม่เป็นบ้าไป ก็เพราะมีสันโดษ; ถ้าไม่มีความพอใจบ้าง ก็จะมีรู้สึกกลุ่มอยู่ตลอดเวลา ในที่สุดก็จะกลายเป็นโรคเส้นประสาท.

^๓ ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑,

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส ลำดับที่ ๓๖ บนแถบพื้นสีน้ำเงิน,

เรื่องที่ ๑๖ ตอบปัญหาแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กลุ่มพุทธศาสตร์

และประเพณี ส.จ.ม. ที่วัดปทุมคงคา ครั้งที่ ๑, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๐๓,

หน้า ๔๗๘-๔๘๔.

ยกตัวอย่างเรื่องสันโดษ เช่น การปลูกต้นไม้ เมื่อปลูกเสร็จ เราก็จะเกิดความพอใจ แม้ยังไม่ออกดอกออกผลให้เราได้ชื่นชมทันทีก็ตาม. ถ้าเราไม่จำเป็นต้องหยุดพอใจอยู่เพียงแค่นั้น เราต้องการให้มีดอกมีผล เราก็ทำต่อไปได้ คือ ใส่ปุ๋ย รดน้ำ พรวนดิน เพื่อให้ต้นไม้ที่เจริญเติบโตไปอีก. และเราก็พอใจมันได้ทุก ๆ ระยะเวลาจนถึงที่สุด.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “*สนฺตุฎฺฐี ปรมํ ธนํ ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง*” คือ เป็นทรัพย์ทางใจ. เมื่อมีความสันโดษก็รู้สึก ว่าตัวของเราร่ำรวยอยู่เสมอไม่จนเลย. แม้ในการกวาดบ้าน เราก็มีความสุขใจได้แม้ในขณะที่กวาด เมื่อกวาดเสร็จแล้วก็ยังรู้สึกพอใจและสบายใจ. แต่ถ้าไม่พอใจที่ต้องกวาดเพราะถูกบังคับ หรืออะไร ๆ ก็ตาม เมื่อกวาดเสร็จไปแล้ว ก็ไม่เกิดความสุขอยู่นั่นเอง. ความอึดใจชนิดนี้เป็นรากฐานของสมาธิ ซึ่งสมาธิเป็นรากฐานให้เกิดปัญญา คิดทำสิ่งต่าง ๆ ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นเป็นเครื่องหลอเลี้ยยความหวัง.

สันโดษไม่ใช่ความพอใจในการที่ไม่ต้องทำอะไร; แต่เรื่อง การที่คนเราจะหยุดอยู่เฉย ๆ โดยไม่ทำอะไรนั้น ไม่ใช่เรื่องที่ต้องไปกังวลถึง เพราะคนเราย่อมมีกิเลสกันอยู่ทั้งนั้น จึงย่อมอยากจะทำอะไร ๆ อยู่เสมอไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง, บางทีจะอยากมากเกินไปเสียอีก. สันโดษจะเป็นเครื่องทำให้มีความสุขดีขึ้น สันโดษต้องให้มีอยู่ภายใต้การควบคุมของสติปัญญา. ในการทำงานสิ่งใด คนนั้นจะต้องอึดใจในการกระทำของตน และ

ผลของมัน แม้ว่าคนอื่นจะไม่เห็นด้วยก็ตาม; แต่ถ้าเห็นว่าเป็นผลงานนั้นยังไม่เป็นที่เพียงพอก็ทำต่อไปอีก; จะพอเมื่อไรอยู่ที่ผู้ทำ. พระพุทธเจ้าไม่ได้วางธรรมะข้อนี้ไว้เพื่อให้คนทำอะไรน้อยที่สุด เพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่เท่านั้น; แต่เพื่อเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงน้ำใจให้อิ่มเอิบ, ให้เกิดความคิดที่จะทำสิ่งอื่น ๆ ต่อไป, และทุก ๆ ชั้นของการกระทำ.

ปัญหาข้อที่ ๒ – ความสุข คือ ความทุกข์เร้นลับนั้น มีความหมายลึกซึ้งเพียงใด ?

ตอบ – อันความเจ็บปวดทรมานนั้น คือ ความทุกข์ที่เปิดเผยอย่างเต็มที่แล้ว. แต่ความสุขก็เป็นความทุกข์ด้วย ซึ่งยังไม่ได้แสดงตัวของมันออกมาให้เห็น, และอาจจะทำอันตรายให้ภายหลัง ยิ่งกว่าความทุกข์ที่เปิดเผยเสียอีก. ถ้าเรามีความเดือดเนื้อร้อนใจ เป็นความทุกข์ที่เปิดเผยแล้วไม่น่ากลัวอะไร; แต่ความสุขที่เกิดจากการบริโภคเบญจกามคุณ ซึ่งทุกคนคิดว่าเป็นความสุข แท้จริงมีความทุกข์แฝงเร้นอยู่. จิตที่สงบแล้วไม่วุ่นวายกระหืดกระหอบ จึงจะนับว่าเป็นความสุขอย่างแท้จริง. พุทธศาสนาสอนใจในเรื่องความทุกข์ที่ละเอียดทางใจ มากกว่าความทุกข์ทางกายที่เห็น ๆ กันอยู่. พระองค์ได้ตรัสว่า สังขารหรือสิ่งปรุงแต่งเป็นทุกข์ทั้งนั้น.

คำว่า ทุกข์ แยกออกเป็นให้เห็นดังนี้ : ทุ แปลว่า นำเกลียด, ข แปลว่า มองเห็น, ทุกข์ ก็คือ สิ่งที่มีมองเห็น

น่าเกลียด น้อย่างหนึ่ง. หรืออีกอย่างหนึ่ง : ทุ แปลว่า ยาก, ขม แปลว่า ทน. ซึ่งคู่กับคำว่า : สุก แปลว่า ง่าย, ขม แปลว่า ทน, แปลรวมได้ว่า ทนยาก และทนง่ายซึ่งในที่สุดต่างก็เป็นสิ่งที่มองแล้วน่าเกลียด เพราะเป็นมาयाด้วยกันทั้งนั้น.

ชีวิตคือสิ่งที่ต้องทนอยู่ ต้องกิน ต้องถ่าย ต้องอาบ ต้องนอน แม้ขณะที่บริโภคสุข ก็เป็นสภาพที่ต้องทน; แต่คนมองไม่เห็นเมื่อใดที่จิตว่างจากตัวตนจากทุกข์และสุขนั้นแหละ ก็ไม่ต้องทนอีกต่อไป.

ปัญหาข้อที่ ๓ – ถ้าหากจิตว่างก็หมายความว่า ไม่มี ความทะเยอทะยานในสิ่งใดอีกเลยใช่หรือไม่ ?

ตอบ – ชีวิตที่ดำเนินอยู่เพราะกิเลสตัณหาก็ได้ เพราะสติปัญญาก็ได้ ทั้งสองอย่างนี้ล้วนแต่สามารถก่อให้เกิด ambition. ambition หรือความมุ่งมั่นที่จะทำ. การทำนั้นไม่จำเป็นต้องเกิดจากกิเลสตัณหาอย่างเดียว เกิดจากสติปัญญาก็ได้; แต่ส่วนมากก็มักเกิดเพราะกิเลสตัณหา. ambition ที่เกิดเพราะสติปัญญานั้นมีความละเอียดลึกซึ้ง : ไม่ทำให้คนเกียจคร้าน ทำให้คนรู้จักทำในสิ่งที่ควรทำ จิตใจสามารถควบคุมอยู่ได้. ambition ที่เกิดจากกิเลสตัณหา จิตใจไม่อาจควบคุมอยู่ได้ ทรมานผู้นั้นให้เกิดทุกข์, มีความร้อนรนรุนแรง เป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา. เราจึงมองทุกสิ่งให้เห็นว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือเกิด. ที่นี้เมื่อคนมีหน้าที่ที่จะต้องทำจำเป็นต้องใช้กำลังงานที่มีอยู่อย่าง

หลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็ต้องทำ; แต่ทว่า เมื่อจะทำก็ให้ทำด้วยปัญญา; อย่าทำด้วยกิเลสตัณหา ambition ที่มีสติปัญญาเป็นรากฐาน ก็คือสัมมาทิฏฐินั่นเอง.

ปัญหาข้อที่ ๔ – ความหมายของคำว่า “ทุกข์” โดยเฉพาะหมายความว่าอย่างไร ?

ตอบ – ความหมายของคำว่า “ทุกข์” แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ :

๑. **ทุกข์ที่ทนยาก** หมายถึงความเจ็บปวดที่สัตว์โลกไม่พึงปรารถนา.

๒. **ทุกข์ที่มองเห็นว่าน่าเกลียด** หมายถึงสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์อยู่เสมอหน้ากันหมด.

ทุกข์เกิดเพราะตัณหา หรือความอยาก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ประการ :

๑. **อยากได้สิ่งที่ตนรักและพอใจ** อันได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่น่าพอใจ ซึ่งจัดเป็นเรื่องวัตถุ นี้เรียก **กามตัณหา**.

๒. **อยากเป็น** เช่น อยากเป็นผู้ชนะ อยากมีชื่อเสียงเด่น เป็นต้น ซึ่งจัดเป็น **ภวตัณหา**.

๓. **อยากไม่ให้เป็น** เช่น รู้สึกเหยียดสิ่งที่คล้ายงู ก็สะดุ้งตกใจ เพราะกลัวงูกัด กลัวตนเองจะตาย เกิดไม่อยากจะตาย หรือจำเลยไม่อยากจะให้มีคำพิพากษาออกมาว่าตนเป็นผู้ผิด เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า **วิภวตัณหา**.

ดังนั้นจะทำอะไร ต้องทำด้วยสัมมาทิฏฐิ คือ สติปัญญา กำกับอยู่เสมอ. อย่าทำด้วยความอยาก ๓ ประการนั้น. ถ้าสามารถดับความอยากได้ จะไม่เป็นทุกข์; แต่ถ้าไม่สามารถจะดับได้ในทันที ก็คงใช้ความพยายามข่มให้หายไปทีละน้อย.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสประโยคที่น่าสนใจว่า : “ถ้าภิกษุเหล่า นั้นพึงเป็นอยู่โดยชอบไซ้ร้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์เลย”. ในทางการศึกษาก็เช่นเดียวกัน เด็กที่เรียนหนังสือด้วยกิเลส ตัณหา คือหวังมากเกินไปที่จะให้ได้คะแนนสูงที่สุดในชั้น; ผลก็คือจะต้องป่วยตาย หรือไม่ก็กลายเป็นบ้าไปเลย. เพราะฉะนั้นก็ต้องรู้จักความพอดี ต้องรู้จักกิน นอน เรียน บริหาร ร่างกายและจิตใจให้แข็งแรงให้มีความพอดีกัน.

ปัญหาข้อที่ ๕ – เราจะรู้ได้อย่างไรว่าคนตายแล้วเกิดใหม่อีก ?

ตอบ – การตั้งปัญหาอย่างนี้ ไม่ใช่ปัญหาของพุทธบริษัท. พุทธศาสนาพูดถึงแต่เรื่องทุกข์ และเรื่องความดับทุกข์เท่านั้น. ในครั้งพุทธกาลได้มีภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธเจ้าด้วยปัญหาอย่างนี้ ท่านได้ตรัสตอบว่า : –

“ปุพฺเพ จาหํ ภิกฺขเว เอตริหิ จ

ทฺทฺชญฺเจว ปญฺญาเปมิ ทฺทฺชสฺส จ นิโรธํ”

– ภิกษุทั้งหลาย แต่ก่อนนี้ก็ดี เดียวนี้ก็ดี ตถาคต บัญญัติแต่เรื่องทุกข์ และความดับไปไม่เหลือแห่งทุกข์ เท่านั้น.

ทำไมพระพุทธเจ้าไม่ตรัสถึงเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ ? หรือเกิดอย่างไร ? ก็เพราะไม่ใช่เงื่อนไขต้นของความดับทุกข์ ที่เรียกว่า อาทิพรหมจรรย์. ถ้าเริ่มต้นด้วยเรื่องตั้งปัญหาเช่นนั้น ก็จะดึงไปสู่สิ่งที่ไม่อาจรู้ได้ ซึ่งเสียเวลาเปล่า. เรื่องความดับทุกข์ เป็นเรื่องที่จำเป็นกว่า ต่วนกว่า ซึ่งควรจะต้องมาพูดกันก่อน นั่นก็คือเรื่องอริยสัจ ๔.

เมื่อได้ศึกษาเรื่องทุกข์ให้ลึกซึ้งแล้ว ก็จะไปถึงว่าไม่มีคน คือเป็นอนัตตา มีแต่เพียงขันธ์ ธาตุ อายตนะ, ซึ่งเป็นเพียงธรรมชาติที่เลื่อนไหลอันหนึ่งเท่านั้น. เมื่อไม่มีคนก็ไม่ตาย ไม่มีเกิด.

ปัญหาข้อที่ ๖ – ถ้าถึงความเป็น อนัตตา แล้ว ก็จะไม่พบเหตุหญิงเพศชายใช่หรือไม่ ?

ตอบ – ถ้าได้ศึกษากันอย่างละเอียดทางชีววิทยา ก็จะรู้ว่าเมื่อชีวิตอยู่ในยุคที่ยังเป็นแคสส์ตัวเซลล์เดียว ในขณะที่นั้นไม่มีเพศหญิงเพศชาย. ชีวิตเป็นธรรมชาติไหลเวียนอันหนึ่ง ซึ่งมีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ ในยุคหลังจึงได้มาแยกเป็นเพศหญิงเพศชาย. ชีวิตนี้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงเรื่อย ไม่ใช่ของตายตัว. จงดูพืชเป็นตัวอย่าง : แม้แต่พืชก็มีความประสงค์ มีความพยายามที่จะสืบพันธุ์, เพราะฉะนั้นเมื่อมาถึงคนก็เป็นความต้องการที่จะละเอียดซับซ้อนยิ่งขึ้น. ในพืชเกษรตัวผู้และเกษรตัวเมียที่อยู่กันคนละต้นก็ยังประสงค์ที่จะผสมกัน เพื่อการ

สืบทพันธุ์. เป็นกฎของธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ว่า : เมื่อรู้ว่าตัวจะต้องตาย ก็พยายามสืบทพันธุ์ให้เหลือไว้; เพราะถ้าไม่สืบทพันธุ์ก็หมดอยู่เพียงแค่นั้น. ความโกรธ เกลียด ชอบ รัก เหล่านี้ล้วนเป็นธรรมชาติที่มีขึ้นได้ในชีวิต แม้จะไม่มีตัวตน; ต้นไม้ต้นใดที่ไม่ออกผลถ้าธรรมชาติเฝ้าดูแล้วปรากฏว่ามีผลออกดอกบ้างเหมือนกัน : เช่นลำไยที่ปลูกในภาคใต้ไม่ออกผลเลย แต่พอเอาไปเผาโคนจนเกือบจะตาย จะแลเห็นออกผลมาบ้างแล้วก็ตาย. นี้แสดงว่ามันมีความต้องการจะให้พันธุ์เหลืออยู่ จึงได้มีผลออกมาบ้าง. เพศและการสืบทพันธุ์จึงเป็นเพียงมายา และเป็นอนัตตา ถ้าเห็นจริงแล้วจะเฉยได้.

ปัญหาข้อที่ ๗ – การที่ชาวธิเบตนับถือดาไล ลามะ อย่างที่ได้นับถืออยู่ปัจจุบันนี้เป็นการถืออึดตาหรือเปล่า ?

ตอบ – ถ้าเขาถือว่าดาไล ลามะ เป็นศาสดาของศาสนา หรือเป็นพระเจ้าแผ่นดินของประเทศ ก็เป็นเรื่องศาสนาและการเมือง แต่ถ้าถือว่าเป็นดาไล ลามะองค์ก่อน ๆ กลับมาเกิดอีกเสมอไป ไม่เปลี่ยนแปลง ก็หมายความว่าเขาถืออย่างอึดตา.

สังัจจธรรมทางโลก หรือ ทางธรรม สิ่งไหนยิ่งใหญ่กว่ากัน ?^๔

ปัญหาข้อที่ ๑ - สิ่งที่เป็นสังัจจะทั้งทางโลก และทางธรรม สองอย่างนั้นเป็นอย่างไร ? อันไหนยิ่งใหญ่กว่ากัน ? เช่นที่เรียกว่าอะไรเป็นความต้องการอันแท้จริงของโลกในทางวัตถุ เป็นงานของมนุษยชาติ เป็นความเจริญของมนุษยชาติ หรืออะไร ? สังัจจธรรมทางโลกกับสังัจจธรรมทางธรรมนั้นอันไหนยิ่งใหญ่กว่ากัน ?

ตอบ - ในเมื่อซักถามจนตกลงกันแล้วว่า สิ่งที่ยอมรับกันว่าเป็นยอดปรารถนาของชาวโลกนั้น ก็คือความสุขของโลก, หรือความสุขของมนุษย์ในโลก. สำหรับวิทยาศาสตร์นั้นค้นคว้าไปในทางหาความรู้จากวัตถุตามสภาพเป็นจริง หรือเป็นศาสตร์ทางวัตถุ; มีการเจริญขึ้นเรื่อย ๆ. ความรู้นี้มากขึ้น มากขึ้น และเป็นจริงอยู่ชั่วขณะหนึ่ง นับว่าไม่เป็นที่ยุติของความรู้ คือยังมีสิ่งที่ไม่รู้อีกมาก. วิทยาศาสตร์ก็เป็นการค้นคว้าหาสิ่งที่เป็นจริง

^๔ ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑,

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส ลำดับที่ ๓๖ บนแถบพื้นสีน้ำเงิน,

เรื่องที่ ๑๖ ตอบปัญหาแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กลุ่มพุทธศาสตร์

และประเพณี ส.จ.ม. ที่วัดปทุมคงคา ครั้งที่ ๒, เดือนธันวาคม ๒๕๐๓,

หน้า ๔๘๕-๔๙๐.

สูงขึ้นไป ๆ เรื่อย ๆ. ทั้งนี้เพื่ออะไร ผู้ถามยอมไปคิดเอาเองได้.

สำหรับเรื่องดับความทุกข์นี้ ทุกศาสนาส่วนมากตั้งแต่ก่อนพุทธกาลแล้วเสนอวิธีการดับทุกข์ มีการโฆษณาความดับแห่งทุกข์โดยเรียกกันอย่างภาคภูมิใจที่สุดว่านิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางสูงสุดที่มนุษย์พึงจะได้รับ. ความจริง การตั้งไม่เหลือแห่งทุกข์ทั้งปวงนั้นเป็นประโยชน์อย่างสูง : มันหมายถึงทั้งงานเพื่อสังคมมนุษย์ชาติและตนเองอย่างแท้จริง ซึ่งนับว่าเป็นยอดสุดของงาน. ตอนนี้อยอมรับกันว่ามนุษย์ทุกคนต้องการความสุขและความสุขนั้นจำเป็นต่อชีวิตอย่างหนึ่งจะขาดเสียมิได้.

ปัญหาข้อที่ ๒ - ความสุขคืออะไร มีการให้คำจำกัดความอย่างโลก ๆ ของคำว่าความสุขเป็น ๒ อย่างคือ pleasure และ peace. ความสุขคือความพอใจในชีวิตในโลกทั้งทางกายและทางใจ เป็น pleasure หรือ peace. ไม่มีคำว่า happiness ส่วนมากคงจะชอบความร่าเริงมากกว่าสันติ peace อันหมายถึงสันติภาพของโลก. ส่วนความร่าเริง pleasure นั้นหมายถึงของส่วนบุคคลหรือ individual.

ตอบ - ความจริงนั้นสองอย่างนี้เป็นอันเดียวกัน เมื่อเป็นความสุขในขั้นสุดทำยจริง ๆ แล้วเป็นอันเดียวกัน. ความสุขบนโลกตามความต้องการของมนุษย์นั้นส่วนมากเป็นความพอใจในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสซึ่งไม่ใช่ความสุขสุดยอด เพราะเป็นเพียงความพอใจในรสนั้น ๆ ชั่วครู่ชั่วยามและก็ไม่ได้สุข

จริง ๆ; ด้วยเหตุนี้เอง พระพุทธองค์ท่านมองเห็นถึงความทุกข์และความโง่งมของมนุษย์โลกจึงได้มาค้นคว้าและวิจัยการดับทุกข์อันแท้จริงขึ้น.

พระพุทธองค์เป็นนักวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของโลก พระองค์ได้ทดลองค้นคว้าหาความจริงอันสูงสุดบนโลก และมีประโยชน์มหาศาลที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับทุกคน; สิ่ง ๆ นั้น เป็นความสุขที่มนุษย์ธรรมดาไม่เคยพบมาก่อนเลย เพราะมันเป็นยอดของความสุข ไม่ถูกพัวพันหรือรบกวนด้วยความทุกข์ เราเรียกความไม่มีทุกข์นั้นว่า “นิพพาน”. ความจริงเรื่องนี้ นิพพานเป็นของที่คู่มากับชีวิต และชีวิตทุกชีวิตจะต้องพบไม่วันใดก็วันหนึ่งในกาลข้างหน้า; เมื่อนั้นเองสันติภาพที่แท้จริงจะเกิดขึ้นบนโลก และสำหรับส่วนบุคคลก็จะถึงสิ่งซึ่งเป็นที่สัจธรรมอันสูงสุดที่มนุษย์จะได้พบกัน. การเกิดมาเป็นมนุษย์ ถ้าไม่ได้รับได้พบกับสิ่งที่สูงที่ให้ประโยชน์ที่สุด คือ นิพพานหรือความดับสนิทแห่งทุกข์ มนุษย์ผู้นั้นเป็นบุคคลที่น่าสงสารมาก และ น่าเสียดายในโอกาสซึ่งมีได้ยากนักหนา.

ปัญหาข้อที่ ๓ - ความดับสนิทแห่งทุกข์นั้น จะเป็นความสุขจริงหรือ ? ซึ่งมนุษย์ชาวโลกทั้งหลายหวาดกลัวเมื่อตัวเองจะต้องพრაไปเสียจากกิเลสหรือละห่างไปเสียจากความพอใจที่ได้รูป รส กลิ่น เสียง. เรื่องการเกิดการตาย การเวียนว่ายในวัฏฏสงสารนั้นมีจริงหรือ ?

ตอบ – สำหรับเรื่องนี้เรายังเข้าใจผิด เรื่องการเกิดการตาย ผู้เกิด ผู้ตาย; แต่ถ้าบุคคลนั้นรู้เรื่องนิพพานแท้โดยทางหลักวิชาแล้ว เรื่องนี้ไม่เป็นปัญหา.

ชีวิตของมนุษย์ประกอบขึ้นด้วยธาตุ ๖ ธาตุด้วยกัน มารวมกันเข้าพอดีเป็นชีวิต. ธาตุ เหล่านั้นคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ วิญญาณธาตุ และอากาศธาตุ; ธาตุเหล่านี้กำลังเลื่อนไหลไป หรือเกิด ๆ ดับ ๆ ตลอดเวลา ซึ่งจะหาสิ่งที่เป็น “ตัวเรา” “ของเรา” ไม่พบเลย. เกี่ยวกับเรื่องธาตุต่าง ๆ ตรงกับธาตุในวิทยาศาสตร์แต่เรียกชื่อผิดกันไป : เช่น คำว่าธาตุดิน หมายถึงคุณสมบัติแห่งความเป็นของแข็ง, คำว่าธาตุน้ำหมายถึงสิ่งซึ่งเป็นคุณสมบัติของการไหล, ธาตุลมหมายถึงความถึงคุณสมบัติของสิ่งซึ่งเป็นการระเหยลอยตัว, ธาตุไฟหมายถึงอุณหภูมิในหลักวิทยาศาสตร์. ธาตุทั้งสิ้นนี้ตามศัพท์เรียกว่ารูปธรรม ส่วนวิญญาณธาตุนั้น แปลว่าธาตุที่สามารถรับรู้อารมณ์ภายนอกที่เป็นรูปธรรมทั้งหลายเหล่านั้นและตัวมันเอง จัดเป็นนามธรรมซึ่งในวิทยาศาสตร์ไม่มี; และเช่นเดียวกันอากาศธาตุ ในที่นี้หมายถึงที่ว่างไม่มีอะไรเลย ซึ่งเราเรียกว่าที่ว่างนั้นมีอยู่ คือที่ ๆ ซึ่งร่างกายเราแทนที่อยู่เดี๋ยวนี้ เราก็นับไปอีกธาตุหนึ่ง; ในวิทยาศาสตร์เรียก สุญญากาศ vacuum ไม่เรียกว่าเป็นธาตุตามความหมายทางวัตถุ.

ปัญหาข้อที่ ๔ – คำว่านิพพานนั้นมีความหมาย

อย่างไร ไม่เป็นการเหลือวิสัยหรือที่มนุษย์จะเข้าใจ ?

ตอบ – ความดับสนิท หรือ extinction คือนิพพาน เป็นอสังขตธรรม เป็นขั้นที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยอะไร, เป็นสังขตธรรม เป็นสันติภาพทั้งแก่จิตใจมนุษย์และสันติภาพของสังคม. สรุปว่าขอให้เข้าใจพุทธศาสนาในแง่นี้ คือการกระทำให้ความทุกข์หมดไป. การบวชนั้นคือการปฏิบัติให้สะดวกขึ้นเท่านั้นเอง. ทุกศาสนาดังจุดหมายปลายทางไว้เช่นเดียวกัน; แต่มีปัญหาคือว่าของใครจะจริงจางขนาดไหน, มีเหตุผลพยานต่อการพิสูจน์อย่างไร. พุทธศาสนิกชนควรจะเข้าใจเสียก่อนจึงเชื่อ. พระองค์เป็นเพียงผู้ชี้ทางให้เท่านั้น; เรื่องจะไปหรือไม่ไป เชื่อหรือไม่เชื่อเป็นเรื่องของบุคคล ใครจะบังคับไม่ได้.

เกี่ยวกับวัตถุที่มนุษย์หลงเชื่อว่าเป็นจริงว่าจิ้งนั้น บัดนี้นักวิทยาศาสตร์ได้พิสูจน์แล้วว่านั่นประกอบด้วยนิวตรอน อิเล็กตรอน และโปรตรอน คือโฟลบและไฟบวก, และเรารู้ต่อไปอีกว่าวัตถุคือรูปหนึ่งของพลังงานเท่านั้น มันสลายตัว ประมาณหนึ่งพันปีจึงจะกลายเป็นตะกั่ว. ขณะที่มันสลายตัวนั้นให้รังสีหรือพลังงานออกมา เรื่องนี้เป็นไปตามสูตรของไอน์สไตน์ $E=mc^2$, E เป็นพลังงาน มีหน่วยเป็นเออร์ก, m เป็นมวลของสารที่สลายตัว มีหน่วยเป็นกรัม, c เป็นความเร็วของแสง มีค่าเท่ากับ 3×10^{10} เซนติเมตรต่อวินาที,

ดังนั้นชีวิตมนุษย์หรือร่างกายมนุษย์เราเรียกได้ว่าเป็นรูปหนึ่งของพลังงาน เราเป็นวัตถุซึ่งเกิด ๆ ดับ ๆ หรือสลายตัวอยู่ตลอด

เวลา ตามพุทธศาสนาเรียกว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. เรื่องนี้เป็นเรื่องรูปธรรม พระพุทธศาสนาก้าวไกลไปกว่านี้คือถึงเรื่องนามธรรม เรื่องวิญญาณซึ่งเป็นอนัตตาเช่นเดียวกัน.

วิญญาณแปลว่า consciousness เป็นธาตุที่รับรู้อารมณ์ภายนอกได้ ตัวมันเองก็เป็นธาตุที่เกิดดับ ๆ ตลอดเวลา เปลี่ยนแปลงแปรผัน มีประสิทธิภาพเจริญหรือเสื่อมได้ ขึ้นอยู่กับกฎมรรมของจิตหรือปัญญาว่าจะมีขนาดไหน. โอกาสที่จิตใจหรือวิญญาณจะเป็นไปได้สูงสุด คือมีปัญหาเต็มเปี่ยม และจิตใจหรือวิญญาณตกต่ำหรือเสื่อมคือเห็นทุกสิ่งทุกอย่างไม่ตรงตามสภาพที่เป็นจริง หลงรักหลงเกลียดเป็นต้นหา คือจิตที่มีวิชา - ความไม่รู้แจ้งในสภาพที่เป็นจริงของโลกหรือชีวิต.

ปัญหาข้อที่ ๕ - เกี่ยวกับนิกายเซ็น หรือนิกายฉัพพลัน ซึ่งมีอยู่ในเมืองจีนเป็นอย่างไร ?

ตอบ - นิกายนี้กล่าวว่าจิตดั้งเดิมแท้ ๆ นั้นบริสุทธิ์ แต่สิ่งที่ห่อหุ้มคือกิเลสหรือต้นหาหรือวิชชาย่อมนเอาไว้ จิตใจหรือวิญญาณจึงแสดงออกมาในรูปของสิ่งที่ถูกข่มอยู่ตลอดเวลาที่ถูกผูกมัดด้วยวิชา ไม่เป็นตัวของตัวเอง ไม่เป็นอิสระ; จิตใจเสื่อมลง เห็นว่าร่างกายวัตถุนี้เป็นจริงเป็นจัง ยึดถือว่าสิ่งนั้นเป็นของเรา ร่างกายเป็นของเรา, รวมทั้งเข้าใจว่าชีวิตเป็นของเรา ซึ่งหมายสูงมากเกินกว่าที่จะเข้าใจได้ง่าย ๆ.

สำหรับการทำให้ทุกข์หมดไป ขึ้นอยู่ที่จิตใจที่มีปัญญาซึ่ง

จะต้องมีประจำอยู่ตลอดเวลา. ปัญญาแปลว่า การรู้แจ้งในสรรพสิ่งทั้งหลายตามสภาพความเป็นจริงของมัน นั่นคือจิตใจหมอดอวิชชาที่มีสมรรถภาพสูงสุดปราศจากทุกข์ จิตใจเรื่องสัมพันธ์กับรสนิพพาน ไม่ถูกพัวพันร้อยรัด. การทำให้รู้แจ้งในสภาพเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายนั้นเรียกว่า “วิปัสสนา”. เรื่องการทำวิปัสสนามีอยู่มากวิธี; แต่อย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายก็คือการดับทุกข์ได้จริงหรือเปล่า. ความจริงมันก็คือการทำให้มีจิตใจมีปัญหาเต็มเปี่ยม หลุดพ้นจากอำนาจของวัตถุหรือสิ่งแวดล้อม : หมายความว่าบุคคลนั้นดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยปัญญา และไม่มีทุกข์เลย. หลักวิปัสสนาง่าย ๆ ก็คือ ทำตัวเราคือ อดีตตา ของเรา คือ อดีตนียา ให้เป็นอนัตตา; เมื่อนั้นถึงนิพพาน ความทุกข์มีค่าเป็นศูนย์.

นิพพาน เป็นสัจธรรม หรือความจริงที่จะค้ำจุนโลก ทำโลกให้มีสันติภาพที่แท้จริง มนุษย์จะอยู่เย็นเป็นสุข. ความดับทุกข์อย่างสำหรับสังคมนั้นไม่สมบูรณักจะได้อีกเพียงสันติภาพอย่างโลกเท่านั้น. สำหรับปัจเจกชนจะสมบูรณ คือ ไม่มีทุกข์อย่างแท้จริง. เรื่องการทำจิตใจให้เห็นจริงต่อสภาพที่เป็นจริงนี้ เปรียบเหมือนการเปลี่ยนทัศนะให้เห็นงูเป็นงู เห็นปลาเป็นปลา ไม่เห็นกลับกัน, และทั้งสองนั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

เรื่องการเข้าพิธีบวชนั้น ไม่ควรเป็นปัญหาที่ผู้สนใจจะต้องรีบเร่ง. ปัญหาอยู่ที่จิตใจของเราพัวพันอยู่ หลงผิดอยู่ กับ

ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน แล้วก่อให้เกิดทุกข์มากน้อยขนาดไหน
เท่านั้น. เรื่องนี้ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาหรือความรู้ในด้าน
พุทธปรัชญาขนาดไหน เขาต้องรีบทำการเปลี่ยนสิ่งนี้ และเป็น
การบวชไปในตัวเอง.

ปัญหาที่ต้องเผชิญหน้าอยู่ทุกวัน^๕

ปัญหาข้อที่ ๑ – ในเมื่อคนเราทุกคนจะต้องดิ้นรนต่อสู้ เพื่อยังชีพ จะต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นอยู่เพื่อผลประโยชน์ ต่าง ๆ ทำอย่างไรจิตของเราจึงจะว่างได้, ไม่ได้หมายความว่า ถึงขั้นนิพพาน เพียงแต่ปลีกตนให้พ้นอันตรายจากสิ่งที มากกระทบใจเท่านั้น ?

ตอบ – ปัญหาข้อนี้หมายถึงการที่เราจะมีจิตว่าง เพื่อให้ ได้เปรียบในสังคมในการที่จะไม่ให้เขาทำอันตรายได้โดยทาง จิตใจ. นี่มันเรื่องเดียวกันกับที่ได้บรรยายตั้งแต่ครั้งก่อนว่าเราจะ ต้องฝึกฝน ในการที่จะปลดเปลื้องความรู้สึกที่เป็นตัวเราหรือ ของเรา ที่เรียกว่า *อหังการ* หรือ *มมังการ* ให้ออกไปเสียก่อน ได้ ทุกคราวที่เราต้องการ ให้มันเป็นจิตใจว่างจากความยึดถือว่า เป็นตัวกูของกูก่อน. มันไม่อาจจะทำเดี๋ยวนี้ได้ ต้องอาศัย การศึกษาและการฝึกมาตามสมควรในทุก ๆ แห่ง ทุกอิริยาบถ ทุก ๆ เวลามาพอสมควรก่อนแล้ว และพอมาถึงโอกาสที่เราเข้า

๕ ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑,

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส ลำดับที่ ๓๖ บนแถบพื้นสีน้ำเงิน,
เรื่องที่ ๑๖ ตอบปัญหาแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กลุ่มพุทธศาสตร์
และประเพณี ส.จ.ม. ที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๑๔ มกราคม ๒๕๐๔, หน้า ๔๙๑-๕๐๓.

เผชิญหน้ากับปัญหาเหล่านั้นในทางสังคมเราสามารถที่จะมีสติระลึกถึงความรู้ที่แท้จริงที่เราเคยฝึกมาแล้วนี้ได้. หรือว่าถ้าจะเรียกว่า เป็นเคล็ดลับกระถันหัน ก็คือ เราสามารถสำรวจจิตใจเพื่อลึมเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นไปในทางอหังการมมังการนั้นเสียก่อน ให้มีจิตเป็นกลาง ที่เรียกว่าเป็นอิสระจากความโกรธ และความเกลียด หรือความรักก็ตามเสียก่อน. พอมีจิตใจว่างพอสมควรอย่างนี้แล้ว เราก็สามารถจะพูด หรือทำ หรือคิด ในทางที่ผิดได้ยาก จึงไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบผู้อื่น. ตอบได้สั้น ๆ แต่เพียงเท่านี้เพราะมันเป็นเรื่องซึ่งยืดยาว แต่ใจความสำคัญก็มีเพียงเท่านี้.

ปัญหาข้อที่ ๒ - พระพุทธเจ้าตรัสว่า สิ่งทั้งหลายเกิดแต่เหตุ. ถ้าหากเรามีความทุกข์ เราจะทำเป็นว่าไม่เดือดร้อน เราไม่แคร์ ราวกับว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้น การกระทำเช่นนี้อาจจะทำให้ใจสบายได้ ในความสบายนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะทำให้เหตุดับ. เมื่อตัวเราพ้นทุกข์, แต่เหตุแห่งทุกข์นั้นยังมีอยู่ในโลกให้เพื่อนมนุษย์อื่น ๆ เสวย. เราในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน เราจะมีอุดมการณ์เพียงทำให้ตัวเราสบาย หรือมีอุดมการณ์เพื่อดับเหตุแห่งทุกข์นั้นเพื่อความเป็นสุขของมวลชน ?

ตอบ -ดับทุกข์โดยไม่ต้องไปดับที่ต้นเหตุอย่างนี้ เขาเรียกว่าเป็นการกลบเกลื่อนทุกข์ ไม่ใช่ดับทุกข์หรือตัดทุกข์; มันก็ดี

อยู่เหมือนกันและเป็นประโยชน์ในข้อที่ว่ากลบเกลื่อนเพื่อช่วยตัวเองให้ตั้งสติหรือตั้งตัวได้ เช่นว่าแค้นหัวเราะออกมาหรืออะไรอย่างนี้ก็ยังเป็นประโยชน์ ไม่ใช่ไม่เป็นประโยชน์, มันจะได้เป็นการประวิงเวลาเพื่อให้ตั้งตัวได้ ในการที่ตัดต้นเหตุแห่งความทุกข์นั้นโดยตรง. การกลบเกลื่อนไว้ชั่วคราวอย่างนี้ ก็จัดไว้ในฐานะเป็นอุปกรณ์ของการตัดต้นเหตุแห่งความทุกข์ด้วยเหมือนกัน. เช่น เมื่อถูกอะไรเข้าเป็นการเจ็บปวด ก็หัดหัวเราะเข้าไว้ก่อน มันเป็นเรื่องที่ทำได้ แล้วมันจะทำให้จิตตั้งตัวได้ และสอดส่องไปถึงมูลเหตุและต้นเหตุได้ ฉะนั้นอย่าไปแยกกัน. และขอตอบว่า เราไม่สามารถดับทุกข์ได้โดยไม่ตัดต้นเหตุของความทุกข์ จะทำได้ก็เป็นเพียงกลบเกลื่อนชั่วคราว, เป็นความฉลาดที่ยังน้อยอยู่ยังไม่สมบูรณ์ ต้องทำต่อไปจนถึงกับตัดตัวเหตุแห่งความทุกข์นั้นเสีย ซึ่งตามหลักของพุทธศาสนาแล้ว เราไม่มีทางเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้; และยังขอทำว่าแม้ตามหลักของศาสนาอื่น หรือวิธีอื่น ก็ยังไปในทำนองที่ว่าต้องตัดต้นเหตุแห่งความทุกข์นั้น. เราไม่อาจจะกลบเกลื่อนได้โดยเอาสิ่งสวยงามมากกลบเกลื่อนให้หายไปได้ มันจะได้ชั่วคราวชั่วคราว, และบางทีมันเพิ่มปัญหาให้มากขึ้นกว่าเดิมด้วยซ้ำไป จึงไม่ใช่วิธีที่จะใช้เป็นที่พึ่งได้ หรือถือเป็นหลักเป็นเกณฑ์ได้. เรามีอุดมการณ์ที่จะดับทุกข์ของมวลชนอยู่ด้วยเสมอไป, แต่เราจะต้องมีความรู้ความสามารถ ในการดับทุกข์ส่วนตัวเราโดยถูกต้องและสมบูรณ์เสียก่อน เพราะมันมีหลักใหญ่อย่างเดียวกัน

คือต้องตัดต้นเหตุของมันโดยตรง ไม่ใช่การกลบเกลื่อนไว้ ด้วยอะไรวางอย่าง.

ปัญหาข้อที่ ๓ – ในเวลาที่จิตใจมีความทุกข์ มีความกังวล จะใช้ธรรมะข้อใดแก้ความทุกข์ ความกังวลเหล่านั้น และจะมีวิธีปฏิบัติตามนั้นอย่างไรจึงจะได้ผล ?

ตอบ – ความทุกข์ร้อน ความวิตกกังวลนี้ ก็รวมอยู่ในความทุกข์ไม่แยกจากกัน ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ต้องค้นหาต้นเหตุ. มูลเหตุของความทุกข์โดยสรุปก็คือ การเข้าไปยึดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ให้เป็นตัวเป็นตนหรือของของตน. วิชาความรู้ในพุทธศาสนานั้น สอนให้ปฏิบัติให้เห็นแจ้งว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่ควรจะยึดถือว่าเป็นตัวตนหรือของตน. ข้อนี้ไม่ได้ปฏิเสธว่าสิ่งต่าง ๆ ไม่มี. มันมีมากมาย, แต่ว่าทุกสิ่งทีเดียว ไม่มีส่วนไหนของมันที่ควรจะเข้าไปยึดถือ ยึดมั่นสำคัญว่าเป็นตัวตนของตน. ถ้าเข้าถึงความจริงข้อนี้แล้วจิตจะไม่ยึดถืออะไรเป็นตัวตน แล้วก็ไม่มีทางจะเกิดความเศร้า ความทุกข์เดือดร้อนอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาได้เลย. หลักรายตัวมีอยู่อย่างนั้นไม่ต้องแยกกัน.

ปัญหาข้อที่ ๔ – ที่พระคุณเจ้าพูดว่า ไม่มีสิ่งใดในโลก ที่เป็นที่ควรเคารพเป็นที่พึ่งได้นอกจากธรรมะ สงสัยว่า บิฑามารดา ครูบาอาจารย์มิได้เป็นที่เคารพที่พึ่งได้ดอกหรือ ?

ตอบ – นี่เป็นคำถามที่ดี คือเป็นคำถามที่ควรจะถาม. การเคารพบิดามารดานั้นก็คือว่าเป็นการเคารพธรรมะ เพราะถ้าไม่เคารพธรรมะแล้วก็ไม่เคารพบิดามารดา. เหตุที่ทำให้เคารพบิดามารดาคือ ความเคารพในธรรมะ. กฎระเบียบ ฯลฯ ต่าง ๆ เป็นธรรมะ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เป็นธรรมะ. ถ้าเราทำตามกฎนั้น ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตามคำสั่งสอนของบิดามารดานั่นเอง ชื่อว่าเราเคารพธรรมะ และทำการเคารพบิดามารดาและสิ่งที่ดีควรเคารพอย่างอื่น. ในการเคารพสิ่งอื่น ๆ หรือทำอย่างอื่นด้วยความเคารพที่ถูกต้อง ก็เหมือนกัน. ขอให้ถือหลักอย่างเดียวกัน.

ปัญหาข้อที่ ๕ – ถ้าหากว่าบิดามารดานั้นมิได้ประพฤติ อยู่ในทำนองคลองธรรมแล้ว บุตรธิดาจะมีความเคารพ เหมือนกับบิดามารดาที่ปฏิบัติตนตามทำนองคลองธรรม ดั่งนั้นหรือ ?

ตอบ – นี่ก็เป็นปัญหาที่ควรถือว่าเป็นปัญหา ! เมื่อในบางรายหรือบางกรณี ที่บิดามารดาขาดการศึกษา ตั้งอยู่ในฐานะที่ไม่ควรเคารพก็มี แต่ต้องพิจารณาดูให้ละเอียดว่า บางส่วนมันก็ยังมียี่ที่ควรเคารพ; ดั่งนั้นจึงต้องจัดให้ดี แยกให้ดี. ที่เราจะไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนที่ผิด ๆ นั้นก็ถูกอยู่ แต่เราก็ควรทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการเคารพบิดามารดาในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิดเรามา นี่เราจะต้องใช้ปฏิภาณของเราเอง. ความจริงนั้น

มืออยู่ว่า บิดามารดาที่แท้จริงก็คือ ผู้ที่มีคุณธรรมสำหรับบิดามารดาจะต้องมี. ถ้าไม่มีคุณธรรมสำหรับบิดามารดาจะต้องมีแล้ว คนนั้นก็ไม่ได้เรียกว่า ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นบิดามารดา. แม้เราจะไม่เคารพในข้อนั้นก็ไม่ได้เรียกว่า ไม่เคารพบิดามารดา เพราะไม่ได้ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นบิดามารดา. แต่อย่าลืมอย่างที่กล่าวมาแล้วว่า อย่างน้อยท่านก็ให้กำเนิดเรามา ฉะนั้นเราจะเคารพอยู่ที่เปอร์เซ็นต์ก็ตามใจ ในส่วนที่เป็นบิดามารดาเพราะคลอดเรามา. ส่วนที่เราไม่เคารพคำแนะนำของท่าน จะไม่ประพฤติตามคำขอร้องของท่านที่ไม่ถูกต้องไม่ควร เป็นเรื่องของสติปัญญาซึ่งจะต้องใช้ปฏิภาณให้เหมาะ แยกแยะลงไปให้เหมาะสมด้วยความไม่ประมาท ไม่ทะนง.

ปัญหาข้อที่ ๖ – การปฏิบัติในทางพุทธศาสนานั้น ควรจะอนุโลมให้เข้ากับวิธีการที่สังคมใช้อยู่แค่ไหน เช่น ทำบุญ จะต้องทำด้วยวิธีที่สังคมกำหนดไว้เป็นบรรทัดฐานขึ้นหรือทำบุญในลักษณะที่ตนเห็นว่าตามศรัทธา และตามหลักธรรมะ. การอุปสมบทเพื่อจะทำให้เป็นไปตามประเพณีหรือเพิ่มศรัทธานั้น เราควรจะทำมากน้อยในด้านหนึ่งด้านใดอย่างไร ?

ตอบ – การทำอะไรตามประเพณี และทำอะไรให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของความจริงนั้น เป็นสิ่งที่ขัดกันอยู่บ่อย ๆ และทั่ว ๆ ไปในที่ทุกหนทุกแห่ง. ฉะนั้นเราจะต้องถือหลักธรรมะ

เหมือนกัน แม้ว่าเป็นหลักที่ต่ำ ๆ ลงมา ที่เรียกว่า ความเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักบุคคล รู้จักสถานที่ รู้จักเวลาเหล่านี้เป็นต้น. คำพูด ประโยคที่ว่า “เข้าไหนเข้าได้” นั้น ก็เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่ไม่ได้หมายความว่าไปร่วมกันทำผิดหรือทำเสีย. ในบางคราวเมื่ออนุโลมตามความนิยมของสังคมได้ เราก็จะต้องทำเหมือนกัน ถ้าเราไปเกี่ยวข้องกับเข้า. มันมีอยู่ที่เราจะยอมเกี่ยวข้องกับหรือไม่. ถ้าเราจำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับในบางคราว เราต้องอนุโลมตามเท่าที่ควร. แต่ที่มันผิดหรือยอมรับไม่ไหวจริง ๆ นั้น ให้เราถอนตัวออกเสียก็ได้. แต่ในกรณีว่ามันจะเป็นผลดีแก่สังคมนั้นเราก็อนุโลมตามไปได้ โดยเราถือหลักว่าในโลกนี้คนโง่มีมาก, ฉะนั้น เขาจะต้องมีระเบียบขนบธรรมเนียมประเพณีอะไร บางอย่าง เป็นส่วนใหญ่ไว้สำหรับคนพวกนี้ เพราะสำหรับคนพวกนี้มันมีหลักอยู่ว่าจะต้องล้อมคอกไว้ก่อน. มันเป็นเหมือนกับลูกสัตว์เพิ่งคลอดออกมาเล็ก ๆ เช่น ลูกเปิดลูกไก่ มันยังบินไม่ได้ มันจึงต้องขังคอกไว้ก่อน พอให้มันปลอดภัยให้มันเจริญเติบโตบินเก่ง วิ่งเก่ง เราจึงเลิกคอก. ความจริงในการรู้สังัจจธรรมนั้นเหมือนกับเลิกคอกปล่อยเป็นอิสระ แต่มันก็ยังไม่ควรใช้กับคนที่โง่มกมายังต่ำอยู่ จึงสร้างขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นชนิดที่ไม่เป็นอันตรายขึ้นไว้ก่อน, และขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ก็จำเป็นเหมือนกัน. ฉะนั้นถ้าเราจะอนุโลมตามขนบธรรมเนียมประเพณี ให้เข้ากับคนทั่ว ๆ ไป หรือกับคนที่เรักรศึกษา

ตามบ้านนอกคอกนา^{นี้} ก็ต้องใช้ปฏิภาณเลือกให้เหมาะ ให้เป็น
เรื่องเข้าไหนเข้าได้และก็ให้สำเร็จประโยชน์โดยไม่มีการเสียหาย
แต่อย่างใด. นั้นแหละคือการประพตฤทธิคุณหลักธรรมะของ
พระพุทธศาสนา. อย่าได้กล่าวยืนยันชนิดกระต่ายขาเดียว หรือ
อะไรทำนองนั้นว่า ต้องอย่างนี้เด็ดขาด ต้องอย่างนั้นเด็ดขาด
เช่น ต้องความจริงเด็ดขาด หรือต้องประเพณีเด็ดขาด นี่มัน
ไม่ได้ บางทีก็ต้องเจือกัน. บางเวลาก็เปลี่ยนเป็นอย่างนั้น
อย่างนี้ โดยนึกถึงอกเขาอกเรา และนึกถึงขนบธรรมเนียม
ประเพณีที่มีไว้สำหรับสังคมทั่วไปเป็นส่วนใหญ่. เรื่องทั้งหมด
นี้ระบุนำให้ชัดไม่ได้เพราะมีอยู่มาก วางได้แต่เพียงเป็นหลัก
กลาง ๆ ว่าเราจะต้องมีหลักอย่างนี้ในการเกี่ยวข้องกับสังคม.

การบวชตามประเพณี ก็ยังเป็นสิ่งที่จะต้องรักษาไว้
เหมือนกัน เพราะว่าคนโง่ที่ยังไม่มีทางจะฉลาดโดยวิธีอื่น ก็ยัง
มีมากนั่นเอง. แต่เมื่อบวชเข้ามาแล้ว มันก็เป็นหน้าที่ของ
เจ้าหน้าที่ที่จะต้องควบคุมให้ดี มันก็ยังมีประโยชน์, และบาง
ที่การบวชตามประเพณี เมื่อทำไป ๆ มันก็กลายเป็นการบวช
ตามความจริง คือ มีความศรัทธาเลื่อมใสเห็นจริงก็ได้ แล้วก็บวช
ไปตลอด. ถ้าจะบวชตามประเพณี เราก็ต้องรู้ว่า ปู่ย่า ตา ยาย
ของเราฉลาด เหมาะสมกับกาลสมัยที่วางประเพณีไว้ให้ว่า
ก่อนที่จะไปเป็นคนโดยสมบูรณ์นั้น ควรศึกษาธรรมะเสียก่อน.
ไม่ศึกษาแต่เรื่องวัตถุหรือร่างกายอย่างเดียว. ท่านจัดให้การบวช
ตามประเพณีนี้เป็นโอกาสเข้ามาศึกษาธรรมะ หาความรู้ในเรื่อง

ทางจิตทางวิญญาณ นี่ไปเพิ่มให้แก่ทางฝ่ายร่างกายหรือฝ่ายวัตถุ แล้วกลับสึกออกไปจะต้องดีกว่าเก่าแน่. เมื่อเป็นไปในลักษณะเช่นนี้ก็ไม่ใช่เสียหายอะไร. สรุปคำตอบก็ว่าดูให้เหมาะแก่เรื่อง เวลา สถานะ เหตุการณ์ บุคคล สถานที่ที่ก็แล้วกัน.

ปัญหาข้อที่ ๗ – เรื่องทศชาติในพระไตรปิฎกนั้นเป็นอย่างไร มีความจริงแค่ไหน การระลึกชาติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมีความจริงแค่ไหน และมีเหตุผลอย่างไรบ้าง ?

ตอบ – นี่มันเป็นปัญหาทางวรรณคดีและทางโบราณคดีเสียแล้ว ถ้าถามอย่างนี้ไม่ใช่เป็นปัญหาทางธรรมะ หรือทางศาสนาโดยตรง. ที่ว่าเป็นปัญหาทางวรรณคดีหรือโบราณคดีนี้หมายความว่า พระคัมภีร์ส่วนที่เป็นชาดกนี้ได้ถูกเขียนขึ้นเรื่อย ๆ และดัดแปลงปรับปรุงแก้ไขกันมาเรื่อย ๆ จนเป็นภาค อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา. เรื่องชาดกทั้งหลายเท่าที่มีอยู่ในพระบาลีนั้น มันมีแต่คำพูดที่สำคัญ ๆ ที่ใช้เป็นหลักอาศัยปฏิบัติได้. ท่องเรื่องที่เล่าเป็นนิทานนั้นไม่มีในพระไตรปิฎก คือในตัวพระไตรปิฎกไม่มีท้องนิทาน มีแต่คำพูดที่สำคัญ ๆ ที่มาอยู่ในตัวนิทานชั้นหลังเหล่านั้น เป็นประโยค ๆ ไป ดูราวกับว่า quote เอามา คนชั้นหลังต่างหากที่เอาคำเหล่านั้นมาใส่ “ภาชนะ” ทำเป็นนิทานชาดกไป คือ แต่งนิทานชาดกขึ้นเพื่อให้เป็นภาชนะแจกจ่ายข้อความธรรมะเหล่านั้น. ตามทาง

โบราณคดีที่สอบสวนได้ปรากฏว่า แต่งขยายเป็นห้องเรื่องนิทานนี้ก็ยุคหนึ่ง; และต่อมาอีกยุคหนึ่ง ก็แต่งเติมเรื่องการกลับชาติว่าคนนั้นกลับชาติเป็นคนนั้น คนนี้ กลับชาติเป็นคนนี้ นี่ก็เป็นเรื่องยุคหลังอีก. ถ้าศึกษาในแง่โบราณคดีอย่างนี้ กลับจะไม่เกิดปัญหาอย่างที่ว่านี้ คือว่าเขาทำไปตามที่เห็นว่าเหมาะสมในทางที่จะดึงดูดความสนใจของคนทั่วไปซึ่งยังไม่ใช่คนฉลาด เพราะมองเห็นว่าในโลกนี้มีคนไม่ฉลาดมากกว่าคนที่ฉลาดดังที่กล่าวแล้ว. อีกอย่างหนึ่ง ก็มุ่งหมายความไพเราะทางวรรณคดี ฉะนั้นเราอย่าไปว่าเขาเลย และเราอย่าไปเสียเวลาวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนี้. ถ้าเราอ่านชาดก เราควรจะได้ประโยชน์ในความไพเราะอย่างวรรณคดีบ้าง เราก็เก็บเอาข้อความที่เป็นธรรมะเข้ามาใช้อย่างธรรมะบ้าง เราก็ได้ประโยชน์ ไม่มีเสียประโยชน์. ที่เราไปดูหมิ่นดูถูกว่าไม่ควรอ่านเสียเลยนั้นกลับจะเสียประโยชน์ ขอให้ไปเกี่ยวข้องกับเรื่องนิทานหรือเรื่องชาดกทั้งหลาย ในลักษณะอย่างนี้ก็แล้วกัน ก็จะปลอดภัย ไม่น่าติเตียนที่ตรงไหน. การกลับชาติทำชาดกนั้น ไม่ใช่การระลึกชาติของพระพุทธเจ้าแล้วตรัสไว้เช่นนั้น.

ปัญหาข้อที่ ๘ – วิญญาณของคนหมายถึงอะไร ที่เขากล่าวว่า มีคนสามารถถ่ายภาพวิญญาณของคนที่ตายแล้วได้นั้น จริงหรือไม่ ?

ตอบ – วิญญาณของคนคืออะไร นี่มันเป็นปัญหาที่

ต้องการคำตอบมากมาย เพราะภาษาบาลีเกี่ยวกับคำว่า ญาณนี้มีหลายความหมายหลายคำด้วยกัน. แต่ถ้าจะตอบโดยที่เรียกว่า “ทั่วไป” ความหมายทั่วไป, ก็ตอบได้ว่า ญาณนี้เป็นแต่เพียงความรู้สึกที่เกิดขึ้นที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่ผิวกาย และที่ใจเอง ในเมื่อได้กระทบรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ครั้นทำหน้าที่เสร็จแล้วก็ดับไปกลายเป็นจิตใจตามธรรมดา ที่เป็นจิตใจที่ประจำอยู่แล้วกัน.

คำว่าทำหน้าที่เป็น ญาณ ก็คือ อานาจที่รู้เรื่อง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์. จิตใจนั้นมันจะเกิดขึ้นทำหน้าที่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นคราว ๆ ทุคราวที่มีอะไรมากระทบ, ฉะนั้นจึงมีการเกิดดับ เกิดดับของญาณนี้อยู่ตลอดเวลาตลอดชีวิต. นี้เรียกว่า ญาณ ในความหมายทั่วไป. ส่วนที่เขาพูดกันว่า “จิต” นั้น ที่ทำหน้าที่เป็นญาณอยู่เป็นระยะ ๆ นั้น เมื่อร่างกายนั้นแตกตายแล้ว จิตนั้นก็ไปหาร่างใหม่นั้น มันเป็นเรื่องที่เขากล่าวกันอยู่ทั่วไปก่อนพุทธกาลนี้เราไม่ยอมรับว่าเป็นหลักพุทธศาสนาและไม่ควรจะไปเสียเวลาที่จะถกเถียงเรื่องนั้น. เราต้องการเพียงจะารู้จักควบคุม ญาณที่มารู้เรื่อง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนี้ เมื่อเกิดผัสสะขึ้นแล้วอย่าให้เกิดเป็นเวทนา หรืออย่าให้เป็นต้นเหตุในที่สุด. ให้จัดการควบคุมการเกิดของญาณในทำนองไม่ให้เกิดเป็น เวทนา ตัณหา; โดยทั่วไป ย่อมตอบได้ดังนี้ ขอให้จำไว้ก่อน.

ที่นี้ชอบบอกกล่าวไว้ด้วยว่าวิญญูณในความหมายอื่นมีอีก เยอะแยะ อธิบายกันไม่ไหวด้วยเวลาเพียงเท่านี้. อย่างว่า คำว่า “วิญญูณ” หมายถึงพระนิพพานก็มี มีอยู่ในที่บางแห่งใน พระไตรปิฎกเหมือนกัน, คำว่าวิญญูณแท้ ๆ หมายถึง พระนิพพานเลยก็มี เช่นเดียวกับคำว่า อายตนะ หมายถึง พระนิพพานไปก็มี. นั่นเป็นกรณีพิเศษ อย่าต้องเอามาวินิจฉัยเลย. ชอบบอกว่ามีอีกมาก ส่วนที่ควรวินิจฉัยจริง ๆ มีอยู่ว่า วิญญูณทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ที่เป็น ตัวเรื่องให้เกิดเรื่องร้องไห้ หรือหัวเราะ นีระวังให้ตี ๆ. ส่วนที่ถาม ว่า มีการถ่ายรูปวิญญูณได้ จริงหรือไม่ นั่น ไม่ใช่ปัญหาสำหรับ อาตมานี้. อาตมาไม่เคยสนใจเรื่องนี้ แต่อาตมาไม่เชื่อ แม้แต่ เปอร์เซ็นต์เดียว.

ปัญหาข้อที่ ๙ – อยากเรียนถามว่า เท่าที่ทราบมา พระพุทธศาสนาไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับนรกหรือสวรรค์ นอกจากให้รู้ถึงความดับทุกข์ เพราะเหตุใดเรื่องของ พระมาลัยซึ่งเป็นพระอรหันต์องค์สุดท้าย จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของนรกและสวรรค์ ถึงกับมีการลงไปนรกและ ขึ้นไปบนสวรรค์ด้วย ?

ตอบ – เรื่องราวที่บอกว่าเป็นเรื่องของพระมาลัยนั้น เป็น เรื่องแต่งขึ้นในชั้นหลังในประเทศลังกา แต่เราก็ยอมรับว่า มี เจตนาดีที่จะทำให้คนส่วนใหญ่คือมวลชนนี้เกิดความกลัวใน

เรื่องของความทุกข์ และตั้งหน้าตั้งตาประพฤติดี. คำว่านรกสวรรค์นั้น เป็นชื่อของความทุกข์ทั้งนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้กล่าวถึงความทุกข์ไว้มากมายในลักษณะต่าง ๆ กัน.

สัตว์นรก หมายถึง สัตว์ที่ทนทุกข์เพราะถูกลงโทษ.

เปรต หมายถึง สัตว์ที่ทนทุกข์ตามธรรมชาติ แล้วไม่มีใครลงโทษ แต่เป็นการเจ็บป่วยพิกลพิการของเขาเอง ไม่มีใครลงโทษ ต่างกับสัตว์นรกที่ว่าทนทุกข์เพราะถูกลงโทษ.

สัตว์เดรัจฉาน นี้ทนทุกข์เพราะยังต่ำเกินไปในทางสติปัญญา ก็ต้องทนทุกข์ เพราะต่ำด้วยสติปัญญา แม้จะฟรีเป็นอิสระก็ต้องทนทุกข์ด้วยสติปัญญาต่ำ.

อสุรกาย หมายถึง พวกที่ไม่มีตัวแสดงปรากฏชัด ก็คือเป็นคนล่องลอย ก็ต้องทนทุกข์เพราะความกลัว และความฉลาดแกมโกงของตนเอง.

รวมความแล้ว ผู้ที่ทนทุกข์อยู่ ๔ ประเภทนี้ เรียกว่า “นiryะ” หรือนรก เป็นเพียงบุคคลาธิษฐาน ของคำว่าความทุกข์ ในแบบต่าง ๆ กัน. เมื่อพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความทุกข์ทุก ๆ แบบแล้ว ก็หมายความว่า เรื่องนรกก็มีในหลักของพระพุทธศาสนา คือ เป็นเรื่องความทุกข์นั่นเอง. ส่วนที่กล่าวให้เป็นบุคคล เป็น personificate เป็นรูปสัตว์นรก เป็นเปรต เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นอสุรกายขึ้นมา ก็เพื่อให้เข้าใจง่าย. ถ้าเราเข้าใจเจตนาดีของผู้แต่งคัมภีร์พระมาลัยแล้วเราก็ใช้ไปในทางที่จะช่วยให้คนบางพวก ไม่ใช่ทุกคน; ให้เกิดความกลัวบาป อยากทำความ

ดี; แต่คงใช้ไม่ได้กับนักศึกษา และไม่จำเป็นที่จะต้องนำมาใช้กับพวกที่ไม่คิดจะทำบาปอีกต่อไป.

ปัญหาข้อที่ ๑๐ – มนุษย์ทำการสืบพันธุ์ต่อไปหลาย generation เพื่อที่จะให้มนุษย์ใน generation หนึ่ง ได้รับสิ่งที่มนุษย์ควรที่จะได้รับดีที่สุด คือ นิพพาน ถ้ามนุษย์ถึงนิพพานแล้วจะไม่สืบพันธุ์ต่อไปอีกหรือ และถ้าสืบพันธุ์ต่อไป มนุษย์จะมีความบริสุทธิ์พอที่จะถึงนิพพานได้อีกหรือ ?

ตอบ – ตอบได้ง่าย ๆ ว่า มนุษย์ไม่สามารถทำอะไรได้เหมือน ๆ กัน หรือพร้อมกันทั้ง generation, แต่จะต้องมีคนใดคนหนึ่ง ใน generation ใด ที่ถึงนิพพาน และบริสุทธิ์จนอยู่เหนือการมีตัวตนสำหรับการสืบพันธุ์เสมอไป.

ปัญหาข้อที่ ๑๑ – วิปัสสนาเป็นแขนงหนึ่ง ในพระพุทธศาสนาหรือไม่ ?

ตอบ – วิปัสสนา – วิ แปลว่า แจ่มแจ้ง **ปัสสนา** แปลว่า เห็น.

วิปัสสนา แปลว่า การเห็นอย่างแจ่มแจ้ง. จะใช้ในเรื่องอะไร ถ้าเห็นอะไรลงไปอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งตามที่เป็นจริง ว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว ก็จัดว่าเป็นวิปัสสนาทั้งนั้น. แม้ในเรื่องความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นมาเองของคนในกรณีธรรมสามัญก็เรียกว่า

วิปัสสนาได้, เช่น เด็กทารกคนหนึ่งไปจับที่ไฟแล้วร้อน ก็มี realization ของ โดยไม่ต้องเชื่อคนอื่นว่ามันร้อน หรือไฟเป็นอย่างไร. ที่แรกแม่บอกว่าไฟร้อน ไม่ยกมือ เพราะยังไม่มีความเห็น. ที่เมื่อไปจับเข้าเองก็มีความเห็นอย่างแจ่มแจ้ง นี้เรียกว่า วิปัสสนาได้.

ในกรณีของพุทธศาสนานั้นเราหมายถึง เห็นแจ่มแจ้งในตัวทุกข์ที่ไม่ใช่วัตถุ, แต่ทุกข์เพราะกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง และเป็นอยู่อย่างลึกซึ้งในความหมายที่คนธรรมดาเข้าใจไม่ได้ เช่นว่า สุขก็คือทุกข์ สุขเวทนาก็คือทุกข์. ทุกข์อย่างนี้เข้าใจไม่ได้ ก็ต้องใช้วิปัสสนาที่สูงสุด. การที่หัวเราะนี้ก็เป็นทุกข์ ร้องไห้เป็นทุกข์ แต่คนละแบบ ให้ไปคิดดู. ถ้าใครเห็นว่า การหัวเราะก็เป็นทุกข์นั้นแหละจะเริ่มขึ้นสู่ขั้นวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา. เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็เป็นทุกข์, สุขเวทนาก็เป็นทุกข์, ทุกขเวทนา ก็เป็นทุกข์; คนดีก็ทุกข์ตามแบบคนดี คนชั่วก็ทุกข์ตามแบบคนชั่ว คนรวยก็ทุกข์ตามแบบคนรวย คนจนทุกข์ตามแบบคนจน คนมีบุญทุกข์ตามแบบคนมีบุญ คนมีบาปเป็นทุกข์ตามแบบคนมีบาป. เห็นว่ามันเป็นทุกข์แท้จริงอย่างไร และหยุดดับให้ได้ จึงจะเป็นวิปัสสนาในพระพุทธศาสนาที่สมบูรณ์. ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า วิปัสสนา นั้นคือ ระเบียบ การกระทำ ซึ่งเป็นกรรมวิธีทางใจอันหนึ่งที่จะทำให้เราเห็นแจ่มแจ้ง จนความรู้แจ่มแจ้งนั้นมันทำลายกิเลสตัณหาให้หมดไป ไม่เป็นบ่อเกิดของความทุกข์ นี้เราเรียกว่า

วิปัสสนา. แต่ไม่ใช่หมายความว่านั่งภาวนาอะไรพิมพ์ ๆ หรือว่าทำอะไรตัวแข็งทื่อไปทำนองนั้น. มันต้องเป็นเรื่องเห็นด้วยสติปัญญาหรือญาณอย่างแจ่มแจ้ง จนเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในใจ ในสันดานหรือในอุปนิสัยอย่างใหญ่หลวง, จนสิ่งที่เราเรียกว่า กิเลส นั้นตั้งขึ้นไม่ติด; เป็นจิตใจหรือเป็นสันดานที่บริสุทธิ์สะอาดขึ้นมาเพราะการชำระล้างของวิปัสสนาที่ทำให้ใจสะอาด. อย่างนี้จึงจะเรียกว่า วิปัสสนาของพระพุทธเจ้า คือเห็นแจ่มแจ้งในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือ สุนฺณญตา ในสิ่งทั้งปวงแล้วจิตเปลี่ยนเป็นไม่ยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งใด ก็เรียกว่า “วิราคะ” คลายกำหนด, แล้วจิตหลุดพ้นจากความยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ; สิ่งต่าง ๆ ก็ไม่มาทำให้จิตนั้นเป็นทุกข์ได้; นี่เป็นผลของวิปัสสนา. ขอให้เข้าใจว่ามันเป็นตัวการปฏิบัติ ซึ่งเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนาส่วนสำคัญทีเดียว. แต่ความหมายของมันนั้นเอามาใช้ได้ในทุกที่ที่ว่า “เห็นอย่างแจ่มแจ้ง” ก็แล้วกัน.

ปัญหาข้อที่ ๑๒ - ผมมีเพื่อนคนหนึ่งเป็นนักเรียนแพทย์ ได้มีโอกาสเข้าไปในโบสถ์ของวัดแห่งหนึ่ง ซึ่งกำลังทำพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณของพระพุทธเจ้าอยู่ที่นั่น ในขณะหนึ่งซึ่งทุก ๆ คนก็บอกว่า ได้เห็นรูปร่างของพระพุทธเจ้ามาปรากฏอยู่แล้ว ส่วนมากก็เป็นคนเฒ่าชรา แต่เพื่อนของผมนั้นบอกว่า “ผมไม่ยกเห็น” พอตีมีคนที่อยู่แถว ๆ นั้นบอกว่า “คุณไม่มีบุญจึงมองไม่เห็น” ใครเรียน

ถามว่า เราสามารถจะอัษฎเชิงุตตวงวิญญูณของ พระพุทธเจ้าได้จริงหรือไม่ ?

ตอบ – ปัญหานี้จัดไว้ในปัญหาที่ไม่จำเป็น, ไปถาม พระพุทธเจ้าท่านก็ตอบว่าอย่างนี้ คือไม่เป็นเงื่อนไขของ พรหมจรรย์อย่างว่ามาแล้ว. และเราไม่ควรจะไปวิจารณ์กันมาก เพราะมันจะไปกระทบกระเทือนขึ้น และเป็นเพราะว่าคนที่ เชื่อมั่นในหลักการหรืออะไรของการกระทำนั้น แล้วเขาสร้าง imagination ได้ง่าย เขาเห็นอะไรมากกว่าพระพุทธเจ้าก็ได้ ที่นี้ เพื่อนของคุณไม่มีความเชื่อเลย ไม่มีพื้นฐานสำหรับสร้าง imagination เพราะฉะนั้นให้เขาไปทำเสียใหม่ซิ.

ประธานกลุ่มศึกษาพุทธศาสตร์ และประเพณีได้กล่าวใน ตอนท้ายว่า กระผม ในนามของกลุ่มศึกษาพุทธศาสตร์และ ประเพณี รู้สึกซาบซึ้งในคติธรรมครั้งสุดท้าย ที่พระคุณเจ้าได้ แสดงแก่สมาชิกก่อนที่จะท่านจะกลับไปชยา. จากการแสดงธรรม ปาฐกถาครั้งนี้ ทุกท่านย่อมทราบแล้วว่าพระพุทธศาสนา นี้ จำเป็นหรือยัง ที่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จะได้มีการศึกษา กันอย่างจริงจัง จากความเห็นนี้กระผมได้เสนอให้แก่ มหาวิทยาลัย ๒ ข้อ คือ ๑) จุฬาลงกรณ์สมควรแล้ว ที่จะมี ห้องพุทธศาสตร์ และประเพณี เพื่อจะให้นิสิตไปค้นคว้าหา ความรู้ทางพุทธศาสนาและประเพณี ซึ่งปรากฏว่าท่านเลขได้ อนุมัติห้องสมุดกลาง ๑ ห้อง.

๒) ให้ทุกคนจะได้ศึกษาวิชาพุทธปรัชญา คือหลักสูตรพุทธศาสนา ควรจะเป็นหลักสูตรของทุกคน ซึ่งข้อนี้ทางมหาวิทยาลัยก็ยินดีรับไว้ในปีต่อไป ทุกคนอาจจะมิวิชาพุทธศาสนาเข้าสอนด้วย. ฉะนั้นในฐานะที่กระผมจะพ้นตำแหน่งประธานกลุ่มศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี หรือที่เรียกทั่ว ๆ ไปว่า “มหา” ในฐานะซึ่งท่านก็เป็นเจ้าของกลุ่มที่จะต้องรับงานด้านนี้ต่อไป ก็ขอให้ช่วยกันรักษางานด้านนี้ให้ดีสืบไป เป็นคู่ของจุฬาย. ถึงแม้ว่าจะเป็นกิจกรรม ก็ให้เป็นแบบอย่างหรือเป็นมาตรฐานของมหาวิทยาลัยอื่น ซึ่งจะดำเนินงานตามแบบของเราต่อไป. เพราะฉะนั้นก็ได้มีมหาวิทยาลัยอื่น ๆ กำลังเฟื่องฟูการทำงานของเราซึ่งรุดหน้าไปไกลมาก และเชื่อว่า ในอนาคตอันใกล้นี้กลุ่มศึกษาพุทธศาสนา และประเพณี ก็อาจจะมีทุกกรมกอง หรือทุกมหาวิทยาลัยก็ได้ ถ้าหากว่าเราทำงานกันเข้มแข็งและสืบต่อไป. ขอขอบคุณทุกท่านที่สนใจในกิจการ ในโอกาสนี้ผมขอขอบคุณต่อคณะครุศาสตร์ที่ได้อนุมัติให้หอประชุมนี้ เป็นสถานที่สำหรับจัดงานของกลุ่มศึกษาพุทธศาสตร์ และผมขอขอบคุณต่อ คุณณรงค์ เทียนสง ผู้แทนคณะครุศาสตร์ ซึ่งได้ช่วยจัดให้การแสดงธรรมปาฐกถาครั้งนี้เรียบร้อยเป็นอย่างดี ขอขอบคุณทุกท่าน.